

NAT MOET JE ERVOOR OVER
ECHTE TOPVROUW TE WORDEN? DEBAT
QUOTAREGELINGEN EN HET GLAZEN PLAFOND,
OP INTERNATIONALE VROUWENDAG.

Vrouw wil geen fulltimebaan

Redactie economie

TILBURG – De gemiddelde Nederlandse vrouw is zeer tevreden met een parttimebaan.

Dat blijkt uit onderzoek van hoogleraar Jan van Ours van de Universiteit van Tilburg en zijn Australische collega Allison Booth. Volgens hen is deeltijdwerken geen tussenfase voor vrouwen, maar een einddoel. Dat betekent dat vrouwen gemiddeld genomen werken 20 en de 27 uur.

Sybil Dekker: 'Als je de top wil bereiken, dan kan dat niet met drie dagen per week werken.'

ook onder vrouwen van boven de 40 jaar weinig animo is om hun arbeidsuren uit te breiden. Het belangrijk deel van de beroepsbevolking zal in de komende decennia niet uit te vlakken. Dat gegeven is de komende decennia niet uit te vlakken. Dat gegeven is de komende decennia niet uit te vlakken.

We hebben eigenlijk geen Dag van de Man.
„Nee, maar die hebben al veel kinderen. Het gaat om de meer respect voor de vrouw en om de onderdanigheid voorbij te streven. Ga uit van de kracht in jezelf. Kies voor een loopbaanpad waar je tot je recht kan komen. Weet dat je hordes moet nemen, maar deins er niet voor terug. Ga altijd door, wil je de top bereiken. Inderdaad, net zoals Neelie.’

Balanceren tussen arbeid en zorg, hoe doe jij dat ?!

Een studie naar de invloed van de sociale omgeving op de keuzen die vrouwen maken in de inrichting van arbeid en zorg

FRUSTRATIE
VOORTREKKEN VROUW

Werkende moeders komen in hun vrije tijd minder bij van hun werk dan mannen – ik kan me er iets bij voorstellen...

Het onbehagen bij de vrouw* AMBITIE EN PLAFOND

‘Mannen hebben het heerlijk, vrouwen hebben het rot.’ Dit is het bezinsel dat achterblijft na lezing van een overigens voortreffelijke studie als *Le deuxième sexe* van Simone de Beauvoir.** Het is een bezinsel dat de werkelijkheid vervalst: als er een tweede sekse is dan horen de meeste mannen er ook toe; topdogs zijn nu eenmaal mannen. Men kan zelfs stellen dat de meeste vrouwen gemakkelijker leven hebben dan de meeste mannen. Het is minder frustrerend routinewerk te verrichten als hoofd van een eenmansbedrijfje dan onder de man.

Ontwerper Sheila de Vries:
„Vandaag is een dag waarop wij elkaar zo veel mogelijk moeten ontmoeten, ontkaar door elkaar en dun moeten steunen. Zelf heb ik alle vertrouwen in vrouwen, méér dan in mannen. In mijn atelier werk ik met vrouwen uit België, Marokko, China. Al die vrouwen hebben hun eigen stijl.’

VROUWEN AAN DE TOP

Thuis werkt goed!

Net als meneer Otter (Libelle nr. 6) baal ik af en toe flink van hoe er wordt aangekeken tegen thuisblijvende moeders. Vrouwen en mannen die (parttime) thuisblijven, doen goed werk. Ze hebben veel tijd en aandacht voor hun kinderen en hun omgeving. In een maatschappij die steeds harder wordt en waarin steeds meer wordt geklaagd over de jeugd lijkt dit me de beste remedie. Ik heb nu tijd om met mijn zoontje bij mijn oude buurvrouw op bezoek te gaan. Dat vindt ze geweldig! Daar kan toch geen campagne tegen vereenzaming van ouderen tegenop? Anoniem

vrouw

ROTTERDAM • Anna Visser
stond als omroepbaas te boek als een supervrouw. Ze is nu directeur af, maar daar mee is zij nog geen mindere vrouw. „Als huisvrouw kun je ook ambitieus zijn,” stelt de vrouw van het boek.

Titelblad

Titel scriptie:	Balanceren tussen arbeid en zorg, hoe doe jij dat?!
Ondertitel:	Een studie naar de invloed van de sociale omgeving op de keuzen die vrouwen maken in de inrichting van arbeid en zorg
Auteur:	Ilse Hamoen 326389ih
Begeleider:	Dr. A. Peper Erasmus Universiteit Rotterdam
Tweede beoordelaar:	Drs. L.F.J. Jetten Erasmus Universiteit Rotterdam
Opleiding:	Master Arbeid, Organisatie en Management Faculteit der Sociale Wetenschappen Sociologie Erasmus Universiteit Rotterdam
Oplevering:	Rotterdam Juni 2010

Woord vooraf

Dit onderzoek is uitgevoerd in het kader van mijn studie Arbeid, Organisatie en Management aan de faculteit der Sociale Wetenschappen aan de Erasmus Universiteit Rotterdam. Ik ben al langer geïnteresseerd in de arbeidsparticipatie van de vrouw en de keuzen die vrouwen die werk met een gezin moeten combineren, maken. Daar komt bij dat ik vanaf het moment dat ik Sociologie ben gaan studeren, geïnteresseerd ben geraakt in de 'invloed van de ander'. 'Arbeid en zorg' is een dermate belangrijk onderwerp in de huidige maatschappij, dat ik mij geen leuker onderzoek kon voorstellen dan een onderzoek naar de invloed van de ander op de keuzen die vrouwen maken rondom arbeid en zorg. De onderzoeken van Hakim en Crompton zijn mijn inspiratiebronnen voor dit onderzoek geweest. Ik bedank mijn begeleider dr. Bram Peper voor zijn begeleiding. De gesprekken waren inspirerend en prettig. Bram Peper is voor mij een voorbeeld van veel kennis op het gebied van arbeid en zorg en ook iemand die in staat is om de stereotyperingen te bekritisieren en in een nieuw licht te houden. Ook bedankt voor het meedenken- zelfs in materiaal voor mijn theoretisch kader- en het vertrouwen dat je mij gegeven hebt om dit onderzoek af te ronden. Mijn grote dank gaat uit naar mijn respondenten. Ik heb vrouwen gesproken die mij heel eerlijk verteld hebben over hun verdeling van arbeid en zorg en de mogelijke problemen die hierbij ontstaan. Dank jullie wel, zonder jullie was er geen onderzoek. Ik bedank ook mijn werkgever en dan vooral Anne-Loek de Jonge-Stubbe die mij de mogelijkheid heeft gegeven om flexibel te werken. Mijn collega's bedank ik voor hun interesse en specifiek Jan Lemans voor het regelmatig nakijken van mijn werk op Nederlandse taal.

In de privé sfeer spreek ik nog een aantal woorden van dank uit. Te beginnen met mijn man Paul. Hij is degene die mij altijd heeft bijgestaan en mij de ruimte heeft gegeven om mij volledig in te zetten voor mijn studie. Paul, jij bent het rustpunt dat ik nodig heb om succesvol te zijn in de dingen die ik doe. Mijn bijzondere dank gaat ook uit naar mijn ouders. Pap en mam, ik weet en voel ALTIJD dat jullie trots op mij zijn en een kind kan zich niets mooiers wensen. Pap, bedankt dat je mij zo hebt aangemoedigd om door te studeren en mam, bedankt dat je altijd luistert, meedenkt en advies geeft. Natuurlijk ook voor het corrigeren van mijn rapporten. Broer en zus bedankt: Rem, met jou ga ik altijd graag de discussie aan, dat houdt volgens mij ons beiden scherp en Sabrina bedankt dat je mij helpt relativeren, zodat ik mij niet zo druk maak. Ook tot mijn opa en oma wil ik nog mijn dank uitspreken, omdat zij altijd vragen hoe het met mijn studie gaat en al vanaf dag één hebben aangekondigd bij mijn verdediging op de eerste rij te zitten. Elke, bedankt dat we de studie zo samen hebben opgepakt en een synergie-effect hebben bereikt, hoe zou het zijn gegaan zonder elkaar? Marge, jij ook bedankt. Je was echt lief betrokken. Ook iedereen bedankt die vanaf de zijlijn heeft meegeleefd en mij heeft aangemoedigd.

Ilse Hamoen

Rotterdam, juni 2010

Inhoudsopgave

Titelblad	2
Woord vooraf	3
Inhoudsopgave	4
Overzicht figuren en tabellen	6
1. Inleiding	7
1.1 “Het onbehagen bij de vrouw”	7
1.2 Arbeid en zorg: de feiten over vrouwen	8
1.3 Het Hakim vs Crompton debat	8
1.4 Relevantie sociale omgeving	11
1.5 Inperking van het onderzoek	12
1.6 Centrale vraagstelling	13
1.7 Leeswijzer	14
2. Theoretisch kader	15
2.1 Waarom de sociale omgeving steeds belangrijker wordt	15
2.1.1 De functionaliteit van tradities in een samenleving	15
2.1.2 Postmoderne samenleving: keuzestress en ontbreken van referentiepunt	16
2.1.3 Het belang van de sociale omgeving in de postmoderne samenleving	16
2.1.4 De sociale omgeving als doorgeefluik	17
2.1.5 De sociale omgeving - definiëring	18
2.2 De rol van de sociale omgeving	20
2.3 De invloed van de sociale omgeving	21
2.3.1 Drie uitgangspunten	21
2.3.2 De inbedding van gedrag in sociale relaties	21
2.3.3 De opvattingen van anderen leiden tot afstemming van gedrag	22
2.3.4 Mensen stemmen hun gedrag van tevoren af op anderen	23
2.4 De arbeidsparticipatie van de vrouw	25
2.4.1 Ontstaan van deeltijdbanen	26
2.4.2 Stijging opleidingsniveau vrouw en verkrijgbaarheid anticonceptiepillen	27
2.4.3 Overheidsbeleid meer gericht op werkende vrouwen	28
2.4.4 Maatschappelijke acceptatie van werkende moeders	29
2.4.5 Het combinatie-ethos	31
2.5 Maatschappelijke opvatting over arbeid en zorg veranderd	32
2.6 Waarover praten vrouwen met hun sociale omgeving?	33
2.6.1 Verdeling arbeid en zorg	33
2.6.2 Rol- en taakverdeling man en vrouw	34
2.6.3 Ouderschap	35
2.6.4 Kinderopvang	36
2.6.5 Gewenste situatie	38
2.7 Conclusie	38
3. Operationalisering van het onderzoek	39
3.1 Operationalisering kernbegrippen	39
3.2 Kwalitatief onderzoek	40

3.2.1 Theoretische selectie	41
3.3 Definiëring veld en doelgroep	42
3.4 Onderzoeksmethoden	44
3.4.1 Theoretisch selectie	45
3.4.2 Achtergrond informatie interviews	45
3.4.3 Data verwerking	46
3.5 Betrouwbaarheid en validiteit	47
4. Resultaten en analyse	48
4.1 De sociale omgeving is belangrijk voor de vrouw	48
4.2 De sociale omgeving van de vrouw	49
4.2.1 Op zoek naar de mening van <i>strong ties</i>	49
4.2.2 <i>Weak ties</i> komen opeens op de proppen bij praktische keuzen	50
4.2.3 <i>Strong ties</i> hebben begrip, <i>weak ties</i> hebben eerder een oordeel	50
4.3 De rol van de sociale omgeving	51
4.3.1 Partner	51
4.3.2 Ouders	52
4.3.3 De peergroup	53
4.3.4 Belang van de sociale omgeving	56
4.4 De invloed van de sociale omgeving	57
4.5 Gesprekken van de vrouw met de sociale omgeving over de vijf thema's	61
4.5.1 Verdeling arbeid en zorg	61
4.5.2 Rol- en taakverdeling man en vrouw	64
4.5.3 Ouderschap	66
4.5.4 Kinderopvang	68
4.5.5 Gewenste situatie	71
4.5.6 de sociale omgeving met betrekking tot de vijf thema's	71
5. Conclusie en discussie	73
5.1 Beantwoording centrale vraagstelling	73
5.2 Generaliseerbaarheid van het onderzoek	76
5.3 Reflectie op theorie en onderzoeksdesign	77
5.4 Aanbevelingen vervolgonderzoek	77
5.5 Discussie	78
6. Waarom de man vooral met de eigen partner praat en de vrouw vergelijkt met anderen	79
6.1 'Moeilijke vraag' versus 'Ik zal eens een boekje open doen'	79
6.2 'Ik' versus 'wij'	79
6.3 De sociale omgeving in <i>strong</i> en <i>weak ties</i>	80
6.4 Mannen en vrouwen over de vijf thema's	80
6.5 Conclusie	84
Literatuurlijst	85
Bijlage 1: Topiclist 1	90
Bijlage 2: Topiclist 2	91

Overzicht figuren en tabellen:

Figuren:

Figuur 1.1	Werkende moeders, naar aantal arbeidsuren in 2008 in procenten
Figuur 1.2	Invloedsfactoren op de vrouw die zorg en arbeid combineert I
Figuur 1.3	Invloedsfactoren op de vrouw die zorg en arbeid combineert II
Figuur 2.1	Definiëring sociale omgeving
Figuur 2.2	Kwadrant van de sociale omgeving (definiëring rol)
Figuur 2.3	Netto arbeidsparticipatie vrouw in procenten, van 1987 tot 2008
Figuur 2.4	Wekelijkse arbeidsduur vrouwen in procenten, 1971-1979 (excl. studenten)
Figuur 2.5	Wekelijkse arbeidsduur vrouwen in procenten, 2001-2008 (excl. studenten)
Figuur 2.6	Aandeel van de bevolking dat het buitenshuis werken van een moeder (met jonge kinderen) bezwaarlijk vindt. In procenten, 1965-2004
Figuur 2.7	Zijn vrouwen geschikt voor het opvoeden van kinderen? In procenten, vrouwen en mannen van 16-74 jaar, 1970-2006
Figuur 2.8	Kan een werkende moeder een hechte relatie hebben met haar kind? In procenten, 1998-2006
Figuur 2.9	Aandeel van mannen vanaf 25 jaar in onbetaalde zorg. In procenten, van 1975- 2005
Figuur 3.1	Werknemers dat ouderschapsverlof opneemt bij de overheid en het bedrijfsleven (in procenten)
Figuur 4.1	Kwadrant van de sociale omgeving toegepast op de <i>weak ties</i>
Figuur 4.2	Kwadrant van de sociale omgeving toegepast op de partner
Figuur 4.3	Kwadrant van de sociale omgeving toegepast op de ouders
Figuur 4.4	Kwadrant van de sociale omgeving toegepast op de peergroup

Tabellen:

Tabel 2.1	Tijdsbesteding paren gekoppeld aan tijdsbestedingmodellen
Tabel 2.2	Aantal kinderopvangopvangplaatsen in absolute aantallen * 1000
Tabel 2.3	Aantal kinderopvangopvangplaatsen in absolute aantallen * 1000
Tabel 3.2	Achtergrondinformatie respondenten

Figuurtabellen:

Figuurtabel 2.1	Tijdsbesteding van jonge paren (kinderen < 12 jaar) gekoppeld aan 'tijdsbestedingmodellen' 1992-2009
-----------------	--

1. Inleiding

Dit hoofdstuk geeft een inleiding op het onderwerp arbeid en zorg en de invloed van de sociale omgeving op de keuzen rondom dit thema. Arbeid en zorg wordt vanuit historisch perspectief gepresenteerd en de feiten over het combineren van arbeid en zorg onder vrouwen worden weergegeven. Dit hoofdstuk is een inleiding op het theoretisch kader en het hoofdstuk 'operationalisering van het onderzoek'. Het theoretisch kader en de operationalisering van het onderzoek komen in de volgende twee hoofdstukken aan de orde. Daarnaast wordt in dit hoofdstuk de maatschappelijke en wetenschappelijke relevantie van deze studie weergegeven en wordt er afgesloten met de centrale vraagstelling.

1.1 'Het onbehagen bij de vrouw'

In 1967 schrijft Joke Kool-Smit het artikel 'Het onbehagen bij de vrouw', waarin zij haar onlust ten toon spreidt ten opzichte van de positie van de vrouw in de jaren '60. Joke Kool-Smit beschrijft dat de vrouw haar beroepsbezigheden niet kan plannen. Als zij trouwt, dan stopt zij met werken en heeft zij geen beroepsbinding meer met de samenleving. Of een vrouw prestige geniet hangt niet af van haar beroepsactiviteiten, maar van of zij gehuwd is en kinderen krijgt. 'Een vrouw hoeft om maatschappelijke prestige te bereiken, maatschappelijk niets te presteren' (Kool-Smit, 1967). In deze tijd hadden vrouwen weinig keuzemogelijkheden ten opzichte van arbeid en zorg. Werken was simpelweg geen optie wanneer de vrouw huwde, laat staan het combineren van werk en zorg.

Vanaf de jaren zeventig is de arbeidsparticipatie van de vrouw onderhevig aan veranderingen. Een aantal algemene veranderingen, die wereldwijd aan de orde zijn zoals globalisering en postindustrialisering leiden tot flexibilisering in de arbeidspatronen. Vooral de samenstelling van het arbeidsaanbod verandert snel (Hemerijck, 2005). Deze ontwikkelingen leiden tezamen met de individualisering van de maatschappij tot sociaalstructurele en culturele veranderingen in de Nederlandse samenleving. Dit leidt er toe dat vrouwen steeds meer (gaan) participeren op de arbeidsmarkt, waardoor de traditionele gezinsverhoudingen snel veranderen. (Van der Veen & Trommel, 1999) 'Vroeger' werkte de vader en 'zorgde' de moeder; vanaf de jaren '70 veranderen deze gedachten over de traditionele arbeidsdeling tussen man en vrouw (Bonoli, 2007: 496). Er ontstaat een algemene gedachte dat vrouwen moeten kunnen werken, naast het zorgen voor hun kinderen. Bovendien ontstaat het beeld dat niet alleen de vrouw geschikt is voor het opvoeden van kinderen, maar dat ook de man hierin een actieve rol kan vervullen. Zo blijkt dat in de jaren '70, 80% van de mannen en vrouwen de vrouw geschikter vindt dan de man om voor de kinderen te zorgen. In 2005 is dit percentage gedaald naar 55% onder de mannen en slechts 30% onder de vrouwen (SCP, Onderzoek naar Culturele veranderingen (CV) 1970-2006). De taakopvatting die vrouwen over het moederschap hebben, ondergaat dus een belangrijke revolutie.

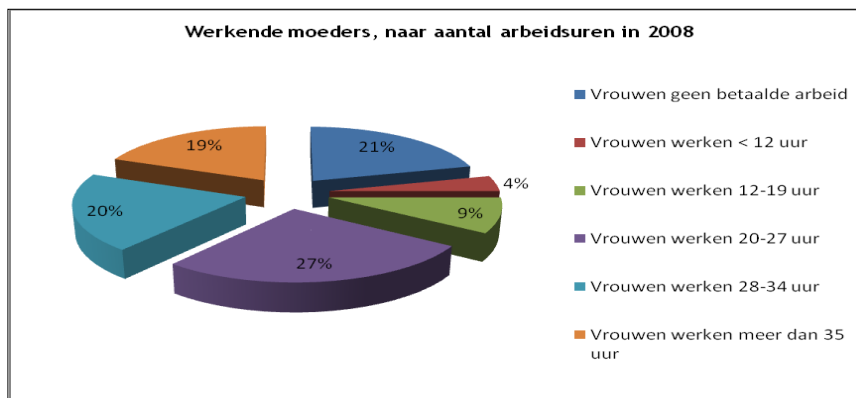
Knijn en Verheijen (1988: 40) vatten deze ontwikkeling met de volgende zin samen: 'De moeder is niet meer wie zij was. Van een moeder met 12 kinderen is zij veranderd in de

moeder van Brigitte en Joris en de laatste jaren is zij niet meer ‘de moeder van’, maar is zij Gwenn die trouwens ook nog kinderen heeft’.

1.2 Arbeid en zorg: de feiten over vrouwen

Deeltijd werken is bijna een vanzelfsprekendheid voor moeders. In toenemende mate blijven vrouwen werken na de geboorte van hun eerste kind en dan vaak in deeltijd. Het liefst met een beetje kinderopvang. ‘Dat moeders voltijd werken komt weinig voor, en volgens velen is dat maar goed ook’ (SCP, 2008: 156). Figuur 1 geeft een overzicht van het gemiddeld aantal arbeidsuren van een vrouw in 2008. Hieruit blijkt dat 61% van de vrouwen maximaal 27 uur werkt; dus in deeltijd.

Figuur 1.1 Werkende moeders, naar aantal arbeidsuren in 2008 in procenten

Bron: CBS Enquête beroepsbevolking (2008) bewerking IH

Vrouwen en mannen besteedden in 2005 nagenoeg even veel uren aan betaald en onbetaald werk, namelijk vrouwen 48 uur en mannen 49 uur. Echter is de verdeling tussen betaald en onbetaald werk scheef. Veel vrouwen besteedden een groter deel aan onbetaalde zorgtaken, in 2005 komt dit neer op gemiddeld 15 uur per week meer. Vrouwen combineren vaker dan mannen zorg met betaald werk. Ook is het gebruik van kinderopvang sterker gerelateerd aan of de moeder werkt dan dat de vader werkt. Vrouwen maken over het algemeen vaker gebruik van combinatievoorzieningen zoals zorgverlof en ouderschapsverlof. Het CBS en SCP stellen in de emancipatiemonitor zelfs de vraag of combinatievoorzieningen eigenlijk niet gewoon ‘vrouwenvoorzieningen’ zijn. Het combineren van arbeid en zorg lijkt vrouwen zwaar te vallen, in ieder geval zwaarder dan mannen (SCP, 2008).

1.3 Het Hakim vs Crompton debat

Krap 40 jaar nadat Joke Kool-Smit het artikel ‘Het onbehagen bij de vrouw’ schreef stelt Crompton (2006) dat inmiddels lang en breed geaccepteerd is dat de man en vrouw gelijk zijn. Dat moeders werken is een feit van het moderne leven, aldus Crompton. In deze tijd wordt er vaak niet meer nagedacht over *of* de vrouw blijft werken wanneer er kinderen worden geboren, maar over *hoe* de vrouw blijft werken. Veel vrouwen zoeken naar een balans tussen zorg en arbeid. Dit is inmiddels een continu proces voor vrouwen geworden. In vele (vrouwen)tijdschriften en ook kranten komt dit onderwerp naar voren. Discussies over dat vrouwen een dubbele taak hebben en vaker verantwoordelijk zijn voor zorg dan mannen, laaien op. Wanneer men geïnteresseerd is in arbeid en zorg vraagstukken en de keuzen die vrouwen maken rondom dit zelfde onderwerp, dan zijn er

kortweg twee kampen te ontwaren: de keuzen die vrouwen maken rondom arbeid en zorg worden grotendeels bepaald door culturele, historische en politieke structuren aldus Crompton óf de keuzen die vrouwen maken rondom arbeid en zorg zijn het gevolg van individuele voorkeuren (preferences) van de vrouw aldus Hakim. Hierin staan Crompton en Hakim rechtstreeks tegenover elkaar. Het debat tussen Crompton's macro theorie en Hakim's micro theorie vat ik samen als het Hakim vs Crompton debat. We starten op micro-niveau (Hakim) en gaan vervolgens door met het met macro-niveau (Crompton).

Micro-sociologie- Hakim

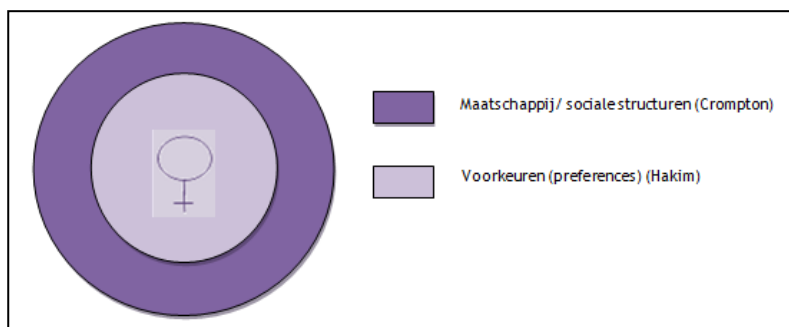
Hakim heeft een micro-sociologische theorie over de arbeidsparticipatie van de vrouw en gaat uit van de rationele keuzen (rational choice theorie) die vrouwen maken. Hakim beargumenteert dat vrouwen verschillen van mannen in hun werkoriëntatie, arbeidsmarktgedrag, competitieve instelling en vrouwen hebben een andere kijk op de inrichting van zorg en arbeid. (Hakim, 2006) Vrouwen hebben een andere voorkeur dan mannen ten aanzien van de inrichting van hun leven en zij hebben andere 'work-lifestyle' voorkeuren. Hakim is van mening dat vrouwen bepaalde voorkeuren hebben, dat deze voorkeuren individueel gekozen zijn en dat deze voorkeuren relatief vast staan. Zij onderscheidt drie stijlen qua inrichting van het leven; vrouwen kiezen ofwel voor de 'home-centred', 'adaptive' of 'work-centred' stijl. De 'home-centred' en 'work-centred' stijlen spreken voor zich, de 'adaptive' stijl wordt gekenmerkt door het zoeken naar een balans tussen zorg en arbeid, waarbij de vrouw niet volledig is gecommitteerd aan haar werk. De balans zoeken tussen deze arbeids- en zorgtaken is voor de vrouw met deze stijl het belangrijkste en zij werkt niet full-time. Variërend tussen 10% tot 30% van de vrouwen kiest voor de home-centred stijl, gemiddeld 60% van de vrouwen kiest voor de 'adaptive' stijl (variërend tussen 40-80%) en gemiddeld 20% kiest voor de 'work-centred' stijl (variërend tussen 10-30%). Dit impliceert dat een grote groep van de vrouwen bewust kiest voor een inrichting van haar leven, waarbij arbeid niet de hoofdrol speelt. Hoe de overheid haar beleid ook invult, de vrouw heeft haar voorkeuren en zal hieraan vasthouden. Hakim stelt het volgende: 'het zijn de vrouwen die enthousiaster zijn over het persoonlijk opvoeden van de kinderen, het zijn dus ook de vrouwen die de meeste voordelen behalen uit de ideologie van arbeidsspecialisatie gebaseerd op sekse' (Hakim, 2004, p. 199, vertaling IH). Kortom: de vrouw houdt de status quo in stand, aldus Hakim.

Macro-sociologie- Crompton

Crompton heeft een macro-sociologische theorie over de arbeidsparticipatie van de vrouw. Crompton stelt dat beslissingen van vrouwen zijn ingebed in culturele en economische processen. Crompton onderstreept de theorie van Glucksmann over de 'total social organisation of labour' (TSOL). De TSOL staat voor de manier waarop al het werk in een samenleving is opgedeeld tussen en verdeeld in verschillende structuren, instituties en activiteiten. Crompton voegt hieraan toe, dat arbeid en arbeidskeuzen altijd zijn ingebed in politieke en culturele veranderingen. Dit is volgens Crompton de context waarbinnen keuzen ten opzichte van zorg en arbeid plaatsvinden (2006: 190-193). Crompton legt een belangrijke rol weg voor het overheidsbeleid en is van mening dat door de

staat gefaciliteerde voorzieningen en maatregelen ter stimulering van de arbeidsparticipatie van de vrouw kunnen leiden tot een toename in sekseongelijkheid. Een voorbeeld hiervan is dat banen die worden gecreëerd om in deeltijd te kunnen werken vaak ‘zorgbanen’ zijn, zoals kinderopvang, ouderenzorg, thuishulp, etc. Deze banen worden vaak door vrouwen vervuld en dit kan leiden tot een verdere bestendiging van traditionale rolpatronen. Een tweede voorbeeld is het feit dat wanneer man en vrouw werken, zij diensten kunnen inhuren die ondersteuning moeten bieden voor zorgtaken thuis, denk hierbij aan een schoonmaakster of oppas. Deze diensten zijn vaak duur, maar wel noodzakelijk wanneer zowel man als vrouw werken. Volgens Crompton leidt dit er toe dat met name lager opgeleide vrouwen kiezen om deze werkzaamheden zelf te doen, omdat hun inkomen niet opweegt tegen de kosten. Crompton focust met haar boek ‘Employment and the Family’ dus vooral op politieke, economische, historische en culturele processen die van invloed zijn op de keuzen van de vrouw (Crompton, 2006: 193-198). Zij stelt dat gelet op de combinatie van de capaciteiten van de vrouw op het gebied van biologische reproductie, tezamen met het voortbestaan van lang bestaande sociale normen en gedrag (welke sekse onderscheiden), het onwaarschijnlijk is dat mannen en vrouwen gelijk zijn. Mannen en vrouwen hebben andere voorkeuren en nemen andere beslissingen. Indien, zoals Crompton beweert, verschillende randvoorwaarden en motieven de patronen van moeders vormen op het gebied van arbeid en zorg dan volgt hieruit de conclusie dat wanneer beleid gebaseerd is op voorkeuren alleen, dit zal bijdragen aan een verdere voortplanting van ongelijkheid tussen mannen en vrouwen (Crompton, 2006: 205). Kortom: beslissingen van mannen en vrouwen komen tot stand in een politieke, historische en culturele context en dat de vrouw achterblijft ten opzichte van de man, zou hieraan te wijten zijn. ‘In de westerse wereld, blijft de vrouwelijke identiteit diep gevormd door een ideologie van de huiselijkheid’ (Crompton, 2006: 158 ; vertaling IH). Schematisch weergegeven zien de theorieën van Hakim en Crompton er ten opzichte van de vrouw als volgt uit:

Figuur 1.2 Invloedsfactoren op de vrouw die zorg en arbeid combineert I

Te concluderen valt dat zowel Hakim als Crompton erkennen dat vrouwen over het algemeen dezelfde keuzen maken op het moment dat zij moeder worden: de meeste vrouwen kiezen voor werken in deeltijd en besteden meer tijd aan zorgtaken dan mannen. Deze feiten komen ook naar voren uit onderzoek gebaseerd op de Nederlandse samenleving van het SCP, o.a. in de Emancipatiemonitor 2006 en 2008. Hakim zoekt de verklaring in een verband tussen de voorkeuren (preferences) van de vrouw en keuzen van de vrouw. Crompton zoekt de verklaring hiervoor in de

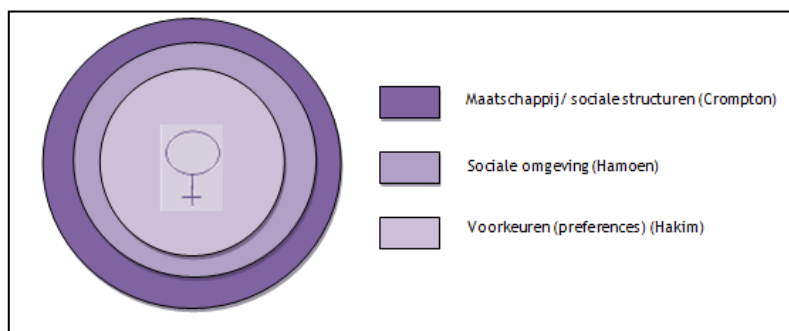
relatie tussen het overheidsbeleid, de arbeidsmarkt en de keuzen van de vrouw. Haar conclusie is dus dat de maatschappelijke structuren en systemen bepalend zijn voor de keuzen van de vrouw.

Voor beide theorieën is iets te zeggen en beide auteurs doen een poging de complexe materie van de arbeidsparticipatie van de vrouw in combinatie met zorgtaken, te begrijpen. Echter, ik stel dat beide theorieën niet voldoende verklaring bieden.

1.4 Relevantie sociale omgeving

Er blijkt een open ruimte te zijn tussen de micro-sociologische theorie van Hakim en de macro-sociologische theorie van Crompton. Ik vat dit samen als de witte vlek van het Hakim vs Crompton debat. Dit is niet geheel verrassend, want Granovetter (1985) stelt dat bij menig sociologische studie de ruimte tussen de micro- en macrosociologische theorieën onderbelicht blijft. Rondom het onderwerp ‘de vrouw en zorg en arbeid’ blijkt er ook een nauwelijks beschreven gebied tussen de micro-sociologische theorie van Hakim en de macro-sociologische theorie van Crompton, namelijk: de sociale omgeving. De sociale omgeving en de invloed hiervan op de keuzen van de vrouw is in dit debat volledig onderbelicht gebleven. Dit terwijl sociologen beargumenteren dat de sociale omgeving van enorme invloed is op de keuzen van een individu. Wanneer de sociale omgeving wordt toegevoegd aan dit debat, komt dit er schematisch als figuur 1.3 uit te zien.

Figuur 1.3 Invloedsfactoren op de vrouw die zorg en arbeid combineert II

Hierbij dient opgemerkt te worden, dat de sociale omgeving hier functioneert als de brug tussen de micro- en macrobenadering. Net zoals Granovetter (1985) stelt dat de brug tussen micro- en macrotheorieën overbrugd dient te worden.

Wetenschappelijke relevantie van een onderzoek naar de sociale omgeving

Verschillende sociologen beargumenteren dat individuen sociale betekenissen creëren en op deze manier de context creëren. De keuze voor de sociale omgeving is met name relevant, omdat er vele theorieën zijn die stellen dat cultuur, historie en instituties de vrouw bepalen. Maar, als invloeden van cultuur, historie en instituties de keuzen van de vrouw bepalen, dan rijst de vraag hoe deze invloeden het individu bereiken en hoe het individu deze handhaaft? Dit kan op vele manieren, bijvoorbeeld via wetgeving en regels, maar Festinger, Schachter & Back (1963) stelden lang geleden al, dat invloeden en opvattingen onbetwisteld worden doorgegeven in en door (kleine) groepen in de sociale omgeving. Daarom heeft dit onderzoek als uitgangspunt, dat de keuzen van de vrouw tot

stand komen door interactie met de omgeving en daarom is het essentieel om de sociale omgeving te onderzoeken met betrekking tot de keuzen van de vrouw. Dit onderzoek zal inzoomen op het onderzoeken van specifieke situaties, waarin de rol van de sociale omgeving wordt gezien. In dit geval is de specifieke situatie: de vrouw die zorgtaken combineert met betaalde arbeid. Deze beslissing komt tot stand in het individuele gezin, maar blijkt vele overeenkomsten te hebben, in die zin dat vrouwen over het algemeen meer tijd besteden aan zorgtaken en minder tijd aan betaalde arbeid dan mannen en vice versa. Er is reeds enig onderzoek gedaan naar de sociale omgeving en de invloed hiervan op de keuzen van de vrouw omtrent de inrichting van de arbeid en zorg. Dit onderzoek richt zich vooral op maatschappelijke ontwikkelingen en op de invloed van de partner. Dit laatste is onder andere onderzocht door de Nederlandse Gezinsraad (2003) onder de noemer 'de glazen tussenwand'. In onderhavig onderzoek ligt de focus op de peergroup en de invloed hiervan op de keuzen van de vrouw. Dit betekent niet, dat andere omgevingsfactoren niet worden meegenomen. Dit betekent slechts, dat de peergroup uitgebreid onderzocht zal worden en zal worden afgezet tegen andere omgevingsfactoren. De uitkomsten van dit onderzoek vormen een aanvulling op de tot nu toe bestaande literatuur omtrent dit onderwerp.

Maatschappelijke relevantie van een onderzoek naar de sociale omgeving

Naast dat de uitkomsten van dit onderzoek een aanvulling vormen op de bestaande literatuur, is het zoeken van een balans tussen de combinatie van zorg en arbeid voor een ieder die zorgtaken combineert met arbeid, een relevant vraagstuk. Het CBS en SCP (2008) stellen in de emancipatiemonitor 2008 dat mensen (12-64 jaar) in toenemende mate tenminste 12 uur aan betaald werk combineren met ten minste 12 uur aan zorgtaken per week, de zogenoemde taakcombineerders. In de Nederlandse samenleving is het aantal vrouwelijke taakcombineerders gestegen van 14% in 1975 naar 38% in 2005. Dan hebben we het alleen over de vrouwen, die zowel 12 uur per week aan arbeid als aan zorg besteden. Vanaf 1990 zijn er meer vrouwelijke dan mannelijke taakcombineerders. In 2005 combineert 44% van de vrouwen een betaalde baan van minimaal 12 uur met minimaal 12 uur aan zorgtaken ten opzichte van 32% van de mannen. (SCP, 2008: 122). Het is daarom maatschappelijk relevant om in kaart te brengen hoe vrouwen die zorg en arbeid combineren, tot hun keuzen komen rondom de inrichting van zorg en arbeid. Bovendien is het relevant om in kaart te brengen wie of wat hierop van invloed is. Zolang niet duidelijk is welke rol de sociale omgeving hierin speelt, zal niet duidelijk zijn welk beleid passend is ten opzichte van de vrouwelijke taakcombineerders. Gezien het feit dat de overheid streeft naar een toenemende mate van arbeidsparticipatie van de vrouw, is het essentieel om in kaart te brengen wat de wensen en voorkeuren zijn van de vrouw, hoe deze beslissingen tot stand komen en wie hierop van invloed is of zijn. Pas dan zal de overheid handvatten hebben om te streven naar een gepast beleid.

1.5 Inperking van het onderzoek

Natuurlijk wil ik in dit onderzoek niet betogen dat alleen de sociale omgeving van invloed is op de keuzen die vrouwen maken rondom arbeid en zorg. Beslissingen worden altijd genomen in een bepaalde context en de omstandigheden in deze context kunnen een grote stempel drukken op de

beslissing van de vrouw. Een voorbeeld hiervan is dat gezinnen die financieel niet kunnen rondkomen zonder dat beide ouders werken, bijna geen keuze meer hebben. Man en vrouw moeten dan wel tezamen werken. Het is dan aannemelijk dat de invloed van de sociale omgeving naar de achtergrond wordt geschoven. De kanttekening van dit onderzoek is dat er allerlei zaken zijn die de beslissing kunnen beïnvloeden en dat één belangrijke daarvan de sociale omgeving is. Daarom wordt de sociale omgeving in dit onderzoek zo zuiver mogelijk onderzocht. Zaken als 'financiën en opleidingsniveau' worden hiertoe zo neutraal mogelijk gehouden. In het hoofdstuk 'operationalisering van het onderzoek' wordt aangegeven hoe de sociale omgeving zo zuiver mogelijk is onderzocht.

1.6 Centrale vraagstelling

Op basis van de bevindingen van Hakim en Crompton is er gekozen voor een vraagstelling die de open ruimte tussen deze twee theorieën kan invullen. Gedurende dit onderzoek staat onderstaande vraagstelling centraal:

Welke rol speelt de sociale omgeving van de vrouw bij de keuzen die zij maakt in het vinden van een balans tussen (betaalde) arbeid en zorg?

De definiëring van 'rol' is bij deze probleemstelling zeer essentieel en wordt uitgebreid toegelicht op pagina 20. Kort samengevat komt het neer op informatiedeling met de sociale omgeving, informatieverschaffing via de sociale omgeving, overtuigingsgesprekken met de sociale omgeving en uitleg geven aan de sociale omgeving. Dit kan plaatsvinden op twee niveaus, te weten praktisch niveau en overtuigingsniveau. In dit verband kan er sprake zijn van twee soorten gespreksferen: rust ofwel bevestiging en steun zoeken bij elkaar of met elkaar de discussie aangaan en elkaar bevragen.

De probleemstelling valt uiteen in de volgende deelvragen:

1. *Uit welke partijen bestaat de sociale omgeving van een werkende vrouw met zorgtaken?*
2. *Op welke manier worden keuzen rondom de inrichting van arbeid en zorg besproken met partijen uit de sociale omgeving?*
3. *Welke partijen hebben een grotere danwel kleinere invloed op de keuzen van de vrouw in het vinden van een balans tussen arbeid en zorg?*
4. *Welke rol speelt de peergroup van de vrouw op haar keuze in het vinden van een balans tussen arbeid en zorg?*
5. *Wat is de invloed van de opvattingen van anderen in het keuzeproces van de vrouw rondom arbeid en zorg?*
6. *Stemmen vrouwen hun gedrag van tevoren af op hun sociale omgeving?*

7. Wat is de functie van de sociale omgeving bij de vijf maatschappelijke thema's- de verdeling van arbeid en zorg, de rol- en taakverdeling, ouderschap, kinderopvang en de gewenste situatie- die spelen voor vrouwen rondom arbeid en zorg?

Deze vijf maatschappelijke thema's zijn geselecteerd op basis van de relevantie voor de vrouwen en gebaseerd op de 'thema selectie' die het CBS en SCP hebben gedaan in de emancipatiemonitor 2006 en 2008. Deze thema's komen tevens naar voren in recent onderzoek van het SCP naar keuzen van vrouwen met betrekking tot deeltijd werken (SCP, 2008). Tot slot zijn dit thema's waarvan we kunnen verwachten dat zij aan verandering onderhevig zijn en daarom juist zeer relevant zijn om te onderzoeken met betrekking tot de sociale omgeving. Een uitgebreide verantwoording rondom deze thema's vindt plaats in het theoretisch kader.

Dit onderzoek staat niet volledig op zichzelf; het is niet alleen een onderzoek naar de invloed van de sociale omgeving op de keuzen die vrouwen maken ten aanzien van de verdeling van arbeid en zorg. De resultaten worden namelijk vergeleken met de resultaten van een gelijksoortig onderzoek in dezelfde tijdperiode, maar dan onder mannen. Elke Hagenaars voert dit onderzoek uit. Dit betekent dat dit onderzoek niet alleen conclusies oplevert over de invloed van de sociale omgeving op vrouwen die keuzen moeten maken rondom zorg en arbeid, maar dat er ook een vergelijking kan worden gemaakt met mannen; mannen die in hetzelfde schuitje zitten als de vrouwen. De verschillen tussen mannen en vrouwen die keuzen maken rondom de inrichting van arbeid en zorg worden op deze manier zichtbaar. Na verschillende onderzoeken naar de feitelijke verdeling van arbeid en zorg door vrouwen, wordt er nu een dimensie toegevoegd: de invloed van de sociale omgeving. Bovendien wordt er een vergelijking gemaakt: een vergelijking tussen de invloed van de sociale omgeving op mannen en op vrouwen als het gaat om keuzen rondom arbeid en zorg.

1.7 Leeswijzer

De opbouw van deze scriptie is als volgt: het theoretisch kader is het volgende hoofdstuk en hierin is uiteengezet waarom de sociale omgeving steeds belangrijker wordt en op welke manier dit doorwerkt voor vrouwen die zorg en arbeid combineren. In dit hoofdstuk wordt tevens een aantal thema's gepresenteerd die voor de vrouw die arbeid en zorg combineert belangrijk zijn. Het volgende hoofdstuk bevat de operationalisering van het onderzoek. In dit hoofdstuk is het onderzoeksdesign weergegeven en is de manier waarop het onderzoek is uitgevoerd gepresenteerd. Het vierde hoofdstuk bevat de resultaten en analyse van het onderzoek. Hierin zijn de verschillende theorieën naast de opvattingen van de vrouw gelegd. In dit hoofdstuk staat de houdbaarheid van de verschillende theorieën centraal en worden de deelvragen beantwoord. Tot slot wordt in hoofdstuk vijf antwoord gegeven op de centrale vraagstelling. In dit laatste hoofdstuk is er tevens ruimte voor reflectie op het onderzoek en dit hoofdstuk sluit af met een aanzet tot discussie.

2. Theoretisch kader

In dit theoretisch kader worden het belang en de functie van de sociale omgeving in de hedendaagse samenleving beschreven. Er worden reeds enige voorbeelden van de vrouw en haar keuzen rondom arbeid en zorg, uitgelicht. Vervolgens wordt de functie van de sociale omgeving geschetst en wordt er stil gestaan bij de 'rol' van de sociale omgeving en de 'invloed' van de sociale omgeving op vrouwen die keuzen maken rondom arbeid en zorg. Daarna wordt de arbeidsparticipatie van de vrouw vanuit historisch perspectief beschreven. Dit is eigenlijk een groot intermezzo; hiervoor is gekozen om op deze manier de context waarin vrouwen keuzen maken rondom arbeid en zorg, beter te begrijpen. Na de uitdieping van de vrouwelijke arbeidsparticipatie, kom ik weer terug op de sociale omgeving. Er wordt dan namelijk stil gestaan bij een vijftal thema's, waarover vrouwen beslissingen moeten nemen rondom arbeid en zorg. Dit zijn de thema's: verdeling van arbeid en zorg, rol- en taakverdeling man en vrouw, ouderschap, kinderopvang en de gewenste situatie.

2.1 Waarom de sociale omgeving steeds belangrijker wordt

Onderhavig onderzoek is gebaseerd op een bepaald type mensbeeld. In het algemeen kunnen we 'de mens' vanuit twee invalshoeken benaderen. We kunnen de mens zien als een losstaand individu, los van anderen, ook wel de Homo clausus genoemd. Of we kunnen de mens zien als iemand die in verbinding staat met anderen, gevormd is door anderen en aangewezen is op anderen, ookwel de Homines aperti genoemd. Norbert Elias (1971) stelt dat de meeste mensen zichzelf ervaren als een Homo clausus, maar dat het een beeld is dat niet overeenkomt met de werkelijkheid. Elias stelt daar het mensbeeld van de Homines aperti tegenover. Onder andere Johan Goudsblom doet een soortgelijke uitspraak, namelijk dat de mens door en door sociaal is. Mensen variëren in de mate van behoefte aan zelfstandigheid, maar hoe je het ook wendt of keert, wij zijn aangewezen op anderen (Brinkgreve, 2009). In dit onderzoek wordt uitgegaan van het mensbeeld 'Hominus aperti'. De mens is dus sociaal en in een postmoderne samenleving komt daarbij dat de sociale omgeving steeds belangrijker wordt. De reden hiervoor zal uiteen worden gezet aan de hand van een beschrijving van de kernwaarden in de industriële samenleving (en voorgangers) ten opzichte van de postmoderne samenleving. Het verschil hiertussen is vooral te vinden in de afname van tradities, waardoor een referentiepunt in de hedendaagse samenleving ontbreekt. Met als gevolg dat de sociale omgeving belangrijker voor ons wordt.

2.1.1. De functionaliteit van tradities in een samenleving

In postmoderne samenlevingen staan een aantal kernwaarden centraal, zoals: individualiteit, autonomie en zelfstandigheid. Ik vat dit samen onder de noemer 'vrijheid'. Deze waarden zijn steeds belangrijker geworden, omdat er in de Nederlandse samenleving een afname van tradities is te zien. Industriële samenlevingen (en voorgangers) waren gericht op tradities (Macdonis & Plummer, 2008). Men richtte zijn leven conform heersende tradities in. Of wij iets goed deden of niet, stond niet ter discussie, want wij konden onze keuzen en beslissingen altijd afmeten aan de geldende tradities en normen en waarden, die door de tijd heen gevormd waren. Riesman (1970)

noemt dit ‘tradition-directedness’ wat neerkomt op het conformeren aan de aloude manier van leven (Macionis & Plummer, 2008: 176, vertaling IH). In industriële samenlevingen (en voorgangers) dachten en deden mensen hetzelfde, omdat iedereen zich baseerde op dezelfde solide, door de tijd gevormde, ondergrond.

2.1.2 Postmoderne samenleving: keuzestress en ontbreken van een referentiepunt

In de huidige maatschappij voeren tradities niet meer zo de boventoon zoals dit in het verleden gebeurde. Bovendien kenmerkt de huidige maatschappij zich door een toename van mogelijkheden. Vrijheid is belangrijk en inmiddels hebben wij het recht verworven om te vinden wat wij vinden en beslissingen te nemen, los van tradities. Hoe idyllisch vrijheid ook mag klinken, het resulteert in het ontbreken van een referentiepunt en het ontstaan van keuzestress.

Te beginnen met keuzestress. Zoals gesteld, is vrijheid een belangrijke kernwaarde in de hedendaagse samenleving. Gelijktijdig springen hoge verwachtingen evenals hoge eisen en ambities in het oog. De tegenwoordige trend is ‘alles uit het leven halen’. Denk hierbij aan: een goede baan, een goede moeder zijn, een mooi huis hebben, sociale contacten onderhouden, regelmatig op vakantie gaan en tegelijkertijd gezond leven. Ik constateer hier een paradox. Want enerzijds is er vrijheid alom, maar anderzijds is er de sociale dwang om alles uit het leven te halen. We voelen ons dus wel vrij, maar zijn dat eigenlijk niet. Brinkgreve (2009) vat dit als volgt samen: ‘onder het ideaal van vrijheid is de sociale dwang ten aanzien van uiterlijk en gedrag voelbaar’ (Brinkgreve, 2009: 90). Er is in de hedendaagse samenleving sprake van keuzedwang. Immers om erbij te horen en te voldoen aan alle huidige trends moet men keuzen maken. Er zijn echter zo veel keuzemogelijkheden en alles staat ter discussie. Er is dus een enorme keuzevrijheid, maar dit leidt tegelijkertijd tot keuzestress, want waar moet je voor kiezen en wat betekent het als je voor het ene kiest en niet voor het andere? ‘Het ideaal van vrijheid is dus een bevrijdend en tegelijkertijd dwingend ideaal’ (Brinkgreve, 2009: 90). Onder sociale dwang komen keuzen dus tot stand, maar of onze keuzen goed zijn, kunnen wij niet afmeten want we hebben geen referentiepunten meer zoals onze voorouders dit hadden in de vorm van tradities. Dit brengt ons bij het tweede probleem: het ontbreken van een referentiepunt. In postmoderne samenlevingen is er grote behoefte aan een referentiepunt, want alles staat open voor discussie. Tradities zijn ingeperkt en het privé leven wordt gedeeld met anderen op een manier waarop dit vroeger niet denkbaar was. Immers, men hield privé zaken voor zichzelf en praten over bijvoorbeeld het (niet goed gaan van een) huwelijk, was taboe. Tegenwoordig kan er over alles gesproken worden en meningen van anderen worden uitgesproken en benoemd. Alles is tegenwoordig een gespreksonderwerp. Doordat alles nu bespreekbaar is, maar tradities afnemen, is er geen algemeen geldend referentiepunt meer. De solide, door de tijd heen gevormde, ondergrond is er niet meer. Met als gevolg dat, als wij keuzen maken, wij geen algemeen geldende ondergrond hebben waaraan wij deze keuzen kunnen afmeten.

2.1.3 Het belang van de sociale omgeving in de postmoderne samenleving

Een interessante vraag in deze tijd is dan ook: hoe gaan wij met deze vrijheid om, hoe verminderen wij de keuzestress die hierbij ontstaat en waaraan refereren wij bij onze keuzen? Er is een voor de

hand liggend antwoord: keuzestress in combinatie met het ontbreken van een referentiepunt, leidt er toe dat de sociale omgeving belangrijker wordt. Riesman (1970) noemt dit 'other-directedness'. Volgens Riesman raken mensen steeds meer gericht op anderen. Other-directedness is het ontvankelijk zijn voor de nieuwste trends en mode, doordat men anderen imiteert. (Macionis & Plummer, 2008: 176, eigen vertaling). Deze conclusie komt ook naar voren uit het onderzoek dat Van Doorn, de Koster en Verheul (2007) deden naar hoe mensen keuzen maken. Uit dit onderzoek blijkt, dat wanneer mensen belangrijke praktische keuzen maken, zij een beroep doen op personen uit hun eigen omgeving (Van Doorn et al., 2007: 403). Dit kunnen we opvatten als het vragen om sociale steun. Volgens de onderzoekers weet men de keuzestress te verminderen door externe hulpbronnen in te schakelen. Dit impliceert dat de sociale omgeving steeds belangrijker wordt in een postmoderne samenleving.

Hoe beslissingen gemaakt worden, is dus een erg relevante vraag in de hedendaagse samenleving. In dit onderzoek wordt stilgestaan bij hoe beslissingen rondom zorg en arbeid tot stand komen. Het is aannemelijk dat deze beslissingen genomen worden in of na overleg met anderen.

Want, stel we staan voor de vraag hoe wij ons leven inrichten qua zorg en arbeid. We zouden dit zelf kunnen verzinnen, maar voorkeuren komen niet uit het niets. Voorkeuren ontstaan vaak op basis van gegevens en evaringen. Het is dus niet erg aannemelijk dat wij volledig individueel een voorkeur ontwikkelen. Dus, zouden we kunnen kijken in de krant naar maatschappelijke discussies over dit thema of een abonnement kunnen nemen op het tijdschrift 'Opzij', om te lezen wat de redactie ervan vindt. We zouden ook kunnen bellen naar het ministerie voor Volksgezondheid om te vragen om advies. Echter, is het uiteraard aannemelijker dat dit soort vragen eerder besproken en getoetst worden met en bij anderen. Het antwoord op dit soort vragen vinden we niet in de krant of in de Opzij en krijgen we ook niet van ministeries, het antwoord op dit soort vragen zoeken we in overleg met anderen.

2.1.4 De sociale omgeving als doorgeefluik

Granovetter (1985) stelde al eens dat de sociale omgeving (of het sociale netwerk zoals Granovetter dit noemt) de brug is tussen micro- en macrosociologie. Micro-sociologie gaat er vanuit dat het individu eigen voorkeuren vormt, op basis van zijn eigen ervaringen en ideeën. Macro-sociologie gaat er vanuit dat het individu beïnvloed wordt door de maatschappelijke structuren, waarin hij zich bevindt. In dit onderzoek ga ik er vanuit, net als Granovetter, dat de sociale omgeving zich hier tussen bevindt. Immers voorkeuren (preferenties) komen niet zomaar uit het niets, deze vormt het individu in gesprek of discussie met anderen en op basis van eigen ervaringen of de ervaringen van anderen. Voorkeuren worden dus beïnvloed door de sociale omgeving. Hetzelfde geldt voor maatschappelijke thema's. Er zijn vele theorieën die stellen dat cultuur, historie en instituties (maatschappelijke structuren) de keuzen van de vrouw bepalen. Maar, als deze maatschappelijke structuren de keuzen van de vrouw bepalen, dan rijst de vraag hoe deze invloeden de vrouw bereiken en hoe zij haar keuzen hierop baseert. Dit kan op verschillende manieren, bijvoorbeeld via wetgeving en regels, maar het is veel aannemelijker om te stellen dat deze maatschappelijke

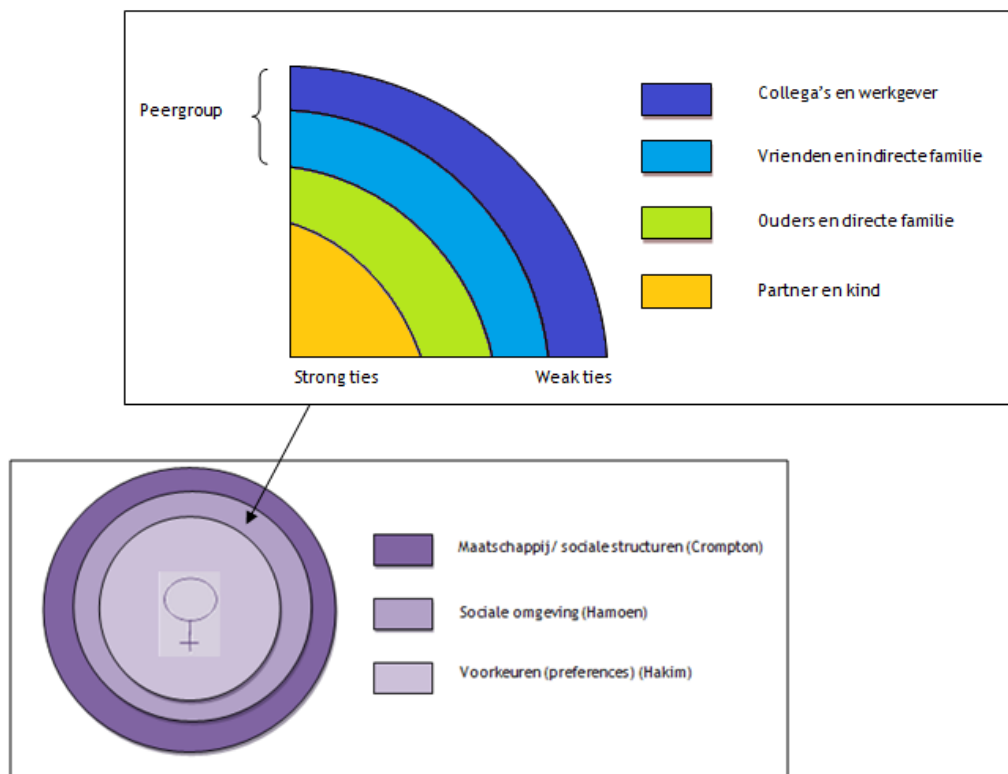
structuren (en de opvattingen die hierbij horen) worden doorgegeven in en door (kleine) groepen in de sociale omgeving (Festinger et al., 1963). Op deze manier functioneert de sociale omgeving als doorgeefluik tussen individuele voorkeuren en maatschappelijke structuren.

Stel wij moeten besluiten of we borstvoeding gaan geven of niet. Ongetwijfeld zullen onze gesprekken met vriend(inn)en gaan over de maatschappelijke uitgangspunten op dit gebied, namelijk het geven van borstvoeding is volgens sommigen goed voor het kind en volgens anderen te veel belastend voor de moeder of hierdoor wordt de vader buitengesloten. Wij zullen onze eigen voorkeuren in dit gesprek laten blijken ten opzichte van dit maatschappelijk thema. Zo komen voorkeuren en maatschappelijke thema's samen in gesprekken die worden gevoerd met onze sociale omgeving. Het is zeer waarschijnlijk, dat na afloop van het gesprek onze mening (licht) herzien is of dat die ander zijn mening heeft bijgesteld. Op deze manier vormen wij met onze sociale omgeving onze mening.

2.1.5. De sociale omgeving - definiëring

De sociale omgeving bevindt zich tussen individuele voorkeuren en maatschappelijke en sociale structuren in. De sociale omgeving bestaat niet alleen uit tastbare rollen ofwel anderen, maar ook uit opvattingen van anderen. Als we het eerder gepresenteerde model van invloedsfactoren op de keuzen van de vrouw die arbeid en zorg combineert erbij halen, dan zien we duidelijk waar de sociale omgeving zich bevindt. De sociale omgeving wordt onderstaand uit dit model gelicht en geëxpliciteerd.

Figuur 2.1 Definiëring sociale omgeving

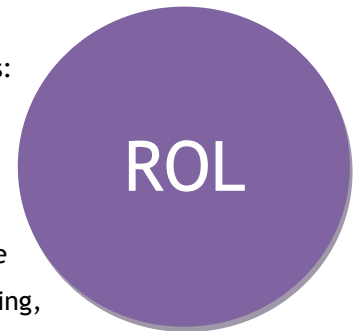
In dit model is er onderscheid gemaakt tussen *strong ties* en *weak ties*, dit onderscheid komt oorspronkelijk van Granovetter (1973). Bij directe familieleden en goede vrienden spreekt men van *strong ties*, naarmate personen verder weg staan spreekt men van *weak ties*. De gedachte hierachter is dat de binding met bepaalde groepen of mensen sterker is, dan met andere groepen of mensen. Volgens Granovetter is de sterkte van een binding (tie) afhankelijk van vier factoren: de hoeveelheid tijd die men met elkaar doorbrengt, de emotionele intensiteit tussen mensen, de mate van intimiteit en de verwachting ten opzichte van wederzijdse diensten. (Granovetter, 1973: 216). *Weak ties* beslaan een grotere sociale cirkel dan *strong ties* met als gevolg dat meer informatie en bronnen beschikbaar zijn via *weak ties*; er is simpelweg een grotere reikwijdte aan informatie. Echter is de toegang tot informatie van de *strong ties* gemakkelijker en doordat de binding sterker is, is de *strong tie* vaak meer gemotiveerd om te helpen. Toch betekent dit niet zomaar dat de invloed van de *strong tie* groter is, volgens Granovetter. Vrouwen die keuzen moeten maken over zorg en arbeid hebben mogelijk behoefte aan bepaalde informatie of ervaringen die zij in hun directe cirkel niet gemakkelijk vinden, maar wel in de grotere sociale cirkel kunnen vinden door middel van *weak ties*. Voorbeelden van *strong ties* voor een moeder zijn gezins- en familieleden en belangrijke vrienden. Voorbeelden van *weak ties* zijn vrienden, collega's en moeders op het schoolplein. Het is aannemelijk dat de vrouwen *weak ties* benaderen, omdat zij hier behoefte aan hebben en met hen op een lager niveau informatie uitwisselen. Dit betreft: informatie die om een grotere reikwijdte vraagt, zoals informatie over prettige kinderopvang, oppas en spelen met vriendjes en vriendinnetjes. Het is ook aannemelijk dat de vrouwen *strong ties* spreken in de context van een meer verplichtend karakter. Deze mensen staan dichterbij en het is dus te verwachten dat zij zich (goed bedoeld) bemoeien met keuzen die vrouwen moeten maken. De kans is ook vrij groot dat de informatieuitwisseling op een hoger niveau ligt, namelijk op overtuigingsniveau. Immers, praktische informatie over kinderopvang vinden vrouwen waarschijnlijk niet bij hun ouders, maar ideeën over ouderschap en opvoeding waarschijnlijk wel. Er valt dus niet te stellen dat *weak* of *strong ties* meer invloed hebben, maar te verwachten is dat beide ties invloed hebben, alleen op een andere manier en op een ander niveau.

Tot slot is in dit model ook de peergroup onderscheiden. 'De peergroup is een sociale groep die dient als referentiepunt in het maken van evaluaties of besluiten' (Macionis & Plummer, 2008: 136, vertaling IH). Hierbij speelt 'peerpressure' een grote rol. Wanneer bijvoorbeeld een meisje een nieuwe jurk koopt dan zal zij haar peergroup gebruiken als referentie welke jurk zij het beste kan kopen. Wanneer een vrouw moet besluiten bij welke kinderopvang zij haar kind zal onderbrengen, is het aannemelijk dat zij zal vragen naar de ervaringen van haar 'peers'. De peergroup geldt dus voor een individu als referentiepunt voor het maken van keuzen. Dit is zeer aannemelijk, omdat eerder gesteld is, dat wij in de huidige samenleving behoefte hebben aan een referentiepunt om onze keuzen aan af te meten. Wie is er een betere referentiepunt dan diegenen in dezelfde levensfase en zelfde omstandigheden, zoals onze 'peers' dit zijn? **De peergroup van de vrouw bestaat uit vrienden en collega's.**

Wanneer er onderzoek wordt gedaan naar de sociale omgeving kan er gekeken worden naar de rol van de sociale omgeving en de invloed van de sociale omgeving. Beide aspecten zijn onderdeel van dit onderzoek. Beide aspecten worden op volgend aan elkaar behandeld.

2.2 De rol van de sociale omgeving

Een belangrijke vraag die oprijst wanneer men de probleemstelling leest is: wat is een 'rol'? In deze studie wordt er onderzocht welke rol de sociale omgeving speelt ten opzichte van de keuzen die vrouwen maken in arbeid en zorg. 'De rol' van de sociale omgeving kan op verschillende manieren worden uitgedrukt. Het gaat hier om informatiedeling in de sociale omgeving, informatieverschaffing via de sociale omgeving, overtuigingsgesprekken met de sociale omgeving en uitleg geven aan de sociale omgeving. Dit kan plaatsvinden op twee niveaus, te weten praktisch niveau en overtuigingsniveau. Praktisch niveau staat voor uitwisseling van informatie over dagelijkse bezigheden; in het geval van vrouwen kan dit gaan over: het vinden van een oppas, goede kinderopvang of tips over een goede taakverdeling tussen man en vrouw. Overtuigingsniveau staat voor uitwisseling van informatie over niet-dagelijkse onderwerpen, zoals: moederschap, ouderschap en opvattingen over mannen- en vrouwentaken. Dit kunnen gesprekken zijn over wel of niet streng zijn ten opzichte van de kinderen en het wel of niet religie meegeven aan kinderen. In dit verband kan er sprake zijn van twee soorten gespreksferen: rust ofwel bevestiging en steun zoeken bij elkaar of met elkaar de discussie aangaan en elkaar bevragen. Schematisch ziet dit er als volgt uit.

Figuur 2.2 Kwadrant van de sociale omgeving

2.3 De invloed van de sociale omgeving

Nu we in beeld hebben wat de rol is van de sociale omgeving, is het tijd om in kaart te brengen wat de invloed is van de sociale omgeving. Hoe werkt de invloed vanuit de sociale omgeving nu precies? Onderstaand aan de hand van drie uitgangspunten geschetst, worden hoe deze invloed tot stand komt.

2.3.1. Drie uitgangspunten

Gedrag is ingebed in het sociale. Gedrag staat dus niet op zichzelf en is niet zuiver individueel maar is ingebed in de sociale structuren van groepen in de samenleving. Simpel gezegd, gedrag is sociaal. Ten tweede wordt er gewerkt vanuit de opvatting dat doordat gedrag sociaal is, anderen hierop invloed uitoefenen. Dit betekent dat gedrag wordt afgestemd op anderen en daarmee dat keuzen worden afgestemd op anderen. Bij het tweede uitgangspunt heb ik het over 'zichtbare' invloed. Het gaat hier dus om wat anderen zeggen of wat anderen laten zien in bijvoorbeeld een gesprek, dat op dat moment invloed uitoefent op het individu of de keuzen. Het derde uitgangspunt is een toevoeging aan het tweede uitgangspunt, namelijk ook dat wat men denkt dat die ander denkt van invloed is op het individu en daarmee op de keuzen. Dit betekent dat gedrag reeds afgestemd wordt op de omgeving, zonder dat dit nog is gecheckt bijvoorbeeld door middel van een gesprek. Samengevat de uitgangspunten op een rij:

1. De inbedding van gedrag in sociale relaties
2. De opvattingen van anderen leiden tot afstemming van gedrag
3. Mensen stemmen hun gedrag vantevoren af op anderen

2.3.2 De inbedding van gedrag in sociale relaties

Vele sociologische theorieën hebben als uitgangspunt, dat gedrag beïnvloed wordt door anderen ofwel de sociale omgeving. Dit begint veelal in de jeugd waar, volgens de socialisatietheorie, kinderen onderworpen worden aan constante correctie door de sociale omgeving. Volgens de socialisatietheorie leren kinderen zich op jonge leeftijd aan te passen aan wat de omgeving verwacht en leren zij ook dat aanpassing tot beloning leidt (Kooistra & van Mourik, 1997). Christien Brinkgreve (2009) hanteert in haar boek 'De ogen van de ander' de benadering dat 'het zelf', dus de mens, sterk beïnvloed wordt door de ander. 'Individuele keuzen' en belevingen zijn sociaal ingebed volgens Brinkgreve en dit geldt niet alleen voor kinderen. Ook Granovetter (1985) heeft een gelijksoortige mening. Hij is aan het begin van dit hoofdstuk genoemd, toen we het hadden over de sociale omgeving als brug tussen micro- en macrosociologie. Granovetter heeft verdergaand onderzoek hiernaar gedaan en stelt dat individueel gedrag is ingebed in het sociale. Hij stelde dit naar aanleiding van een onderzoek over de manier waarop economisch gedrag wordt bepaald door de sociale structuur en relaties waarin gedrag is ingebed. Een individu maakt zijn keuzen dus niet geïsoleerd en los van zijn omgeving, maar altijd met de omgeving als context. Granovetter stelt dat uiteenlopende sociale relaties, consequenties hebben op het handelen (Granovetter, 1985). Volgens hem is iedere vorm van gedrag, een beslissing of een overweging ingebed in de sociale omgeving

waarin een individu zich bevindt. Zukin en Dimaggio (1990) expliciteren de theorie van Granovetter in vier verschillende vormen van embeddedness (inbedding), te weten:

- Cognitieve inbedding: beslissingen komen voort uit cognitieve schema's die wij gebruiken
- Culturele inbedding: overtuigingen en normen spelen mee in het gedrag dat mensen vertonen
- Structurele inbedding: het gedrag van mensen wordt vooral beïnvloed door de relaties die wij met anderen hebben
- Politieke inbedding: het gedrag van mensen wordt bepaald door rechtssystemen en politieke verhoudingen, waarin ons gedrag in is ingebed.

Met name culturele en structurele inbedding is voor onderhavig onderzoek van belang; aangezien het gedrag van anderen, de opvatting en reactie van anderen enorme invloed op ons heeft. Als we kijken naar de invloed van de relatie met anderen op ons gedrag, kunnen we stellen dat 'vreemde ogen dwingen' (Brinkgreve, 2009).

2.3.3. De opvattingen van anderen leiden tot afstemming van gedrag

Sociale groepen, zoals collega's of een vriendengroep nemen een strategische positie in als het gaat om het bepalen van het gedrag en de houding van hun leden (Festinger et al. 1963). Houdingen en gedragspatronen worden gecommuniceerd of in een andere vorm van anderen geleerd. Het is aannemelijk te veronderstellen dat communicatie tussen leden van deze (kleine) sociale groepen, een methode is waarmee bepaalde gedragingen en houdingen tot stand komen (Festinger et al. 1963). Het type contact en de mate waarin de leden van de groep contact met elkaar hebben, zijn bepalend voor de mate van invloed die het heeft op haar leden. Met name kleine informele groepen, zoals: familieleden, vriendengroepen of collega's hebben een grote invloed op het individu. Dit is als volgt te verklaren. Vriendschap, de warmte en het plezier dat men haalt uit nabijstaande contacten, komen alleen voort uit relaties die we met anderen hebben. Ook sociale status, goedkeuring en prestige kun je niet zelfstandig bereiken, want hier heb je anderen voor nodig. Dit soort zaken bestaat dus alleen in relaties met anderen. Daarnaast leiden banden met anderen ook tot meer mogelijkheden, denk aan het 'via via' vinden van een baan. Net zoals Granovetter stelt in zijn onderzoek 'The strength of weak ties' is het volgens Festinger dus aantrekkelijk om contacten met anderen te hebben omdat het ons van alles oplevert, maar tegelijkertijd leidt dit ertoe dat anderen een grote invloed op ons hebben (Festinger et al. 1963). Het kan hier gaan om uitgesproken woorden, maar ook om subtiele invloeden, zoals de gezichtsuitdrukking of de houding van een ander tijdens communicatie, die zo invloedrijk zijn. Volgens Festinger et al (1963) is door middel van een variatie aan onderzoeken reeds aangetoond, dat aspiraties, doelstellingen en gedrag sterk beïnvloed worden door hoe anderen zich gedragen en de relatie die zij hebben met anderen. Deze invloeden leiden tot gelijksoortige keuzen van het individu, waardoor er meer gelijkenissen ontstaan tussen mensen die met elkaar omgaan. (Festinger et al., 1963: 73, vertaling IH). Als we dit vertalen naar de doelgroep vrouwen die zorg en arbeid combineren is het aannemelijk te verwachten dat vrouwen elkaar beïnvloeden. Dit kan zijn in

gesprekken die gaan over opvattingen over bijvoorbeeld de rolverdeling tussen man en vrouw, maar kan ook gaan over welke buggy het meest praktisch is.

Belangrijk hierbij is wel dat diegenen zich in soortgelijke levensfasen bevinden. Volgens Brinkgreve (2009) zijn in verschillende levensfasen anderen belangrijk, in verschillende en veranderende opzichten. Als mensen vertellen over wie ze geworden zijn en welke keuzen zij gemaakt hebben, dan spelen hierbij familie, vrienden, collega's en overige ('significant others') een belangrijke rol. Anderen zijn nu eenmaal van groot belang voor wie je bent en of je er wezen mag (Brinkgreve, 2009: 41). Anderen kunnen een ondermijnende invloed hebben, maar kunnen ook een bron van liefde, geborgenheid, energie en welbevinden bieden. Voor wat betreft de keuzen die wij maken, zijn wij voortdurend bezig met indruk maken op anderen (Brinkgreve, 2009). Indruk maken op een ander leidt tot het vinden van bevestiging en het voorkomen van afwijzing. Zo gebruiken wij de ander als een soort spiegel. De keuzen die wij maken kunnen wij spiegelen bij anderen. De schrijver Wim Willems (2007) stelt dan ook, dat vriendschap de spiegel is waarin je jezelf ontdekt. Met andere woorden: vrienden, familie of collega's (onze peers) bieden ons een spiegel waarin we niet alleen kunnen ontdekken wat we nu zelf willen, maar ook onze keuzen kunnen voorleggen en wel of niet bevestiging kunnen vinden.

2.3.4. Mensen stemmen hun gedrag vantevoren af op anderen

Verschiede klassieke en moderne sociologen buigen zich over de invloed van sociale omgeving op het dagelijks leven van individuen. Een aantal van hen buigt zich op een andere manier over de sociale omgeving dan dat eerder genoemde onderzoekers deden. Zij zoeken namelijk naar hoe wij anticiperen op wat anderen van ons denken. Een aantal sociologen, waaronder Mead en Bourdieu, zijn van mening dat de perceptie van hoe anderen mogelijk over ons denken, van grote invloed is op ons handelen. Het werk van George Herbert Mead (1863-1933) is met name relevant om naast de keuzen van de vrouw in de invulling van zorg en arbeid, te leggen. De theorie van Mead focust namelijk op het feit dat gedrag niet volledig individueel is, maar dat gedrag reeds is afgestemd op wat de ander ervan zal vinden. Wanneer gedrag is afgestemd op de ander, dan zijn de keuzen dit uiteraard ook. Deze theorie impliceert dat de keuzen van individuen, in dit geval de vrouw, gemaakt worden onder invloed van de sociale omgeving. Ook het werk van Pierre Bourdieu (1930-2002) is relevant en wordt behandeld, na afloop van Mead.

Social behaviourism

Mead (1962) beschrijft een theorie die hij 'social behaviourism' noemt. Hij focust met deze theorie op de macht van de omgeving om gedrag te vormen. Mead's centrale begrip hierin is 'The self': 'de menselijke capaciteit om reflexief en wederkerend te zijn en de rol van anderen over te nemen' (Macdonald & Plummer, 2008: 163, eigen vertaling IH). 'The self' is onlosmakelijk verbonden met de samenleving en wordt gevormd door communicatie met anderen. Mead beschrijft de ontwikkeling van 'The Self' aan de hand van drie stappen.

Ten eerste ontstaat volgens Mead 'The self' niet bij de geboorte en is het geen onderdeel van het lichaam. 'The self' ontwikkelt zich namelijk alleen door sociale ervaringen. Ten tweede spreekt Mead over een invulling geven aan sociale ervaringen, dit is volgens Mead communicatie met anderen en de uitwisseling van symbolen. Een voorbeeld daarvan is natuurlijk het voeren van een gesprek (uitwisseling van woorden), maar ook een gezichtsuitdrukking (uitwisseling van betekenissen). Door de uitwisseling van symbolen geven mensen betekenis en daarmee invulling aan (de keuzen in) hun leven. Ten derde beschrijft Mead dat om intenties van anderen te begrijpen, men zich moet inleven in de situatie van anderen (another's point of view). Men kan zich dan in de schoenen van de ander plaatsen en zien zoals die ander jou ziet, daar gaat men zich dan naar gedragen aldus Mead. Deze capaciteit zorgt er voor dat het individu anticipeert op hoe de ander zal reageren, nog voordat het individu tot een bepaalde actie komt (Macionis & Plummer, 2008: 164). Voorafgaand aan een actie, bedenkt een individu dus wat anderen er van vinden en anticipeert hierop.

"The Self" bestaat volgens Mead uit 'The I en The Me'. Het nemen van initiatief tot een ander, noemt Mead 'The I'. Het voorafgaand participeren op hoe die ander over je denkt is 'The me'. Hieruit concludeert Mead dat onze acties spontaan zijn, maar wel worden geleid door hoe anderen op ons reageren. Hieruit valt af te leiden dat keuzen niet volledig individueel doordacht worden, maar geleid worden door hoe men denkt dat anderen hierop reageren.

De theorie van de habitus

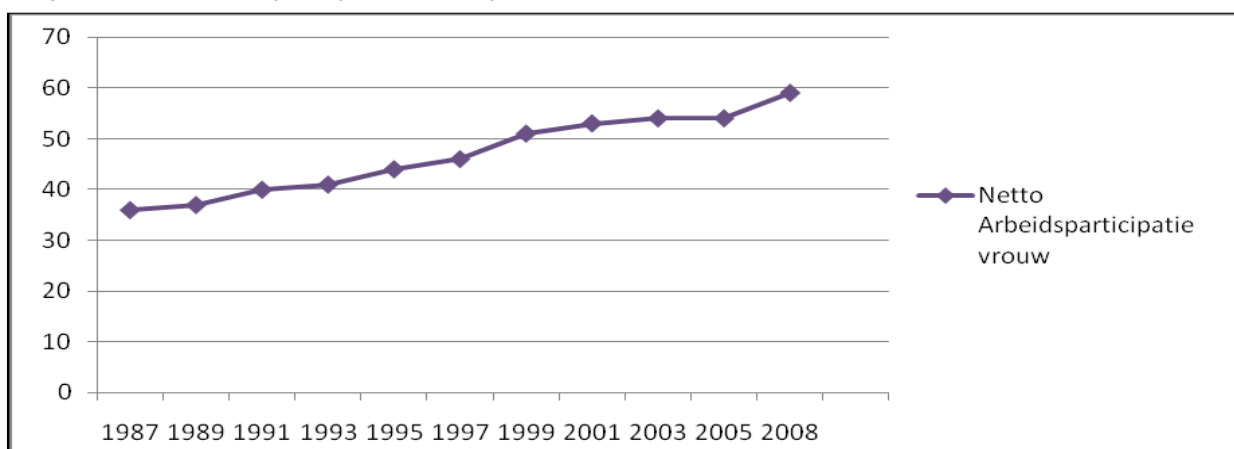
Bourdieu (1986) introduceert tezamen met Passeron de theorie van de habitus. De habitustheorie is gebaseerd op de gedachte, dat individuen voortdurend leren van de sociale omgeving waar men praktische vaardigheden opdoet en tegelijkertijd de sociale identiteit opdoet, welke bepalend is voor de keuzen die men maakt (De Jong, 2003). De habitus is een mentale structuur, gevormd vanaf de jeugd, waarin gedachten, waarnemingen, evaluaties en dadendrang is ingebed (de Jong, 2003: 327). De habitus wordt zoals gesteld, gevormd vanaf de jeugd en wordt verder gevormd door contacten in de sociale omgeving, zoals vrienden en collega's. Volgens Bourdieu werkt de habitus vooral als iets dat helpt mensen de 'juiste' keuzen te maken in de interactie met anderen. De habitus helpt dus bij het inrichten van de 'eigen' leefstijl. Deze leefstijl lijkt vaak op wat men van thuis heeft meegekregen en/of op de leefstijl van mensen uit de sociale omgeving. Bourdieu stelt dus dat het individu keuzen maakt, maar dat deze keuzen wel zijn gebaseerd op de context waarin men zich bevindt, dit noemt Bourdieu het sociale veld waarin mensen bewegen. De habitus stuurt gedrag aan op bepaalde doelen, terwijl volgens Bourdieu het individu niet bewust is van deze sociale verworvenheid. Bourdieu stelt dat de keuzen die een individu maakt, afhankelijk zijn van een inschatting van de situatie enerzijds, maar anderzijds ook van onze habitus die zoals beschreven gevormd wordt, door de sociale omgeving waarin men zich bevindt. De mensen in de sociale omgeving zijn dus voor een groot deel bepalend voor het vormen van de habitus en uiteindelijk voor de keuzen die het individu maakt. Alhoewel Bourdieu wel stelt dat er speelruimte bestaat voor het individu en dat het individu zou kunnen afwijken van de habitus gevormd door zijn sociale omgeving.

Inmiddels is geschetst wat de rol van de sociale omgeving is en hoe die theoretisch gezien invloed uitoefent op het individu. Er is een vijftal thema's geselecteerd waarvan wij kunnen verwachten dat de vrouw hierover praat met haar sociale omgeving. Voordat we bezien wat de rol en de invloed van de sociale omgeving hierop is, wordt eerst de context geschetst. Hiertoe bezien we eerst de arbeidsparticipatie van de vrouw vanuit historisch perspectief en komen we tot een beschrijving van de huidige situatie qua verdeling van zorg en arbeid in de Nederlandse samenleving onder de noemer combinatie-ethos in paragraaf 2.4.5.

2.4 Arbeidsparticipatie van de vrouw

Vanaf de jaren '70 is de toegenomen arbeidsparticipatie van de Nederlandse vrouw een feit. Vanaf deze jaren is de deelname van vrouwen op de arbeidsmarkt gestegen. Tijdens (2006) zet chronologisch de arbeidsparticipatie van de vrouw uiteen. Gehuwde vrouwen mochten in de jaren '30 niet werken. Ter ondersteuning van dit standpunt werd er zelfs een wet ontwikkeld dat gehuwde vrouwen thuis moesten zijn. In de jaren '50 werd deze wet ingetrokken en was het pad weer vrij voor gehuwde vrouwen die zouden willen werken. Toch blijkt dat ook in de jaren '50 en '60 de meeste vrouwen stoppen met werken vanaf hun huwelijksdag. In de jaren '70 blijven de meeste vrouwen doorwerken na hun huwelijk, maar stoppen vrijwel allemaal met werken bij de geboorte van hun eerste kind. Vanaf de jaren '80 blijven steeds meer vrouwen doorwerken na de geboorte van hun eerste kind, alhoewel de arbeidsparticipatie daalt voor elk kind dat zij krijgen. Van de vrouwen die in de eerste helft van de jaren '80 een kind krijgen blijven inmiddels zes op de tien werken. Vanaf de jaren '80 speelt ook mee dat het maatschappelijk steeds meer geaccepteerd raakt dat vrouwen werken ook als zij kinderen krijgen. Hierop kom ik later in dit hoofdstuk terug. Tijdens (2006) stelt dat de beroepsdeelname van vrouwen ruim verdubbelt tussen 1947 en 2008 van 23% naar bijna 60%. In onderstaande grafiek is de netto arbeidsparticipatie van de vrouw vanaf 1987 weergegeven:

Figuur 2.3 Netto arbeidsparticipatie vrouw in procenten, van 1987 tot 2008

Bron: CBS (Enquête beroepsbevolking '87-'05), bewerking IH

Er is een viertal redenen te onderscheiden waarom vrouwen meer zijn gaan participeren op de arbeidsmarkt:

1. Ontstaan van deeltijdbanen
2. Stijging opleidingsniveau vrouw en verkrijgbaarheid anticonceptiepil
3. Overheidsbeleid meer gericht op werkende moeders
4. Maatschappelijke acceptatie van werkende moeders

2.4.1 Ontstaan van deeltijdbanen

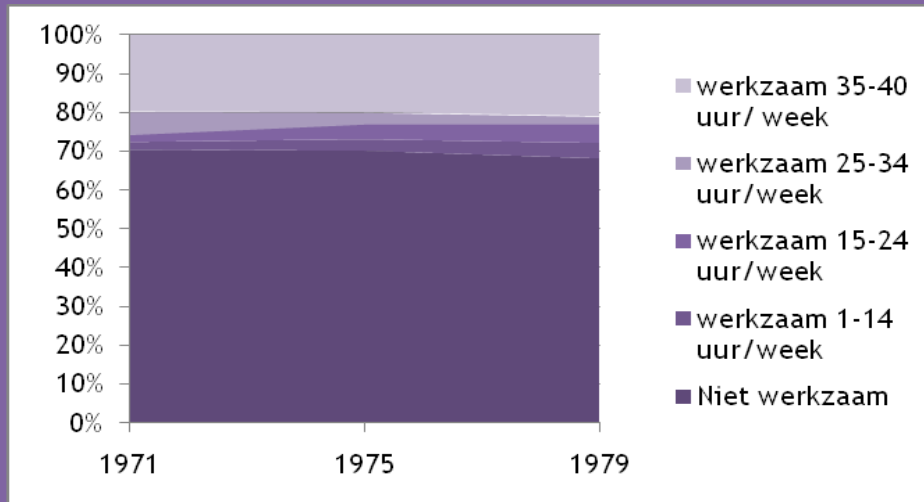
We doen een behoorlijke stap terug in de tijd. Na de Tweede Wereldoorlog kampte Nederland met een groot tekort aan arbeidskrachten. Dit was niet alleen te wijten aan het verlies van mensenlevens, maar ook het herstel van de economische schade vroeg om arbeidskrachten. (Van Zanden 1997; De Vries 1979 aangehaald in SCP, 2008). De behoefte aan arbeidskrachten werd in eerste instantie geprobeerd op te vullen door jonge ongetrouwde vrouwen aan te nemen. Immers, in die tijd stopten vrouwen met werken na hun huwelijk, dus men zocht naar ongetrouwde vrouwen. Gezien er in die tijd op vrij jonge leeftijd werd getrouwd (Korstanje 1955; Blok 1978; Plantenga 1993 aangehaald in SCP, 2008), hield het zoeken naar ongetrouwde vrouwen vrij snel op en werden de zoekcriteria uitgebreid. Bedrijven gingen zich vanaf de jaren '50 richten op getrouwde vrouwen en gingen hen deeltijdbanen aanbieden.

Aanvankelijk ontstonden er deeltijdbanen in de industrie. Zo zocht koekjesfabrikant Verkade vrouwen met als uitnodigingskreet: 'Meisjes, kom werken bij Verkade en neem gerust je moeder mee'. Later ontstonden er ook in de dienstensector banen. Dit is het gevolg van het feit dat de dienstensector in de jaren '50 en '60 een grote groei doormaakte. In 1960 werkte 9% van alle in loondienst werkende vrouwen in deeltijd, dat wil zeggen minder dan 30 uur (Portegijs et al., 2008). 10 jaar later steeg dit percentage naar 22%. In de jaren '70 was de grote oliecrisis en bevond Nederland zich in een economische laagconjunctuur. Ondanks deze situatie steeg de arbeidsdeelname van vrouwen. Volgens Tijdens kan deze stijging vooral toegeschreven worden aan het stijgende opleidingsniveau van de vrouw. Daardoor boden meer vrouwen zich aan op de arbeidsmarkt. In de jaren '70 was er vanuit de overheid voor het eerst aandacht voor deeltijdwerk. Deeltijdarbeid werd beschouwd als een instrument voor herverdeling van betaalde arbeid om op deze manier de toenemende werkeloosheid te ondervangen. De gemiddelde wekelijkse arbeidsduur van vrouwen in de jaren '70, is weergegeven in figuur 2.4.

In de jaren '80 bleven, zoals beschreven, steeds meer vrouwen werken na de geboorte van hun eerste kind. Volgens Tijdens is dit o.a. te wijten aan het feit dat veel vrouwen een werkloze partner hadden en geen financiële risico's wilde lopen of zelfs bang waren dat ze later niet meer aan het werk konden komen wanneer zij zouden stoppen met werken. Steeds meer vrouwen bleven dus aan het werk en konden in deeltijd blijven werken bij de geboorte van hun kinderen. In de jaren '90 is deeltijd werken wettelijk verstevigd en verder doorgroeid. Tegenwoordig werkt ruim 75% van de vrouwen in deeltijd. In figuur 2.5 is de wekelijkse arbeidsduur van vrouwen vanaf 2001 tot 2008 weergegeven. Moederschap is tegenwoordig nog maar voor slechts één op de tien vrouwen een

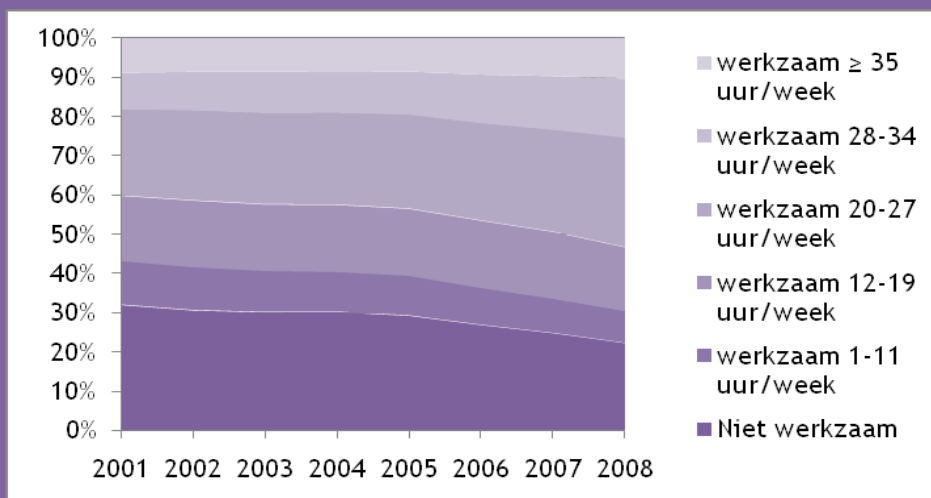
reden om te stoppen met werken. Negen van de tien vrouwen werkt inmiddels door en komt dan over het algemeen terecht in een deeltijdbaai (SCP, 2008).

Figuur 2.4 Wekelijkse arbeidsduur vrouwen in procenten, 1971-1979 . (excl. studenten)

Bron: Berends en Boelmans-Kleinjan (1979); CBS (AKT '73) SCP bewerking CBS (1975-1985) Bewerking IH

Figuur 2.5 Wekelijkse arbeidsduur vrouwen in procenten, 2001-2008 (excl. Studenten)

Bron: CBS (EBB'91-'06) SCP-bewerking, bewerking IH

2.4.2. Stijging opleidingsniveau vrouw en verkrijgbaarheid anticonceptiepil

Volgens Tijdens is de stijging van het opleidingsniveau van de vrouw één van de belangrijkste redenen waardoor het arbeidsmarktgedrag van vrouwen is veranderd. Zij stelt dat na 1970 het toegenomen opleidingsniveau één van de oorzaken is voor de gestegen arbeidsparticipatie van de vrouw. Een hoger opgeleide hecht over het algemeen meer waarde aan werk en werkt in het algemeen ook langer door (Tijdens, 2006).

Een andere factor die tevens invloed heeft gehad op de arbeidsparticipatie van de vrouw is de verkrijgbaarheid van de anticonceptiepil vanaf 1962. Immers, de anticonceptiepil maakte een meer betrouwbare wijze van anticonceptie mogelijk dan tot dan toe mogelijk was. Hierdoor werd gezinsplanning eenvoudiger en kon vanaf die tijd beter rekening worden gehouden met de carrière van de vrouw.

2.4.3. Overheidsbeleid meer gericht op werkende moeders

De veranderingen in de arbeidsparticipatie van de vrouw vinden plaats in een context waarin de Nederlandse verzorgingsstaat nog niet is meeveranderd. De Nederlandse verzorgingsstaat is van oudsher gebaseerd op het historisch gevormde kostwinnersmodel. De verzorgingsstaat is expliciet gericht op de kostwinner doordat ten tijde van de oprichting van de verzorgingsstaat de familie centraal stond. In die tijd zijn er allerlei arrangementen ontwikkeld gericht op het beschermen van de familie en dus op het beschermen van de kostwinner. De kostwinner was immers diegene die zorgde voor inkomen in de familie. Een voorbeeld hiervan is de AOW die in het leven werd geroepen om de kostwinner te beschermen. Er bestonden dus (bijna) geen arrangementen voor de vrouw, behalve wanneer de vrouw weduwe werd en de kostwinner weg viel. De arrangementen binnen de verzorgingsstaat zijn in de jaren '70 tot halverwege de jaren '90 dus nog in lijn met de structuur van de samenleving destijds, waarin een traditionele arbeidsdeling tussen mannen en vrouwen binnen de familie bestond. (Bonoli, 2007). Dit betekent dat de arbeidsparticipatie van de vrouw tussen de jaren '70 en halverwege de jaren '90 nog niet ondersteund wordt door arrangementen vanuit de Nederlandse verzorgingsstaat. Er bestaan bijvoorbeeld geen kinderopvangregelingen voor als de vrouw aan het werk is. De toenemende arbeidsparticipatie van de vrouw brengt dus problemen met zich mee in de combinatie van zorg en arbeid. De maatschappij verwacht dat de vrouw meer participeert, maar tegelijkertijd blijft de vrouw over het algemeen verantwoordelijk voor zorg in het gezin (Merens & Hermans, 2008). De toename van vrouwen die participeren op de arbeidsmarkt betekent dus dat er minder zorg in de gezinnen plaatsvindt, maar dat er zorg 'buitenshuis' gevonden moet worden (Hemerijck, 2005).

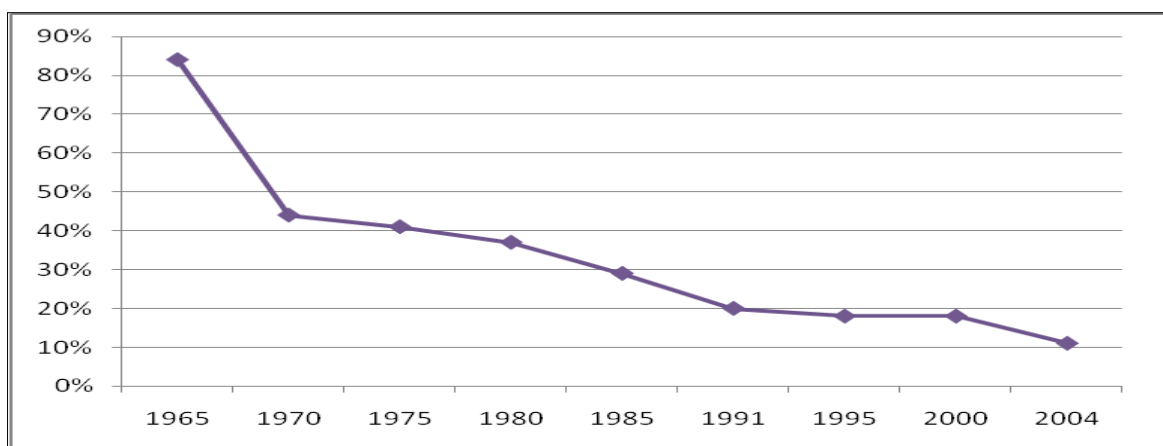
Er ontstaan in de Nederlandse samenleving flinke discussies over de combinatie van zorg en arbeid. Alleen werken zou ten koste gaan van de opvoeding en de kinderen. Men beziet de opvoeding nog steeds als een belangrijk maatschappelijk proces, wat niet benadeeld mag worden. Het is in het belang van de samenleving wanneer kinderen een zo goed mogelijk opvoedingsklimaat wordt aangeboden en in het belang van het kind, want de manier van opvoeden is essentieel voor zijn ontwikkeling (Janssens, 2003). Alleen zorgen zou ten koste gaan van arbeidspotentieel en menselijk kapitaal. Voltijds zorgen gaat dus ten koste van de economie (Bekkering & Jansweijer, 1998). De arbeidsparticipatie van de vrouw is dus niet alleen emancipatorisch gewenst, maar levert ook een bijdrage aan de economie. Zonder arbeid- en zorgarrangementen, in dit geval kinderopvangregelingen, kan de vrouw moeilijk deelnemen aan het arbeidsproces. Kortom: de arbeidsparticipatie van de vrouw valt te bezien als een collectief goed. Deze arbeidsparticipatie kan immers bijdragen aan economische groei. Tot slot is ook onderdeel van de discussie dat de combinatie van zorg en

arbeid een dubbele taak is die mogelijk kan leiden tot stress, spanning en druk bij de vrouw en in het gezin (Janssens, 2003). Dit kan resulteren in verschillende problemen voor gezinnen. Deze problemen zijn voor de Nederlandse overheid aanleiding geweest om vanaf ongeveer het jaar 2000 te komen tot een (kinderopvang)beleid ter ondersteuning van de arbeidsparticipatie van de vrouw. In eerste instantie ontstaan er in de Cao's regelingen voor vrouwen die zorg en arbeid combineren. Vanaf 2000 is ook de overheid actief op zoek gegaan naar oplossingen om de vrouw te ondersteunen. Voorbeelden hiervan zijn de Wet arbeid en zorg (2000), Wet aanpassing arbeidsduur (2000) en Wet Kinderopvang (2005).

2.4.4. Maatschappelijke acceptatie van werkende moeders

Tot en met de jaren zestig was er in Nederland sprake van een diepgewortelde opvatting dat de vrouw vooral huismoeder was. (Pfau-Effinger, 2004 aangehaald door SCP, 2008: 24) De opvatting over de vrouw als huismoeder is vanaf de jaren '60 steeds meer veranderd. In deze periode is er ook sprake van de opkomst van de vrouwenbeweging. Joke Kool-Smit (1967) schreef in die tijd, het artikel 'Onbehagen bij de vrouw'. In dit artikel zijn de negatieve kanten van de vrouw als huismoeder geschetst in combinatie met de beperkte positie die de vrouw op de arbeidsmarkt innam. De opkomst van de vrouwenbeweging en het artikel van Kool-Smit worden wel gezien als het startpunt van maatschappelijke veranderende ideeën over de werkende moeder. Het aandeel van de bevolking dat het buitenshuis werken van een gehuwde vrouw met school gaande kinderen bezwaarlijk vindt, neemt dan ook aanzienlijk af tussen 1965 en 2004, zie figuur 2.6.

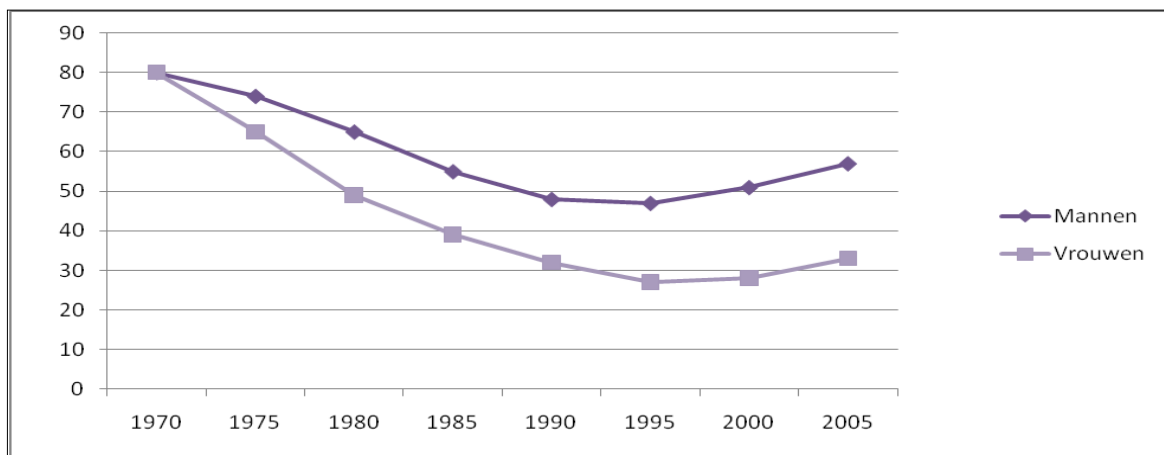
Figuur 2.6 Aandeel van de bevolking dat het buitenshuis werken van een moeder (met jonge kinderen) bezwaarlijk vindt.

Bron: huwelijk en gezin 1965; Progressiviteit en Conservatisme 1970; SCP (CV '75-'04) Bewerking IH

Uit de emancipatiemonitor van het SCP van 2008 blijkt dat inmiddels de opvattingen van gezinnen door de tijd heen sterk zijn veranderd. De opvatting over de stelling: 'vrouwen zijn geschikter voor het opvoeden van kleine kinderen dan mannen' is opmerkelijk gewijzigd. In de jaren '70 vond 80% van de mannen de vrouw meer geschikt, ten opzichte van ruim 55% in 2005. Van de vrouwen vond in de jaren '70 80% de vrouw meer geschikt, ten opzichte van ruim 30% in 2005. Dit is weergegeven in figuur 2.7.

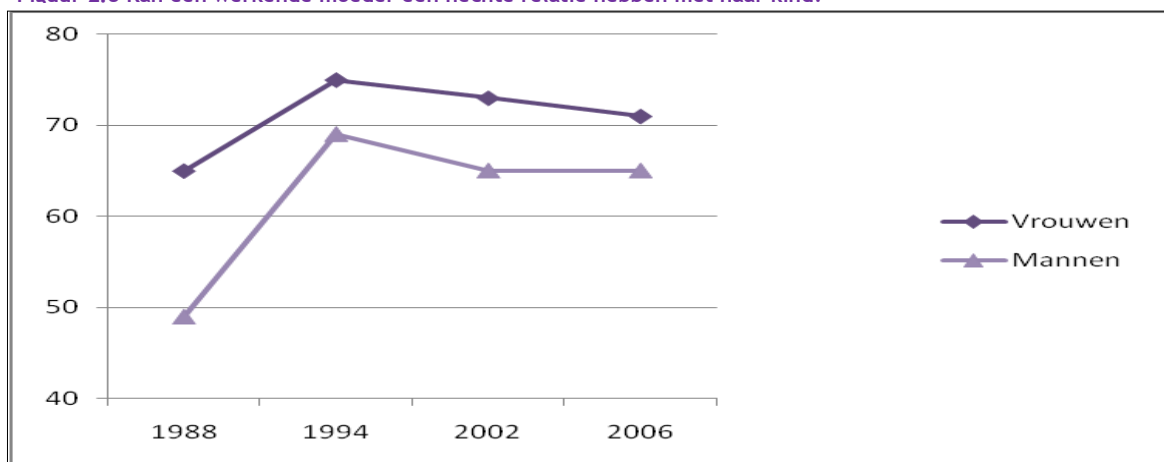
Figuur 2.7 Zijn vrouwen geschikter voor het opvoeden van kinderen? In procenten, vrouwen en mannen van 16-74 jaar, 1970-2006

Bron: SCP CV '70-06, bewerking IH

Van de totale bevolking vindt 70% dat 'een werkende moeder net zo'n warme en hechte relatie met haar kinderen kan hebben als een moeder die niet werkt'. Dit is weergegeven in figuur 2.8. Vrijwel niemand vindt voltijds werken ideaal. Ruim twee derde is van mening dat een deeltijdbaan mogelijk moet zijn naast de zorgtaken in het gezin (SCP, 2008). Het is erg opvallend dat tot aan 1995 een daling te zien is 'voor het geschikter vinden van de vrouw'. Daarna is er weer een stijging te zien. De vraag die hierbij ontstaat is of de sociale omgeving hierop van invloed is.

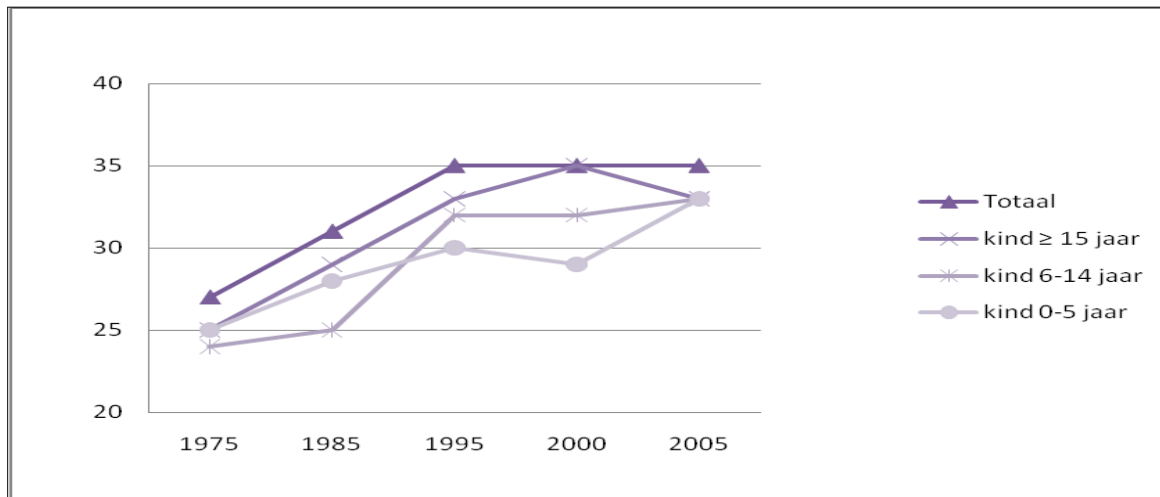
Figuur 2.8 Kan een werkende moeder een hechte relatie hebben met haar kind?

Bron: SCP CV '98-06, bewerking IH

De vrouwen blijven over het algemeen verantwoordelijk voor zorg in de gezinnen en mannen dragen slechts beperkt bij aan (zorg)taken thuis (Den Dulk, 2001: 35-38). Er blijkt dus een verschil te zijn tussen het hebben van opvattingen en het uitvoeren van deze opvattingen. Dit blijkt ook uit figuur 2.9. Hierin is het aandeel dat mannen (vanaf 25 jaar) hebben in onbetaalde zorgtaken ten opzichte van het gezin weergegeven. Gemiddeld nemen mannen 35,7% van de zorgtaken voor hun rekening (SCP, 2008). De vrouwen nemen dus bijna twee keer zo veel zorgtaken op zich.

Figuur 2.9 Aandeel van mannen vanaf 25 jaar in onbetaalde zorg in procenten, van 1975- 2005

Bron: SCP TBO '75-05, bewerking IH

2.4.5. Het combinatie-ethos

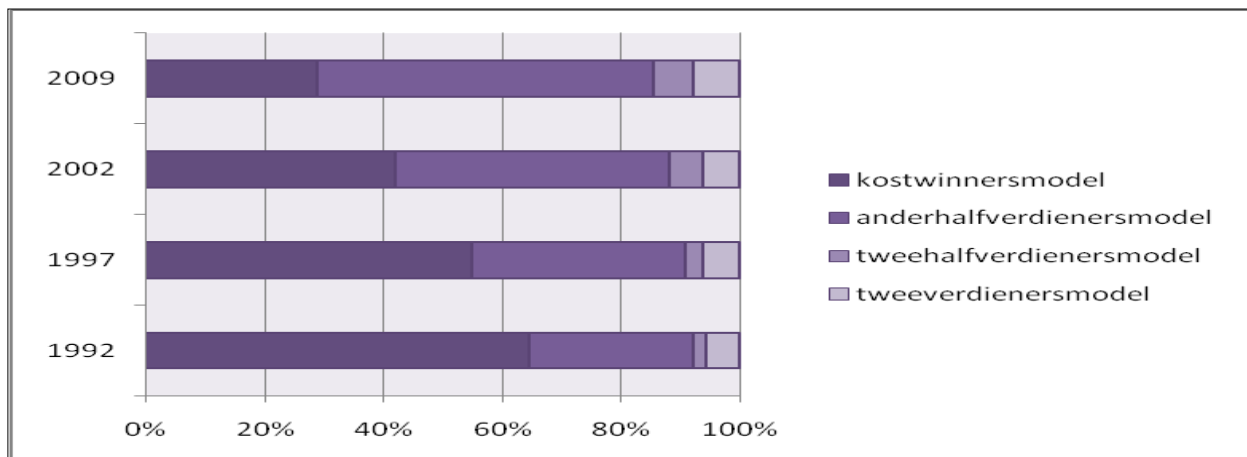
De verdere opkomst van de emancipatie van de vrouw, onder andere ten gevolge van de vier genoemde ontwikkelingen (pagina 26-31), leidt tot een nieuwe verdeling qua zorg en arbeid in de Nederlandse samenleving. Er bestaat nog altijd een scheve verdeling in de zorgtaken tussen mannen en vrouwen. In 2005 zijn vrouwen twee keer zo lang (28 uur) met zorgtaken per week bezig dan mannen (SCP, 2005). Toch mag niet onopgemerkt blijven dat de mannen sinds 1975 actiever zijn geworden in het huishouden. Een grote stijging is zichtbaar in figuur 2.8 tussen 1975 en 1995. Vrouwen zijn juist vanaf 1975 minder actief geworden in het huishouden, van ruim 35 uur per week in 1975 tot ruim 28 uur per week in 2005 (Hagen, 2009). De verhoudingen qua zorgtaken zijn veranderd, maar zijn nog niet gelijk. Doordat mannen zich meer en vrouwen zich juist minder bezig houden met zorgtaken, gaat de focus steeds minder naar één (betaalde of onbetaalde) taak uit (Breedveld & Van den Broek, 2004). Dit brengt ons op het begrip taakcombineerders; dit zijn diegenen die minstens 12 uur per week betaald werk combineren met minstens 12 uur onbetaald werk. In het Tijdsbestedingonderzoek (TBO) van het SCP is er ruim aandacht voor de opkomst van de taakcombineerders. Tussen 1975 en 2000 steeg het aandeel vrouwelijke taakcombineerders van 14% naar 39%. Bij mannen steeg dit aandeel van 14% naar 29%. De combinatie van arbeid en zorg is dus bij vrouwen sterker aanwezig dan bij mannen. De opkomst van de taakcombineerders is een signaal dat het traditionele kostwinnersmodel niet meer opgaat in de Nederlandse samenleving. Het kostwinnersmodel heeft zijn positie verloren en heeft plaats gemaakt voor het anderhalfverdienersmodel. In het onderzoek van het CBS naar de tijdsbesteding van paren met jonge kinderen, komt dit duidelijk naar voren. In tabel 2.1 zijn de 'tijdsbestedingmodellen' gekoppeld aan de tijdsbesteding van paren met jonge kinderen (kinderen < 12 jaar) en komt duidelijk naar voren dat het anderhalfverdienersmodel het dominante model is in de Nederlandse samenleving. Wat de belangrijkste conclusie van deze ontwikkeling is, is dat er een blijvende zoektocht is voor paren naar een indeling van zorg en arbeid in het dagelijkse leven. Paren moeten voortdurend schipperen tussen tijdsbesteding aan betaalde en onbetaalde taken.

Tabel 2.1 Tijdsbesteding paren gekoppeld aan tijdsbestedingsmodellen

Tijdsbesteding paren	Tijdsbestedingsmodellen
Fulltime/niet werkzaam	Kostwinnersmodel
Fulltime/parttime	Anderhalfverdienersmodel
Parttime/parttime	Tweehalfverdienersmodel
Fulltime/fulltime	Tweeverdienersmodel

In figuurtabel 2.1 is in percentages de aanwezigheid van de tijdsbestedingsmodellen in de Nederlandse samenleving weergegeven. Hieruit blijkt dat in 1992 het kostwinnersmodel zeer dominant was: bij ruim 60% van de jonge paren was er sprake van één ouder als kostwinner en één ouder die thuis voor de kinderen zorgde. In 2009 is het anderhalfverdienersmodel het dominante tijdsbestedingsmodel. Slechts 30% van de jonge paren leeft nog volgens het kostwinnersmodel en ongeveer 60% van de paren verdient samen de kost, waarbij één van de ouders parttime werkt.

Figuurtabel 2.1 Tijdsbesteding van jonge paren (kinderen < 12 jaar) gekoppeld aan 'tijdsbestedingsmodellen' 1992-2009

Bron: CBS (2010) Arbeidsdeelname; paren met en zonder minder- en meerderjarige kinderen, bewerking IH

2.5 Maatschappelijke opvatting over arbeid en zorg veranderd

Qua tijdsbesteding aan betaalde en onbetaalde zorgtaken is er dus nogal wat veranderd in de Nederlandse samenleving. Vrouwen zijn meer gaan werken en dit is ook meer geaccepteerd in de Nederlandse samenleving. Er is allerlei wet- en regelgeving ontwikkeld ten behoeve van de ondersteuning van de arbeidsparticipatie van de vrouw en het is tegenwoordig niet vreemd als een vrouw de zorg voor een deel uitbestedt. Het gaat hierbij niet alleen om de zorg voor de kinderen, maar ook het huishouden. Het is aannemelijk dat de veranderingen met betrekking tot deze opvattingen ontstaan doordat mensen in contact met elkaar, elkaar beïnvloeden. Zoals gesteld wordt de sociale omgeving steeds belangrijker, wat zou impliceren dat wij in gesprekken met elkaar de opvattingen hebben aangepast. De vraag is echter hoe dit precies gebeurt. Op welke manier oefenen wij invloed op elkaar uit en over welke zaken maken wij ons druk? Kortom: welke thema's bespreken de vrouwen met hun sociale omgeving en zijn belangrijk voor hen?

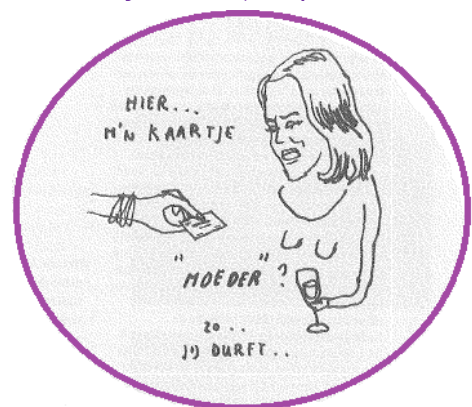
2.6 Waarover praten vrouwen met hun sociale omgeving?

Nu duidelijk is dat de sociale omgeving invloed op ons uitoefent is het essentieel om in kaart te brengen welke thema's besproken worden met de sociale omgeving. Welke thema's vinden vrouwen de moeite waard om te toetsen in hun omgeving en over welke thema's wisselen zij van gedachten en waarover winnen zij advies bij elkaar in? Onderstaand wordt een vijftal thema's uitvoerig theoretisch gezien. Deze thema's zijn door de tijd heen onderhevig aan verandering, geselecteerd op basis van de relevantie voor de vrouwen en gebaseerd op de 'thema selectie' die het CBS en SCP hebben gedaan in de emancipatiemonitor 2006 en 2008. Bovendien komen deze thema's naar voren in een onderzoek van het SCP naar keuzen van vrouwen met betrekking tot deeltijd werken (SCP, 2008). Per thema zijn de veranderingen door de tijd heen weergegeven en is stil gestaan bij mogelijke maatschappelijke opvattingen over het desbetreffende thema.

2.6.1. Verdeling arbeid en zorg

De beleidsinspanningen op het terrein van vrouwen en betaald werk zijn erop gericht de gemiddelde arbeidsduur van vrouwen te verhogen (Portegijs, et al., 2008). Toch kiezen de meeste vrouwen voor werken in deeltijd. Het SCP heeft onderzocht waarom vrouwen in deeltijd werken en heeft een aantal redenen geformuleerd. Als we inzoomen op de doelgroep van onderhavig onderzoek, namelijk moeders met kinderen in de categorie <12 jaar, blijkt dat de belangrijkste reden om in deeltijd te werken de zorg voor de kinderen is (Portegijs, et al., 2008). Het wel of niet hebben van betaalde

Uit Vrij Nederland, 17 april 2010

arbeid is typisch een onderwerp waarover wij onze mening klaar hebben. Zelfs in het onderzoek van Portegijs (2008) klinkt er een mening door. Namelijk, zaken als: zorgen voor het gezin en vrienden en familie belangrijk vinden worden bestempeld als de 'zachte aspecten' van het leven en zelfontwikkeling, talenten benutten en carrière maken worden bestempeld als de **meer** ondernemende en ambitieuze zaken van het leven.

Wanneer we de krant openslaan hoeven we niet lang te bladeren om te zien wat de 'huidige opinie' is over moeders die niet werken. 'Waarom laatdunkend doen over fruitschilmoeders?', klinkt de titel van een voltalige pagina over moeders in het Algemeen Dagblad (2 maart 2010). Anna Visser, schrijfster van een boek over 'nieuwe vrouwen' pleit voor het loslaten van vooroordelen over niet-werkende moeders en voor volledige keuzevrijheid van moeders. Dit impliceert dus dat er geen volledige keuzevrijheid is. Anna Visser stelt in Vrij Nederland dat het haar opvalt dat er denigrerend wordt gedaan over de opvoeding van kinderen en dat zij enorm veel kritiek kreeg toen ze stopte met werken. Bij het lezen van het vrouwentijdschrift Libelle springt direct de volgende titel in het oog: Thuis werk is goed! Waar de schrijfster schrijft: 'ik baal er af en toe flink van hoe er wordt aangekeken tegen thuisblijvende moeders.' (Libelle, februari 2010). In een artikel in Vrij Nederland, onder de noemer 'Blijde huismutsen' wordt er

het volgende gesteld: 'in Nederland is er sprake van een reusachtige cultuuromslag: sprak het voor moeders in de jaren zestig vanzelf dat zij fulltime huisvrouw waren, in 2010 moeten vrouwen zich voor die keuze verantwoorden en verdedigen'. Is het ook niet zo dat een vrouw aan de top wordt gezien als het voorbeeld? De internationale vrouwendag stond in het teken van 'vrouwen aan de top' en hoe wij met z'n allen moeten streven naar meer vrouwen aan de top. Naar aanleiding van internationale vrouwendag krijgt Neelie Kroes de Aletta Jacobsprijs. Die wordt om het jaar uitgereikt door de Groninger Universiteit aan een vrouw met een academische opleiding die een voortrekkersrol vervult op emancipatiegebied en een voorbeeld zou zijn voor andere vrouwen.

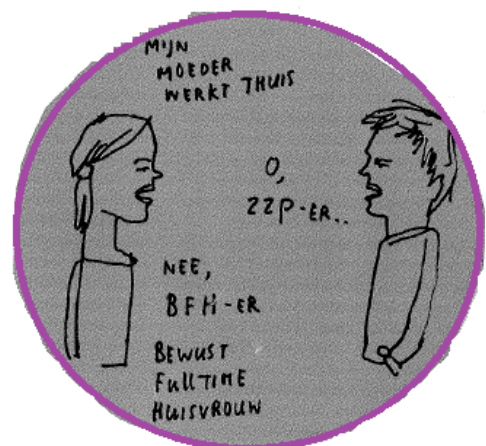
Er is klaarblijkelijk veel te doen om werkende en niet-werkende vrouwen. Het is dan ook zeer aannemelijk dat dit soort zaken binnen de sociale omgeving worden besproken en dat wij elkaar door de sociale omgeving heen niet alleen beïnvloeden over de rolverdeling die 'normaal' is, maar ook over het hebben van een betaalde baan en het wel of niet in deeltijd werken.

2.6.2. Rol- en taakverdeling man en vrouw

Zoals gesteld, kent de hedendaagse samenleving een rolverdeling tussen mannen en vrouwen waarbij de vrouw meer onbetaalde (zorg)taken op zich neemt dan de man. De man neemt op zijn beurt meer betaalde (arbeids)taken op zich dan de vrouw. De rol die mannen en vrouwen innemen, noemen wij genderrollen. Bij een bepaald geslacht (gender) hoort een bepaalde rol (Macdonis & Plummer, 2008: 367) De hedendaagse rolverdeling tussen mannen en vrouwen is vanuit historie gevormd en is per cultuur anders. De rolverdeling tussen mannen en vrouwen (geslachtsrollen) in de Nederlandse samenleving is lang gekenmerkt door een werkende vader die zorgde voor de kost en een zorgende moeder. Mannelijkheid (masculiniteit) werd dus geïdentificeerd met werken en vrouwelijkheid (femininiteit) werd dus geïdentificeerd met zorgen. Griffiths (1995) stelt dat een sociaal systeem in wat voor vorm dan ook (samenleving, familie of vriendengroep), in de loop van de tijd zijn eigen sociale (informele) regels ontwikkelt. De leden van dit systeem baseren hun keuzen op deze regels. Eén van deze informele regels geldt nog steeds in de hedendaagse samenleving en dat is die van de rolverdeling tussen man en vrouw.

Over de hedendaagse rolverdeling zijn reeds enige studies beschikbaar en ook daaruit komt naar voren dat de rolverdeling tussen mannen en vrouwen nog steeds sterk geïdentificeerd wordt met de van oudsher gedefinieerde geslachtsrollen. Pool en Lucassen (2004) beschrijven in hun onderzoek naar de rol- en taakverdeling tussen man en vrouw, dat zij keer op keer uit interviews met paren te horen kregen, dat de man meer wilde werken dan dat hij wilde zorgen. Een belangrijke verklaring hiervoor is natuurlijk dat mannen regelmatig meer verdienen. Maar hierbij

Uit Vrij Nederland, 17 april 2010

wordt direct de kanttekening gemaakt dat deze reden grotendeels wegvalt indien de vrouw meer zou verdienen, want ook dan geeft de man aan graag (fulltime) te willen blijven werken (Pool & Lucassen, 2004: 77). De voorkeur van de man gaat dus nog steeds uit naar meer werken dan zorgen. Dit bleek ook uit figuur 2.8 waarin het aandeel van mannen in de zorgtaken gepresenteerd werd en nog steeds beperkt bleek te zijn. Ook Arlie Hochschild (1990) stelt in haar boek 'de late dienst' dat vrouwen meer binnenshuis doen dan mannen. Zij wijt dit aan de keuzen van mannen, want volgens haar hebben mannen het gevoel dat hun omgeving hen beoordeeld op arbeid en niet op zorg (Hochschild, 1990). Volgens Hochschild verbinden mannen hun identiteit aan geld, dit respresenteert mannelijkheid. Pool & Lucassen produceren nagenoeg dezelfde onderzoeksresultaten want ook zij stellen dat ouders keuzen maken op basis van reeds bestaande rolpatronen en dat de man zijn identiteit ontleent aan arbeid en geld.

In de praktijk blijkt dat de vrouw verantwoording draagt voor de zorg en en dat de man zich identificeert met arbeid. Het identificeren van mannelijkheid aan arbeid en het verdienen van geld is ondergebracht in het begrip hegemoniale masculiniteit. Hegemoniale masculiniteit is het dominante culturele ideaal van mannelijkheid dat heerst in een samenleving (Brandth en Kvande, 1998: 296). Voor vrouwen zouden wij dit kunnen vertalen naar het identificeren van vrouwelijkheid met zorgen. Immers, het is aannemelijk dat als wij arbeid identificeren met mannelijkheid, dat wij zorgen identificeren met vrouwelijkheid. Voor dit fenomeen bestaat niet zo'n mooi begrip als hegemoniale masculiniteit, vandaar dat ik dit onder de noemer 'moederschap' schaar.

Deze klassieke rolpatronen zijn nog steeds sterk vertegenwoordigd in de hedendaagse samenleving. Is dit een gespreksonderwerp binnen de sociale omgeving? Zoeken paren tezamen met de sociale omgeving naar een bevestiging of ontkenning van deze klassieke rolpatronen of worden deze klassieke rolpatronen zelfs nog verder bestendigd door de sociale omgeving?

2.6.3. Ouderschap

Sarah Blaffer Hdry (2000) heeft in haar onderzoek stil gestaan bij de invloed die moeders op elkaar hebben. Zij heeft expliciet gekeken naar de verwachtingen van moeders en hoe deze samenhangen met de mening van anderen (in haar omgeving). Zij stelt dat verwachtingen die moeders hebben in het leven zijn gebaseerd op hun eigen ideeën, maar ook op hoe het zou moeten zijn volgens anderen (Blaffer-Hdry, 2000: 188). Dit impliceert dus al dat de sociale omgeving van invloed is op de vrouw en de keuzen die zij maakt rondom ouderschap. We kunnen verwachten dat niet alleen andere moeders van invloed zijn op de keuzen van vrouwen, maar ook anderen, dus niet moeders, hierop invloed hebben.

Kossek en Lambert (2005) hebben onderzoek gedaan naar op welke manier de identiteit verandert als iemand een kind krijgt. Zij stellen dat het worden van 'ouder' vraagt om het aannemen van een nieuwe rol. Volgens Kossek en Lambert gebruiken wij de ervaringen die we hebben van toen wij zelf kind waren, bij het vaststellen van de rol als ouder. Daarnaast gebruiken wij, volgens Kossek en Lambert, voor deze rolinvulling situaties die wij zien bij anderen. Deze situaties observeren wij en

doen ons besluiten op welke manier wij zelf de rol van ouder willen invullen. Naarmate een kind ouder wordt en door verschillende fasen heen gaat, wordt van een ouder verwacht dat hij hierop adequaat reageert. Volgens Kossek en Lambert betekent dit dat de ouder zich steeds opnieuw moet aanpassen en op een andere manier zijn rol als ouder moet invullen. Hiervoor gebruiken wij onze eigen ervaringen en de ervaringen van anderen.

Ook Barnett en Gareis (2008) hebben onderzoek gedaan naar ouderschap. Zij stellen dat wij veel leren van de communities waarin wij ons bevinden. We halen niet alleen praktische ondersteuning bij communities, bijvoorbeeld een vriendin die oppast, maar we vinden hier ook 'shared values', 'shared practices' en 'identification'. Gedeelde waarden, ervaringen en bevestiging bij elkaar vinden, betekent vanzelfsprekend dat wij worden beïnvloed in de manier waarop wij ouderschap invullen.

Stel, ons eerste kind is geboren. Wij staan voor de taak om invulling te geven aan ouderschap. Het is zeer aannemelijk dat wij voorafgaand aan de geboorte van het kind nadenken over hoe wij zelf zijn opgevoed. Wat vonden wij hier goed aan en wat niet? Waarschijnlijk bespreken wij dit met onze partner, de tweede ouder van het kind. Het is gelijktijdig ook aannemelijk dat wij om ons heen kijken en bezien hoe anderen invulling geven aan ouderschap. Als wij door de supermarkt lopen en een kind zien jengelen en gillen, dan hebben wij onze mening hierover klaar. Kiezen wij voor een 'strengere' opvoeding of voor een 'vrije' opvoeding? Mag ons kind later zelf bepalen hoe laat het naar bed toe gaat of zijn wij ervan overtuigd dat wij ons kind grenzen moeten geven en dus moeten vertellen dat het naar bed toe moet? Het krijgen van kinderen brengt keuzen met zich mee rondom de invulling van ouderschap. Deze informatie kun je waarschijnlijk voor een deel vinden in boeken, maar het is zeer aannemelijk dat wij ons ouderschap grotendeels bepalen op basis van onze eigen ervaringen in de jeugd en de ervaringen van anderen die wij zien en horen.

2.6.4. Kinderopvang

Kinderopvang is in de huidige samenleving van groot belang. Wij leven in een samenleving waarin steeds meer mannen en vrouwen beiden werken waardoor eventuele zorg voor kinderen buitenshuis gevonden moet worden. Met andere woorden zorg wordt uitbesteed aan derden. Kinderopvang is lange tijd gezien als een verantwoordelijkheid voor de ouders, waarin de overheid niet intervenueert. Het gevolg hiervan was dat er geen wettelijke regelingen voor de zorg van kinderen beschikbaar waren ten tijde van de groeiende arbeidsparticipatie. Pas vanaf 1995 zijn er mogelijkheden ontstaan voor kinderopvang, maar deze waren zeer beperkt. (Den Dulk, 2001: 35-38). Na invoering van de Wet Arbeid en Zorg en de Wet Aanpassing Arbeidsduur voert de Nederlandse overheid in januari 2005 de Wet Kinderopvang in. Deze wet regelt de financiering evenals de kwaliteit van de kinderopvang. Het uitgangspunt hierbij is dat kinderopvang een zaak is van werknemers (ouders), werkgevers en de overheid. Deze wet kent vier verschillende vormen van kinderopvang namelijk: dagopvang (kinderen tussen 0 en 4 jaar), gastopvang (opvang door

gastouders met maximaal vier kinderen per gastouder), naschoolse opvang (kinderen tussen 4 en circa 12 jaar) en ouderparticipatiecrèches (ouders passen om de beurt op de kinderen).

De sociale wetgeving op dit terrein in combinatie met steeds meer moeders die blijven werken, hebben geresulteerd in een toename van het aantal kinderopvangplaatsen. Het aantal kinderopvangplaatsen is hard gegroeid tussen 1990 en 2004, zoals blijkt uit tabel 2.2. Vanaf 2004 tot 2006 is er een minder sterke groei zichtbaar. Het aantal dagopvangplaatsen is vanaf 1990 van 22.700 gestegen naar 129.600 in 2006. Ook bij de buitenschoolse opvang steeg de capaciteit, namelijk van 3.000 plaatsen in 1990 tot aan 93.200 plaatsen in 2006. De hoeveelheid plaatsen is in de dagopvang nog wel aanzienlijk hoger dan in de buitenschoolse opvang.

Tabel 2.2 Aantal kinderopvangplaatsen in absolute aantallen * 1000

	1990	1996	2000	2004	2006
Capaciteit (aantal opvangplaatsen)					
Dagopvang 0-3 jarigen	22,7	49,9	74,7	117,6	129,6
Buitenschoolse opvang voor 4-12-jarigen	3	12,7	36,1	71,1	93,2

Bron: CBS (Statistiek Kindercentra (1990-2000) en Statistiek welzijnswerk en kinderopvang (vanaf 2001)), bewerking IH

Het aantal kinderopvangplaatsen is uiteraard gegroeid naar aanleiding van een groeiende behoefte aan kinderopvang. In tabel 2.3 is het aantal kinderen in de kinderopvang weergegeven. Uit deze tabel blijkt dat in 1990 43.400 paren gebruik maakten van dagopvang, in 2006 is dit aantal gestegen naar 203.000. Dit is een fenomenale stijging.

Tabel 2.3 Aantal kinderen in kinderopvang (aantal deelnemers) in absolute aantallen * 1000

	1990	1996	2000	2004	2006
Kinderen in kinderopvang (aantal deelnemers)					
Dagopvang 0-3 jarigen	43,4	100,1	159,8	203,6	203
Buitenschoolse opvang voor 4-12 jarigen	4,6	23	61,1	103,3	135,1
Gastouderopvang voor 0-12 jarigen	2,1	13,6	23,5	23,9	36,1

Bron: CBS (Statistiek Kindercentra (1990-2000) en Statistiek welzijnswerk en kinderopvang (vanaf 2001)), bewerking IH

Kinderopvang is typisch een onderwerp waarvan de acceptatie in de samenleving is gegroeid. Dit blijkt ook uit de eerder gepresenteerde tabellen, waarin wordt aangetoond dat kinderopvang binnen de Nederlandse samenleving steeds meer geaccepteerd wordt voor werkende moeders. Het is zeer aannemelijk dat de groei van het gebruik van kinderopvang niet alleen te verklaren is uit de groei van kinderopvangplaatsen, maar ook door een steeds grotere acceptatie van het gebruik van kinderopvang. Alhoewel kinderopvang ook nog wel tot verhitte discussies kan leiden. Hoe dan ook, het is zeer aannemelijk dat vrouwen die willen blijven werken en dientengevolge keuze moeten maken over kinderopvang, dit met elkaar bespreken. Vrouwen die keuzen moeten maken over kinderopvang gaan zeer waarschijnlijk bij elkaar te rade en wisselen hierover ervaringen uit. Het is dus aannemelijk dat de enorme stijging van kinderopvanggebruik ook gerealiseerd is doordat

vrouwen, in gesprekken met elkaar, het gebruik van kinderopvang steeds meer zijn gaan goedkeuren.

2.6.5 Gewenste situatie

Uit verschillende, eerder gepresenteerde onderzoeken, blijkt dat vrouwen vaker en meer verantwoordelijk zijn voor de zorgtaken. Dit strookt niet helemaal met de opvatting die door het SCP is getoetst en weergegeven in figuren 2.6 en 2.7. Hieruit komt naar voren dat zowel mannen als vrouwen vinden dat een vrouw best kan werken, zonder dat hierdoor de relatie met het kind schade oploopt. Kennelijk is er een verschil in het hebben van een opvatting en het daadwerkelijk uitvoeren van die opvatting, ik noem dit de kloof tussen willen en doen. Het merendeel vindt namelijk dat de vrouw moet kunnen werken, naast de zorg voor haar gezin, maar gelijktijdig is de vrouw in het merendeel van de gezinnen veel meer tijd kwijt aan de zorgtaken dan de man.

Het meest opmerkelijk hierin is natuurlijk dat de meeste mensen hun opvattingen door de tijd heen hebben gewijzigd, maar dat in de uitvoering nog steeds de klassieke rolpatronen te herkennen zijn.

Wat hierop van grote invloed zou kunnen zijn is dat kinderen vanaf jonge leeftijd de klassieke rolverdeling tussen hun ouders zien en hun dus vanaf jongs af aan geleerd wordt hoe het ‘hoort’ te zijn. Het aanleren van deze rolpatronen leidt tot verdere bestendiging van de rol- en taakverdeling tussen mannen en vrouwen en ook tot verdere bestendiging van hegemoniale masculiniteit en moederschap.

Interessant om te bezien is uiteraard op welke manier de sociale omgeving hierin een rol speelt. Het is aannemelijk dat vrouwen met elkaar praten over het feit dat zij geconfronteerd worden met een dubbele taak. Leiden dit soort gesprekken er toe dat vrouwen de strijd aan gaan met hun mannen over de rol- en taakverdeling? Of leiden dit soort gesprekken er toe dat vrouwen ervaren dat zij allemaal in hetzelfde schuitje zitten en dit uiteindelijk accepteren?

2.7 Conclusie

In een post-moderne samenleving is de sociale omgeving belangrijker dan in industriële samenlevingen. Mensen, in dit geval vrouwen, raken ‘other-directed’ in plaats van ‘tradition-directed’. Vrouwen hebben anderen nodig als referentiepunt en daarom is de sociale omgeving in het huidige tijdperk van groot belang. Theoretisch verwachten wij dat anderen een belangrijke *rol* spelen bij de keuzen die vrouwen maken en dat anderen *invloed* hebben op de keuzen die vrouwen maken. Dit kan op vele manieren plaatsvinden, zoals in dit theoretisch kader geschetst. We verwachten dat voor vrouwen de rol en invloed van anderen met name opgaan voor een vijftal thema’s, namelijk: verdeling arbeid en zorg, rol- en taakverdeling man en vrouw, ouderschap, kinderopvang en de gewenste situatie. Er zijn verschillende theorieën weergegeven die beschrijven hoe dit proces in zijn werk gaat. In hoofdstuk vier wordt aangegeven of de vrouwen hier daadwerkelijk blij van geven.

3. Operationalisering van het onderzoek

In dit hoofdstuk wordt het onderzoeksdesign gepresenteerd, het gaat om kwalitatief onderzoek. Dit onderzoek wordt uitgevoerd binnen een specifiek veld, onder specifieke voorwaarden. Dit onderzoek bevat de definiëring van het onderzoeksveld en de selectievoorwaarden van de respondenten. Deze specifieke voorwaarden resulteren erin dat de sociale omgeving zo zuiver mogelijk kan worden onderzocht. Dit hoofdstuk sluit af met de verduidelijking van de interviewmethoden, hoe er theoretische selectie is toegepast en hoe de analyse wordt uitgevoerd.

In de inleiding is de centrale vraagstelling reeds gepresenteerd:

welke rol speelt de sociale omgeving van de vrouw bij de keuzen die zij maakt in het vinden van een balans tussen (betaalde) arbeid en zorg?

De hoofdvraag zal om verschillende redenen binnen een overheidsorganisatie onderzocht worden. Er is gekozen voor het veld onderwijs. De definiëring van het veld en de doelgroep wordt onder paragraaf 3.3 uitgebreid toegelicht.

3.1 Operationalisering kernbegrippen

Voor een eenduidig gebruik van verschillende kernbegrippen uit dit onderzoek wordt onderstaand uiteengezet welke definities worden gebruikt.

Het begrip **arbeidsparticipatie** is een regelmatig terugkerende term in dit onderzoek. Wanneer wordt gesproken over arbeidsparticipatie gaat het om de netto arbeidsparticipatie. Hierin wordt uitgedrukt hoeveel procent van de potentiële beroepsbevolking een baan heeft van meer dan 12 uur in de week. (Bron: CBS).

Eén van de belangrijkste termen in dit onderzoek is ‘**de combinatie van arbeid en zorg**’. Hierbij gaat het om de binding met de arbeidsmarkt van vrouwen en paren met minderjarige kinderen, in de categorie van 0-12 jaar. In de combinatie van arbeid en zorg staat ook het gebruik van verschillende voorzieningen, zoals kinderopvang en ouderschapsverlof centraal. Immers, voor de combinatie van zorg en arbeid kan de vrouw gebruik maken van dit soort voorzieningen.

Wanneer in dit onderzoek wordt gesproken over de combinatie van arbeid en zorg, dan gaat het bij **arbeid om de betaalde taken** en bij **zorg om de onbetaalde taken** thuis, in casu om de huishoudelijke taken.

Onder **huishoudelijke taken** vallen alle taken die in een huishouden plaats vinden. Het gaat hier niet alleen om de zorg voor kinderen, maar ook om het schoonmaken, voorbereiden van de voeding, verzorging en het kopen van kleding. In dit onderzoek is de zorg voor familieleden of vrienden buiten beschouwing gelaten, het gaat dus alleen om de zorg voor kinderen.

Bij de zorg voor kinderen gaat het alleen om **kinderen in de leeftijdscategorie van 0-12 jaar**.

De manier waarop arbeid en zorg is ingedeeld in een gezin, bepaald de tijdsbesteding van het gezin.

In dit onderzoek wordt er gewerkt met vier **tijdsbestedingmodellen**:

1. **Kostwinnersmodel:** de man is de kostwinner en verantwoordelijk voor betaalde taken (arbeid) en de vrouw is verantwoordelijk voor de onbetaalde taken (zorg);
2. **Anderhalfverdienersmodel:** de man is de kostwinner en verantwoordelijk voor betaalde taken (arbeid) en de vrouw heeft de combinatie van betaalde taken (arbeid) en onbetaalde taken (zorg). Zij heeft een deeltijdbaai en is daarnaast grotendeels verantwoordelijk voor de onbetaalde taken (zorg). Het anderhalfverdienersmodel wordt beschreven in paragraaf 2.4.5 het combinatie-ethos;
3. **Tweeverdienersmodel:** man en vrouw zijn beiden verantwoordelijk voor zowel de arbeid- als de zorgtaken; man en vrouw werken beiden fulltime;
4. **Tweehalfverdienersmodel:** man en vrouw zijn beiden verantwoordelijk voor zowel de arbeid- als de zorgtaken; man en vrouw werken beiden parttime. Het tweehalfverdienersmodel past ook onder het eerder genoemde combinatie-ethos.

Het begrip kinderopvang heeft tot slot ook een belangrijke rol in dit onderzoek. Er valt een onderscheid te maken in **formele en informele kinderopvang**. Waarbij het bij formele kinderopvang gaat om betaalde kinderopvang (SCP) die valt onder de wet Kinderopvang. Informele kinderopvang bestaat de opvang door familieleden of vrienden, waarbij men zelf de voorwaarden en condities waaronder deze opvang plaatsvindt, bepaalt.

Formele opvang is door de Centrale van Middelbare en Hogere Functionarissen (CMHF) gedefinieerd. Dit is een koepel van beroeps- en belangenverenigingen van werknemers bij onder andere de overheid, het onderwijs en zorginstellingen. De CMHF werkt vanuit een onafhankelijke positie aan de modernisering van arbeidsverhoudingen en arbeidsvoorwaarden:

1. **Dagopvang** is een vorm van opvang in een crèche of kinderdagverblijf waar kinderen van 0 tot 4 jaar gedurende één of meer dagdelen per week het hele jaar door worden opgevangen. Buitenschoolse opvang is opvang van kinderen van 4 tot ongeveer 12 jaar (tot en met het moment waarop ze de basisschool verlaten) vóór en na schooltijd en in de vakanties.
2. **Gastouderopvang** is opvang van kinderen in de woning van de gastouder of de vraagouder. De gastouder mag maximaal vier kinderen (exclusief eigen kinderen) onder zijn of haar hoede nemen. Onder de Wet kinderopvang vallen alleen gastouders die zijn aangemeld bij een geregistreerd gastouderbureau.
3. **Naschoolse opvang** is de opvang van kinderen buiten de schooluren. Dit geldt voor kinderen tussen de 4 en 12 jaar.

3.2 Kwalitatief onderzoek

De centrale vraagstelling wordt door middel van kwalitatief onderzoek onderzocht. Kwalitatief onderzoek richt zich op de leefwereld van het individu en analyseert de betekenissen die actoren zelf toekennen aan de wereld (Flick, 2006). Kwalitatief onderzoek is gericht op het onderzoek van de aard van bepaalde verschijnselen. Kwalitatief onderzoek is de methode waarmee gedragingen, handelen van mensen en de betekenisgeving van mensen onderzocht kan worden (Flick, 2006).

Onderhavig onderzoek naar de invloed van de sociale omgeving op de keuzen van de vrouw rondom arbeid en zorg, is een onderzoek waarin bij uitstek gezocht moet worden naar de gedragingen, handelingen van en betekenisgeving door vrouwen. Een kwalitatief onderzoek is hier het meest geschikte onderzoek voor. Zeker gezien daar de keuzen van vrouwen rondom arbeid en zorg tot stand komen ten gevolge van meningen en gevoelens. Meningen en gevoelens zijn slechts te bevragen wanneer men hierop dieper in kan gaan en uitgebreid stil kan staan. Dit soort informatie is lastig vast te leggen in enquêtes of andere vormen van kwantitatief onderzoek. Daarom is dit onderzoek kwalitatief van aard en bestaat uit het in kaart brengen van de sociale omgeving van de vrouw die zorg en arbeid combineert en de invloed hiervan op haar keuzen.

Er kan onderscheid worden gemaakt in deductieve (vaak meer kwantitatieve studies) en inductieve methoden. Dit laatste geldt voor dit onderzoek. Hierbij zijn de onderzoeksgegevens in eerste instantie belangrijker dan de reeds bestaande en relevante literatuur. Dit betekent dat het onderzoeksmateriaal leidend is ten opzichte van de theorie. Dit betekent echter niet dat het onderzoek gestart wordt zonder rekening te houden met de theorie. Er wordt in eerste instantie een theoretisch kader ontworpen en vervolgens wordt deze theorie meegenomen naar het onderzoeksveld. De gevonden structuren in de antwoorden van de geïnterviewden vrouwen worden naast het theoretisch kader gelegd. Op deze manier ontstaat er een iteratieve cyclus: namelijk dataverzameling en data-analyse wisselen elkaar constant af en beïnvloeden elkaar (Boeije, 2005). Het heen en weer bewegen tussen theorie en empirie is van belang bij het onderzoeken van de sociale omgeving. Want de sociale omgeving is een lastig vatbaar onderzoeksbegrip en daarom is het van belang om de sociale omgeving langs theoretische kaders te onderzoeken. Dit onderzoek is dus een lichte vorm van onderzoek volgens de Grounded theorie (Glaser en Strauss, 1999). Dit is een inductieve manier om het sociale leven te bestuderen en om theorie te ontdekken terwijl er onderzoek wordt gedaan (Flick, 2007: 98). Het doel hiervan is om te komen tot een substantiële theorie.

Glaser en Strauss maken onderscheid in de substantiële theorie en de formele theorie (Glaser & Strauss, 1999). Een substantiële theorie is gebaseerd op onderzoek binnen een specifiek gebied en/of veld. Dit betekent dat wanneer men onderzoek doet binnen een bepaald veld, de uitkomsten hiervan formeren tot een substantiële theorie. Een substantiële theorie kan wel implicaties hebben voor een formele theorie. Dit is een theorie met een meer algemene strekking. Met dit onderzoek wordt getracht een substantiële theorie te ontwikkelen. Hiertoe is het veld en de doelgroep afgekaderd. De afkadering van het veld en de doelgroep vindt plaats onder de noemer ‘theoretische selectie’ (theoretical sampling).

3.2.1 Theoretische selectie

De methodiek binnen kwalitatief onderzoek om data te verzamelen en een theorie te genereren, is theoretische selectie. De onderzoeker verzamelt data, codeert en analyseert informatie met als doel hieruit een theorie te laten oprijzen (Glaser & Strauss, 1999). Theoretische selectie betekent

dat men de dataverzameling baseert op de mate waarin bijvoorbeeld een respondent theoretisch relevant is voor het onderzoek. De onderzoeker blijft theoretische selectie toepassen totdat er theoretische verzadiging optreedt; dit is het geval wanneer de onderzoeker geen nieuwe informatie meer krijgt (Glaser & Strauss, 1999). In dit onderzoek is theoretische selectie toegepast doordat dit onderzoek een afkadering kent qua veld en doelgroep. Ook de grootte van de populatie is afhankelijk van theoretische selectie, dit is beschreven onder paragraaf 3.5.1 Interviews. De afkadering van het veld en doelgroep zijn gedaan op basis van theoretische relevantie. Er is reeds theorie beschikbaar over de invloed van de sociale omgeving. Echter is er, voor zover ik weet, nauwelijks theorie beschikbaar over de invloed van de sociale omgeving op de keuzen die vrouwen maken rondom arbeid en zorg. Dit onderzoek bevat dus een combinatie van twee velden die voorheen niet eerder op elkaar betrokken zijn. Omdat er weinig theorie beschikbaar is, is het van belang om een specifiek onderzoek te doen binnen een bepaald veld. Vooral omdat wanneer de respondenten in een onderzoek goed vergelijkbaar zijn, het gemakkelijker en rechtvaardiger is om te generaliseren binnen dit veld. Na een generalisatie in een bepaald veld kan er door middel van vervolgonderzoek getracht worden een algemeen geldende theorie te formuleren. De definiëring van het veld en de doelgroep is kortom te scharen onder theoretische selectie en in de volgende paragraaf weergegeven.

3.3 Definiëring veld en doelgroep

Onderhavig onderzoek richt zich op een specifiek veld en een specifieke respondent waarvoor de volgende selectiecriteria (theoretische selectie) zijn gesteld:

1. De vrouw heeft een zorgtaak naast betaalde arbeid;

Wanneer onderzoek verricht wordt onder werkende vrouwen met kinderen, ofwel moeders, weet men zeker dat zij zorg en arbeid combineren. Immers een kind vraagt om zorg. Daarbij komt dat de meeste vrouwen tijdens hun leven te maken krijgen met de combinatie van zorgen voor kinderen en werken buiten de deur. Door te kiezen voor de doelgroep werkende vrouwen met kinderen, weet men niet alleen zeker dat deze doelgroep zorg en arbeid combineert, maar zijn de onderzoeksuitkomsten ook nog eens het meest relevant voor de samenleving.

2. De vrouw heeft een partner met een nagenoeg gelijk opleidingsniveau;

Partners met een nagenoeg gelijk opleidingsniveau hebben nagenoeg gelijke carrièrekansen. In dit soort situaties mag men ervan uitgaan dat de taakverdeling rondom zorg en arbeid open staat voor eigen invulling en daarom ter discussie staat. Omstandigheden als lagere lonen of minder carrièrekansen spelen bij dit soort echtparen een minder grote rol dan bij echtparen met een ongelijk opleidingsniveau. In dit onderzoek wordt er naar gestreefd om de invloed van de sociale omgeving in kaart te brengen en hiertoe is het essentieel dat vastliggende zaken als opleidingsniveau en salaris niet de hoofdrol spelen in de keuzen rondom de inrichting van het proces van arbeid en zorg. *Met andere woorden, opleidingsniveau wordt in dit onderzoek zo neutraal mogelijk gehouden, zodat er (echt) specifiek gekeken kan worden naar de sociale omgeving.* Immers, dat opleidingsniveau en salaris een rol spelen is al een feit. Interessant is het om vrouwen

die ten opzichte van de partner gelijke kansen hebben qua salaris en carrièreperspectieven, te bevragen over de indeling en de keuzen die zij maken op het gebied van zorg en arbeid.

3. De vrouw heeft kinderen in de leeftijdscategorie 0-12 jaar;

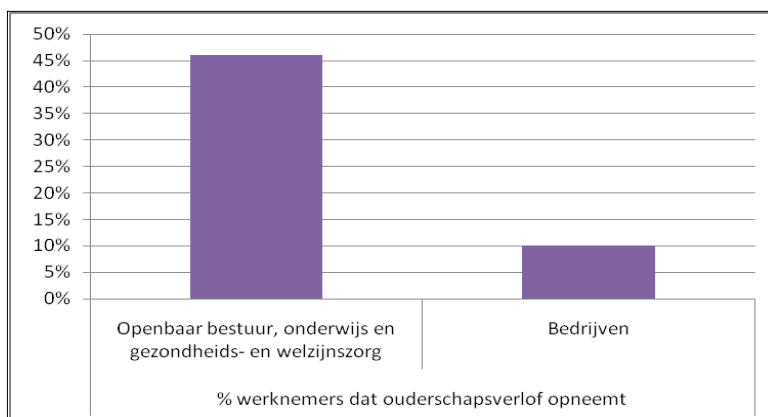
Kinderen in de categorie 0-12 jaar vragen om veel zorg. Dit is een categorie waarin ouders nog de volledige zorg en verantwoordelijkheid hebben over de kinderen en gebruik moeten maken van opvang indien zij naast deze zorgtaken werken. Tot 12 jaar zijn kinderen over het algemeen nog niet 'alleen thuis', wat betekent dat arbeid altijd afgestemd moet worden op de zorgtaken. Kinderen vanaf 12 jaar gaan naar de middelbare school en gaan een andere levensfase in waarbij de zorg vanuit de ouders geleidelijk afneemt. Vrouwen met kinderen in de categorie 0-12 jaar moeten dus constant afwegingen maken tussen zorg en arbeid en zijn daarom de meest interessante doelgroep om in kaart te brengen.

4. De vrouw is in haar arbeidstaken primair betrokken bij onderwijs of onderwijsontwikkeling.

In dit onderzoek is er gekozen voor het veld onderwijs. Er is een viertal redenen te onderscheiden waarom er voor dit veld gekozen is:

A. De overheid kent regels en wetgeving op het gebied van zorg en arbeid. Overheidsinstellingen zijn verplicht zich te houden aan deze regels en wetgeving, dus men mag er vanuit gaan dat wanneer vrouwen werkzaam zijn bij een overheidsinstelling, zij hiervan optimaal gebruik kunnen maken. Men mag er dus vanuit gaan, dat vrouwen in het onderwijs niet tegen beperkingen aanlopen op het gebied van wet- en regelgeving rondom arbeid en zorg. Met andere woorden: binnen het onderwijs is het aannemelijk dat de keuzemogelijkheid groter is. Voor dit onderzoek is nu juist die keuzemogelijkheid interessant. Immers, als er een keuzeproces tot stand komt, ontstaat er de mogelijkheid om de invloed van de sociale omgeving hierop te onderzoeken. Ter illustratie is het gebruik van ouderschapsverlof bij de overheid en het bedrijfsleven weergegeven tussen 1995-1997 in figuur 3.1. Hieruit blijkt dat inderdaad binnen overheidsinstanties veel vaker gebruik wordt gemaakt van ouderschapsverlof.

Figuur 3.1 Werknemers dat ouderschapsverlof opneemt bij de overheid en het bedrijfsleven (in procenten)

SCP, emancipatiemonitor 2006, bewerking IH

B. Den Dulk en Peper (2007) onderscheiden vier typen 'work-life organizational cultures' in hun onderzoek naar werkende ouders en hun gebruik van arbeid en zorg regelingen. Zij beschrijven dat overheidsorganisaties over het algemeen de meest goedkeurende cultuur hebben ten aanzien van

het gebruik van arbeid- en zorgregelingen, de zogenoemde ‘approving culture’. Het is dus als feit te bestempelen dat de cultuur van een organisatie mede bepalend is voor het gebruik maken van arbeid- en zorgregelingen. Daarom is het wenselijk dat dit onderzoek uitgevoerd wordt binnen een organisatie met een ‘approving culture’. Immers, de invloed van de sociale omgeving kan alleen onderzocht worden als er geen belemmerende factoren binnen de organisatie optreden, waardoor de vrouw überhaupt al geen gebruik kan of wil maken van arbeid- en zorgregelingen. Men mag er vanuit gaan dat binnen overheidsorganisaties de cultuur zo min mogelijk belemmerend is of er in ieder geval weinig belemmerende patronen oplegd worden ten opzichte van de keuzen die worden gemaakt bij de inrichting van zorg en arbeid. Een overheidsinstelling is in dit verband het onderzoeksterrein waar belemmerende patronen ten opzichte van de keuzen van de vrouw het meest uitgesloten kunnen worden en dus de sociale omgeving van de vrouw ‘zuiverder’ onderzocht kan worden.

C. Het onderwijs brengt als voordeel voor dit onderzoek met zich mee, dat er een grote mate van **flexibiliteit** is voor de medewerkers en de schoolvakanties voor hen vaak ook gelden. Als het in een branche mogelijk is om een goede balans te vinden tussen zorg en arbeid, dan is het wel in het onderwijs. We kunnen er dus vanuit gaan dat de vrouw in deze omgeving de meeste beslissingsmogelijkheden heeft ten opzichte van de indeling van arbeid en zorg. Ook dit brengt weer met zich mee, dat doordat de vrouw niet vastzit aan reeds voor haar vastgestelde feiten, de invloed van de sociale omgeving ‘zuiverder’ onderzocht kan worden.

D. Tot slot is het onderwijs een veld dat **gemakkelijk benaderbaar** is voor de onderzoeker, waardoor de onderzoeker beter in staat is om participanten te benaderen en zich in te leven in de context.

3.4 Onderzoeksmethoden

De informatieverzameling vindt plaats door middel van interviews.

Patton (2002) beschrijft vier manieren van interviewen, variërend tussen open en gestructureerde vormen van interviewen. De informatieverzameling voor dit onderzoek vindt plaats volgens de ‘general interview guide approach’. Deze benadering schrijft voor om voorafgaand aan het onderzoek een aantal onderwerpen vast te stellen en te formeren tot topiclist (Patton, 2002). Boeije (2005) noemt een topiclist ook wel een conversatiehandleiding of vragenlijst. De onderwerpen van deze topiclist worden vervolgens met de respondenten besproken. Op deze manier wordt met iedere respondent dezelfde onderwerpen besproken, maar bestaat er binnen de onderwerpen wel de vrijheid tot (door)vragen. Gedurende het onderzoek wordt er gewerkt met twee topiclists, ‘topiclist niveau 1’ en ‘topiclist niveau 2’. Beide lijsten zijn opgenomen in de bijlagen.

‘Topiclist niveau 1’ bevat de geselecteerde onderwerpen die met iedere respondent dienen te worden besproken. Deze topiclist is opgedeeld in een aantal thema’s. Deze thema’s zijn vooraf geselecteerd, op basis van het theoretisch kader. Dit zijn de thema’s die beschreven zijn in de paragrafen 2.6.1 tot en met 2.6.5. ‘Topiclist niveau 1’ fungeert als checklist tijdens het interview.

‘Topiclist niveau 2’ is een uitgebreidere versie van ‘topiclist niveau 1’. Ook in ‘topiclist niveau 2’ is er gewerkt met de eerder genoemde thema’s. In ‘topiclist niveau 2’ zijn er reeds vragen geformuleerd welke de interviewer kan stellen. Dit zijn basisvragen waarop bij iedere respondent doorgevraagd kan worden. Ook op deze manier krijgt ieder thema dezelfde insteek, maar is er wel de mogelijkheid om ‘respondent-specifiek’ door te vragen en inzicht te krijgen in haar situatie. Wanneer een respondent sterk het voortouw neemt in het onderzoek en veel informatie geeft, kan de onderzoeker vertrouwen op ‘topiclist niveau 1’. Wanneer dit niet het geval is kan de onderzoeker ‘topiclist niveau 2’ gebruiken.

3.4.1 Theoretisch selectie

Eerder in dit hoofdstuk is aangegeven dat er met theoretische selectie is gewerkt, doordat er op basis van theoretische relevantie is gekozen voor een specifiek veld en doordat er selectiecriteria zijn gesteld voor de respondenten. De respondenten zijn dus theoretisch geselecteerd en dit is een continue proces, de onderzoeker weet dus niet van tevoren hoe groot de populatie zal zijn. Er worden interviews afgenomen totdat er theoretische verzadiging optreedt. Dit betekent dat de onderzoeker tijdens interviews geen nieuwe informatie meer krijgt van de respondent.

3.4.2 Achtergrond informatie interviews

Er zijn 12 interviews afgenomen met 12 verschillende respondenten. De respondenten zijn werkzaam bij verschillende onderwijsinstellingen, waarbij de hogeschool instelling het sterkst vertegenwoordigd was. De respondenten vertegenwoordigde verschillende opleidingen, instituten en werkvlakken. Allen, waren primair verbonden aan onderwijs of onderwijsontwikkeling. De respondenten bevinden zich in de leeftijdscategorie tussen 30 en 42 jaar. De respondenten hebben kinderen in verschillende leeftijdscategorieën. De respondenten hebben minimaal HBO werkniveau en bijna alle respondenten hebben minimaal HBO opleidingsniveau. Uiteraard hebben de respondenten hetzelfde opleidingsniveau als hun partner aangezien dit onderdeel was van de selectiecriteria.

Er is gewerkt volgens de sneeuwbalmethode. De sneeuwbalmethode is een manier waarop respondenten gevonden worden via andere respondenten. Dit betekent dat de onderzoeker bepaalde respondenten heeft benaderd op advies van een eerder gesproken respondent. Dit is makkelijker zoeken voor de onderzoeker gezien respondenten vaak wel iemand kennen die ‘in hetzelfde schuitje zit’. Er zijn in totaal twaalf respondenten gevraagd, zij hebben allen direct ja gezegd. De meeste respondenten waren enthousiast over het onderzoeksonderwerp. De vrouwen hadden geen moeite met het beantwoorden van de vragen en hadden duidelijk vaker nagedacht over thema’s rondom zorg en arbeid. Op persoonlijke vragen gaven de respondenten gemakkelijk antwoord en de vrouwen gaven aan dat zij (heel) eerlijk antwoord gaven.

De interviewtijd varieerde van een uur tot anderhalf uur met iedere respondent. Het merendeel van de vrouwen had totaal geen moeite met het beantwoorden van de vragen. Sterker nog, de

onderzoeker moest de leiding houden in het gesprek en ook sturen op de tijd. Als de onderzoeker en de respondenten ‘tijd genoeg hadden gehad’, hadden de interviews nog langer kunnen duren.

De meeste interviews vonden plaats op de werkplek van de respondent. De vrouwen namen allemaal ruim de tijd voor de interviews en gaven aan dat zij zeer geïnteresseerd waren in de uitkomsten van het onderzoek. Zij gaven ook aan dat zij geïnteresseerd zijn in de vergelijking met mannen. In onderstaande tabel is belangrijke achtergrondinformatie van de respondenten weergegeven. Omdat de interviews vertrouwelijk van aard zijn, zijn de respondenten geanonimiseerd doordat hun namen gewijzigd zijn.

Respondent:	Onderwijs:	Specialisatie:	Kinderen + leeftijd
Sophie	HBO	Financiële opleiding	2 kinderen: 10 en 6 jaar
Babette	WO	Onderwijskunde	2 kinderen: 10 en 9 jaar
Melanie	HBO	Financiële opleiding	2 kinderen: 4 en 2 jaar
Lucy	HBO	Gezondheidszorg opleiding	2 kinderen: 5 en 1 jaar
Betty	MBO	Management opleiding	3 kinderen: 6, 4 en 2 jaar
Juliëtte	HBO	Gezondheidszorg opleiding	2 kinderen: 2 en 0 jaar
Eva	MBO	Financiële opleiding	2 kinderen: 2 en 0 jaar
Anna	WO	Onderwijskunde	1 kind: 1 jaar en zwanger van 2e kind
Josephine	HBO	Financiële opleiding	2 kinderen: 5 en 4 jaar
Sara	HBO	Technische opleiding	3 kinderen: 6, 4 en 2 jaar
Merel	Business school	Management opleiding	2 kinderen: 8 en 9 jaar
Isabella	HBO	Post HBO/ kwaliteit van onderwijs	3 kinderen: (14 jaar) 11 en 9 jaar

3.4.3 Dataverwerking

Nadat de data verzameld zijn door middel van interviews worden deze data verwerkt. Deze data worden geanalyseerd, gecodeerd en hieraan worden conclusies verbonden. Deze analyse, codering en het trekken van conclusies gebeurt aan de hand van een gestructureerd proces:

- De interviews zijn letterlijk uitgetypt;
- Uit de interviews zijn veldbetrokken begrippen geselecteerd;
- Nadat alle interviews zijn doorgenomen en er een grote selectie van veldbetrokken begrippen is gemaakt, zijn deze begrippen gereduceerd tot een lijst kernbegrippen;

- De relaties tussen deze kernbegrippen zijn grondig bestudeerd en hieruit zijn conclusies getrokken.

3.5 Betrouwbaarheid en validiteit

De data worden op een systematische wijze verzameld. Immers, de vrouwen zijn op basis van theoretische selectie geselecteerd en vooraf is gecheckt of de vrouwen voldoen aan de selectievoorwaarden. Bovendien zijn met alle vrouwen dezelfde topics besproken in het interview. Doordat er gewerkt wordt met een topiclist kunnen met iedere respondent dezelfde onderwerpen worden besproken en gelijktijdig wel dieper op de specifieke onderwerpen worden ingegaan. Kwalitatief onderzoek met de onderzoeksvorm interviewen kent in het algemeen een hoge mate van validiteit. Dit geldt ook voor dit onderzoek. Immers, het meten van wat men wil meten is geborgd doordat er constant kan worden doorgevraagd. De *inter*beoordelaarsbetrouwbaarheid van dit onderzoek is lager. Immers, de uitvoering is afhankelijk van de persoon en sterk afhankelijk van de interpretatie door de persoon. Een andere onderzoeker zou mogelijk tot andere analyses en interpretaties komen. Echter is er bij de totstandkoming van de ‘topiclists’ en bij de interpretatie van onderzoeksresultaten wel samengewerkt met een andere onderzoeker. De interpretaties zijn dus gebaseerd op de meningen van twee onderzoekers, waardoor de *inter*beoordelaarsbetrouwbaarheid beter geborgd is dan als de interpretatie slechts door één onderzoeker was gedaan. De *intrabeoordelaarsbetrouwbaarheid* is gewaarborgd, doordat er gewerkt wordt met een voorafopgestelde ‘topiclist’. De generaliseerbaarheid van dit onderzoek is vrij beperkt. Er is immers sterke theoretische selectie toegepast waardoor de doelgroep zeer klein is en het onderzoek alleen is uitgevoerd binnen een bepaald veld. Dit betekent dat het hoogst haalbare een substantiële theorie is.

4. Resultaten en analyse

Naar aanleiding van de interviews met 12 respondenten worden in dit hoofdstuk de resultaten gepresenteerd en de deelvragen beantwoord. Dit hoofdstuk is als volgt opgebouwd: er wordt gestart met een algemene beschrijving van de sociale omgeving van de vrouw. Hierin wordt stil gestaan bij de belangrijke partijen voor vrouwen die arbeid en zorg combineren en hoe die zich verhouden tot de *strong ties*, *weak ties* en het kernkwadrant van de sociale omgeving. Vervolgens worden de drie uitgangspunten uit het theoretisch kader naast de interviews gelegd en een analyse gegeven van de opvallendheden. De vijf thema's uit het theoretisch kader vormen de opvolging van de drie uitgangspunten. Tot slot wordt aangegeven wat de rol is van de sociale omgeving bij de gesprekken van vrouwen over de vijf thema's. In dit hoofdstuk is er bewust voor gekozen om de opvallendheden te beschrijven en de punten waar de meerderheid van de vrouwen blijk van gaf. Dit omdat op deze manier de kwaliteit van het hoofdstuk analyse optimaal is.

4.1 De sociale omgeving is belangrijk voor de vrouw

In het theoretisch kader is gesteld dat de sociale omgeving belangrijker wordt. Wij zijn tegenwoordig 'other-directed' in plaats van 'tradition-directed'. Dit ten gevolge van een veranderde maatschappij waarin tradities op de achtergrond zijn geraakt waardoor mensen geen referentiepunt meer hebben. In het theoretisch kader is gesteld dat er tegenwoordig sprake is van de 'paradox van de vrijheid'. Immers individualisme staat voorop en mensen voelen zich vrij om te doen en laten wat zij willen, maar tegelijkertijd moeten zij kiezen uit zoveel mogelijkheden waardoor zij eigenlijk helemaal niet vrij zijn. Want wat betekent het als zij kiezen voor optie A en niet voor optie B? De vraag is dan ook of de vrouwen blijk geven van een sociale omgeving die belangrijk voor hen is? Opvallend is dat de meeste vrouwen bij veel keuzen aangeven dat zij zelfstandig hebben gekozen en niet direct blijk geven van overleg of invloed van anderen. Na doorvragen blijken de keuzen van de meeste vrouwen grote overeenkomsten te hebben met de sociale omgeving. De meeste vrouwen ontkennen dus in eerste instantie dat anderen invloed op hen hebben, maar geven dan in de gesprekken wel aan dat zij in de gesprekken met anderen op zoek zijn naar bevestiging:

'... ik verwacht van gesprekken met anderen dat als ik ergens mee zit dat zij ervoor mij zijn. Als ik aan mijn vriendin vertel dat ik ergens mee zit, zegt ze daarna dat ze het met mij eens is. Je vindt dan genegenheid en herkenning. Dat is prettig.' (Melanie)

'... wij zitten heel veel met elkaar te ouwehoeren. Soms zelfs om 0.00 uur 's nachts. We hebben het dan over hoe zwaar we het hebben. We vinden steun bij elkaar en begrip.' (Josephine)

'... bij anderen zoek ik naar gezelligheid. De gezelligheidscomponent is erg belangrijk denk ik. We bespreken ook allerlei dilemma's, ik doe nu bijvoorbeeld een masterstudie naast mijn werk. Mijn vriendin vroeg of ik wel zeker wist dat ik ermee door moest gaan. Dat was wel echt een moment waarin ik opnieuw de keuze maakte om er toch mee door te gaan.' (Lucy)

4.2 De sociale omgeving van de vrouw

In het theoretisch kader is gesteld dat de sociale omgeving van de vrouw bestaat uit de volgende partijen: partner, ouders en directe familie, vrienden en collega's. De volgorde is aflopend van *strong* naar *weak ties*. In de gesprekken met de vrouwen, noemen de meeste vrouwen als belangrijke contacten hun ouders, broers en zussen, vriendinnen en hun partner. Die laatste wordt overigens zelden als eerste genoemd. Enkele vrouwen noemen ook hun collega's, buren en schoolpleinmoeders. Rondom het thema arbeid en zorg blijken vooral de ouders, 'close' vriendinnen en de partner belangrijk te zijn. Hier valt dus al gelijk op dat met name de *strong ties* belangrijk zijn voor de vrouwen. Collega's, buren en schoolpleinmoeders worden af en toe genoemd, maar nauwelijks bij keuzen rondom arbeid en zorg. Dit impliceert dat de *weak ties* op dit aspect minder belangrijk zijn voor de vrouwen.

4.2.1 Op zoek naar de mening van *strong ties*

De meerderheid van de vrouwen geeft aan dat zij de *strong ties* bewust opzoeken en dat de gesprekken met hen vaak gaan over de kinderen en de balans zoeken tussen arbeid en zorg. In het theoretisch kader is gesteld dat vrouwen zich mogelijk verplicht voelen om met *strong ties* te praten. Zij geven hiervan geen blijk in de interviews. Sterker nog de meerderheid van de vrouwen geeft aan dat zij de eerder genoemde *strong ties* duidelijk opzoeken.

'... het is fijn om met mensen die je kennen situaties te bespreken en hoe je dit zult aanpakken.' (Babette)

'... ik wil graag horen van de mensen die belangrijk voor mij zijn, hoe zij bepaalde situaties zouden aanpakken. Wat hun oplossingen zijn voor bepaalde problemen. Ik ben dan op zoek naar antwoorden en herkenning van hen.' (Eva)

Natuurlijk is het wel zo dat enkele respondenten zeggen dat sommige familieleden zich bemoeien met bijvoorbeeld de opvoeding. Echter is dit dermate weinig benoemd door de vrouwen, dat dit meer lijkt te liggen aan de individuele relatie die de respondent met deze persoon heeft. In het theoretisch kader is tevens gesteld dat het aannemelijk is dat vrouwen met de *weak ties* op een lager niveau informatie uitwisselen, namelijk op praktisch niveau. Enkele vrouwen geven hier blijk van: een aantal vrouwen geeft aan dat zij bij het kiezen van de kinderopvang in de buurt hebben rondgevraagd welke kinderopvang 'goed' is. Ook onderwerpen als wat vinden kinderen leuk om te doen tijdens verjaardagsfeestjes of welke sporten kinderen leuk vinden, worden besproken met deze groep.

'... Met mensen uit de buurt gaat het vooral over de kinderen, allerlei praktische zaken en dingen op school. Of je je kind eventueel al moet laten inschrijven voor de naschoolseopvang of een sport en welke voetbalclub dan bijvoorbeeld leuk is. Zullen we de kinderen bij elkaar laten spelen? Ook wel de uitwisseling van tips en ervaringen, maar dan wel over de praktische dingen hoor.' (Sara)

4.2.2 Weak ties komen opeens op de proppen bij praktische keuzen

Bij vragen over de keuze rondom kinderopvang komen opeens de *weak ties* op de proppen. Zoals Granovetter stelt hebben de *strong ties* een belangrijke invloed, maar hebben de *weak ties* een grotere reikwijdte. Bij de vrouwen die keuzen maken rondom arbeid en zorg blijkt deze theorie herkenbaar. De vrouwen geven immers aan dat hun *strong ties* belangrijk voor hen zijn in de keuzen die zij maken. Voor praktische informatie geven enkele vrouwen aan dat zij burens benaderd hebben om te vragen welke kinderopvang zij geschikt vinden. Deze vrouwen wendden zich dus voor dit soort zaken tot de *weak ties*.

‘... Een kennis van mij was gastouderopvang goed bevallen. Toen we daar gebruik van gingen maken, merkte ik eigenlijk dat ik dat ook heel prettig vond’. (Eva)

‘... Over kinderopvang hebben we ook met de burens gesproken. Die wonen in de buurt en maken gebruik van de kinderopvangcentra in de buurt.’ (Juliëtte)

Het niveau waarop de gesprekken met *weak ties* worden gevoerd, is weergegeven in het kwadrant van de sociale omgeving, figuur 4.1. Hierin is zichtbaar dat de sfeer in de gesprekken met *weak ties* wordt beschreven als rustig en bevestigend, maar meerdere vrouwen noemen ook dat zij door de *weak ties* wel eens zijn bevraagd en uitleg ‘moesten’ geven. Dit resulteert in de volgende stelling: *strong ties* hebben begrip, *weak ties* hebben een oordeel. Deze stellingname is door de volgende paragrafen heen verwerkt.

Figuur 4.1 Kwadrant van de sociale omgeving toegepast op *weak ties*

4.2.3 Strong ties hebben begrip, weak ties hebben eerder een oordeel

Meerdere vrouwen geven aan wel eens een ‘rot opmerking’ te hebben gehad over de keuzen die zij maken rondom arbeid en zorg. Deze opmerkingen komen vaker van *weak ties* dan van *strong ties*. Vrouwen vertellen dat hun ouders en vriendinnen veelal begrip hebben voor hun keuzen omdat ze de context kennen. Ze weten in welke situatie de vrouw zich bevindt. De mensen op afstand, de *weak ties*, laten zich sneller negatief uit ten opzichte van keuzen van vrouwen. Dit komt

waarschijnlijk ook omdat de *weak ties* niet betrokken zijn bij de persoonlijke situatie en context van de vrouw. Vrouwen zeiden hierover:

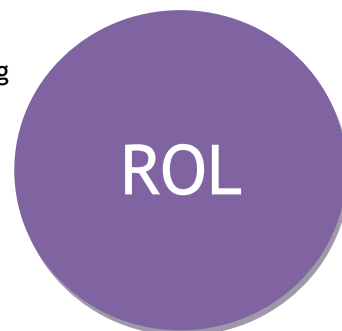
‘... het lijkt dan wel of je niet helemaal in hun plaatje past. Bijvoorbeeld ouders op het schoolplein. Die zeiden dan tegen mij dat ze vonden dat mijn kinderen zo vaak naar de overblijf gingen. Ze kennen mijn situatie niet en zeggen dat dan toch. Ik leg het dan wel uit en waarmee ik het dan win is, dat mijn man er wel is voor de kinderen’.
(Sophie)

‘... pas zei iemand (‘weak tie, IH) tegen mij waarom neem je dan kinderen?’. Daar moet je wel weer van herstellen van dat soort opmerkingen. Ik heb dat ook besproken met mijn vriendin, die mij daarbij wel hielp’. (Sara)

‘... Die moeders op het schoolplein kletsen heel veel. Daar heb ik niets mee en tja het boeit mij niet wat zij ervan vinden. Ze kennen mijn situatie en beweegredenen niet’.
(Babette)

4.3 De rol van de sociale omgeving

Onderstaand worden de drie belangrijke partijen in de sociale omgeving van de vrouw belicht. Per partij wordt aangegeven op welke manier deze partij een rol speelt voor de vrouw in haar keuzen rondom arbeid en zorg. Deze rol wordt ook in het kwadrant van de sociale omgeving weergegeven.

4.3.1 Partner

De vrouwen vertellen dat ze het prettig vinden om te praten over hun kinderen en de manier waarop zij invulling geven aan de verschillende aspecten van het moederschap. De vrouwen geven allemaal aan dat zij hierover met hun partner praten. De meeste vrouwen stellen dat zij over het algemeen leidend zijn en het initiatief nemen tot dit soort gesprekken naar de partner toe. Enkele vrouwen spraken zelfs van ‘werkbesprekingen’ wat neer komt op het met elkaar doorspreken van de opvallendheden rondom de kinderen. De meeste vrouwen zeggen ook dat zij niet alleen leidend zijn in het organiseren van gesprekken met elkaar, maar ook leidend zijn in hoe de verdeling van zorg en arbeid wordt aangepakt. Een aantal respondenten zeiden:

‘...ik heb alles vaak al helemaal uitgedacht voordat hij überhaupt denkt dat hij ergens over na moet denken’. (Anna)

‘... hij laat alles zo’n beetje op z’n beloop. Accepteert het zoals het is. Terwijl ik dingen signaleer. Hij grijpt niet in als hij iets signaleert, hij signaleert ook vrij weinig’.
(Isabella)

‘... ik ben leidend in alles wat gaat om pedagogiek en psychische aspecten, mijn man accepteert dat ook’. (Merel)

‘...ik heb verschillende kinderdagverblijven bezocht en kies dan twee kinderdagverblijven uit. We nemen dan uiteindelijk wel samen de beslissing, welke van de twee het wordt’. (Juliëtte)

De vrouwen vertellen dat zij met hun partner praten over alles rondom zorg en arbeid. In het theoretisch kader is het kwadrant van de sociale omgeving beschreven. Als dit wordt toegepast op de partner dan blijkt dat zowel praktische zaken als overtuigingen worden besproken en dit kan in de discussiërende sfeer plaatsvinden alsmede in een rustige en bevestigende sfeer. Wel, zoals gesteld, geven zij aan dat zij vaak leidend zijn en dat hun partner hierin meegaat. De vrouw oefent dus meer invloed op haar man uit, dan andersom.

Figuur 4.2 Kwadrant van de sociale omgeving toegepast op de partner

4.3.2 Ouders

De rol van de ouders blijkt het minst makkelijk te vatten. Ouders zijn de zogenoemde vaststaande *strong ties*, immers vrouwen kunnen niet kiezen. Van tevoren werd in het theoretisch kader de verwachting beschreven dat het aannemelijk is dat deze *strong ties*, zich mogelijk ongevraagd met de keuzen van de vrouw rondom arbeid en zorg bemoeien.

Niet veel vrouwen geven hier blijk van. Wat buiten kijf staat is dat een grote meerderheid van de vrouwen het bijzonder prettig vindt als de ouders keuzen bevestigen. Dit is in lijn met meerdere theorieën die belicht zijn in het theoretisch kader, waarin gesteld wordt dat mensen op zoek zijn naar erkenning en bevestiging. De meerderheid van de vrouwen spreekt heel lovend over hun ouders en gaven aan dat hun ouders vaak steun bieden. Een klein gedeelte van de vrouwen geeft aan geen directe steun van de ouders te krijgen. De rol van de ouders is dus niet zomaar onder één noemer te plaatsen. Wat wel opvalt is dat de meeste vrouwen aangeven rust en bevestiging te vinden bij hun ouders en een enkele keer discussie te hebben. Vormen van discussies met ouders gaan over het algemeen over overtuigingen en niet over praktische zaken. Ouders staan voor de praktische zaken toch wat meer op afstand, immers ouders weten vaak niet welk merk buggy het beste is of hoe verjaardagsfeestjes tegenwoordig worden ingericht. Uitspraken van de respondenten over ouders hadden ongeveer de volgende strekking:

‘...met mijn ouders is de omgeving zo veilig dat je absoluut kunt discussiëren over overtuigingen. Met mijn schoonouders of vriendinnen doe ik dit minder, die staan toch wat verder weg’. (Eva)

‘... mijn ouders steunen mij en mijn zus eigenlijk altijd’. (Sophie)

‘... mijn moeder staat volledig achter mij. Het is zelfs zo dat als ik een discussie heb gehad met mijn man ik dit niet aan haar vertel, want dan staat ze gelijk tegenover mijn vriend.’ (Sara)

‘... ik praat met mijn ouders ook over de opvoeding van mijn kinderen. Dan bespreken we wat zij ervan vinden, wat ik ervan vind en hoe anderen het doen; de overtuigingen die we daarover hebben. Dat kan discussiërend zijn, maar vaak zijn we het snel met elkaar eens. (Juliëtte)

‘... Mijn ouders geven mij altijd gelijk. Je blijft altijd kind van je ouders hoe oud je ook wordt’ (Melanie)

In het kwadrant van de sociale omgeving is dit schematisch weergegeven.

Figuur 4.3 Kwadrant van de sociale omgeving toegepast op de ouders

4.3.3 De peergroup

Zoals in het theoretisch kader is gesteld, is de peergroup van groot belang voor de vrouw. Volgens verschillende theorieën spiegelen mensen zich aan hun ‘peers’ en komen besluiten op deze manier tot stand. In het theoretisch kader is Festinger aangehaald en is beschreven dat mensen vriendschappen nodig hebben omdat dit een methode is om goedkeuring en bevestiging te bereiken. Dit geldt zeker voor de vrouwen die keuzen maken over arbeid en zorg. Wat opvalt is dat de meeste vrouwen hun vriendinnen erg belangrijk vinden. Alle vrouwen geven aan dat zij met hun vriendinnen praten over de kinderen. Niet alleen over de kinderen, maar ook over de partner, de taak- en rolverdeling thuis en de kinderopvang. Wanneer de vrouw wordt gevraagd ‘wat haal jij uit de gesprekken met je vriendinnen?’, dan noemen de meeste vrouwen zaken als: ‘van je af praten’, mijn verhaal kwijt kunnen, steun bij elkaar vinden, herkenning vinden en een aantal noemt ook dat dit tot acceptatie leidt. De vrouwen bevestigen de theorie van Festinger en ook de theorie over de peergroup. De vrouwen vertellen zelf dat zij zich spiegelen aan hun vriendinnen. Ze bezien hoe vriendinnen zaken rondom arbeid en zorg aanpakken en besluiten dan of dit voor hen ook werkt. Dit betekent zeker niet dat zij alles overnemen, maar de meeste vrouwen zeggen wel dat zij bezien of ze de ‘goede dingen’ kunnen meepikken:

‘... je kijkt naar hoe zij het doen en pikt er dan uit wat voor jou ook werkt. Het idee van een best practice zeg maar’. (Betty)

De vrouwen praten met hun vriendinnen op verschillende niveaus en spelen een rol voor elkaar op verschillende manieren. Er wordt gesproken over de praktische kanten van het moederschap, maar een aantal van de vrouwen spreken ook veel over overtuigingen. De meeste vrouwen geven aan dat zij vooral rust en steun vinden bij hun vriendinnen.

‘... Mijn vriendin en ik zijn echt twee handen op één buik. We hebben eigenlijk helemaal geen discussies. We zijn het altijd met elkaar eens. Je zegt ook wel tegen elkaar dat je vindt dat zij gelijk heeft. Een beetje bevestiging geven aan elkaar.’ (Melanie)

‘... Ik haal in de gesprekken met mijn vriendinnen van alles. Als ik inbreng waarmee ik tegen aan loop, dan krijg je hun zienswijze te horen. Je vindt er echt steun.’ (Lucy)

Een enkeling zegt wel eens een keer discussie te hebben, maar dit blijkt zelden voor te komen. De rol van de vriendinnen is dus in het algemeen wel éénduidig te definiëren, zoals in het kernkwadrant van de sociale omgeving: vriendinnen steunen elkaar. Ze bieden elkaar praktische ondersteuning en bevestigen elkaars overtuigingen. De vriendinnen schakelen tussen praktisch en overtuigingsniveau, maar praten vooral op een rustige en steunende manier met elkaar. Discussie komt veel minder voor. Dit is weergegeven in figuur 4.4

Figuur 4.4 Kwadrant van de sociale omgeving toegepast op de peergroup

‘Peers’ hebben elkaars steun nodig

Opvallend is het dat de vrouwen vaak zeggen dat ze allemaal in hetzelfde schuitje zitten en dat zij daardoor veel steun aan elkaar hebben en de moeilijkere zaken makkelijker accepteren. Hiermee wordt deelvraag vier beantwoord over de rol die de peergroup speelt voor de vrouw die keuzen maakt rondom arbeid en zorg. Een aantal vrouwen zegt dat het accepteren makkelijker gaat als je merkt dat anderen dezelfde situaties meemaken.

‘...je begrijpt elkaars situatie. Je merkt gewoon dat je allemaal in hetzelfde schuitje zit. Als zij zouden zeggen dat zij het heel anders doen, dan ga je je wel afvragen of je het goed doet. Ik merk dat de gesprekken met mijn vriendinnen actueel zijn. Ze zitten er zelf ook midden in. Terwijl het met mijn moeder vooral gaat over hoe zij het vroeger deed. Soms geeft ze dan advies wat al een stukje verouderd is. Met vriendinnen heb je dit niet’. (Eva)

‘... je vormt je gedachten ook wel doordat je praat met anderen en dan met name met mensen met wie je gemeenschappelijkheden hebt. Die zoek je wel bewust op.’ (Merel)

‘... de mensen waarmee wij omgaan doen het eigenlijk allemaal ook zo, dus dan krijg je geen discussies. Het is dan gewoon zo’. (Babette)

Vrouwen verzamelen een netwerk om zich heen

In het theoretisch kader is Festinger aangehaald. Volgens Festinger worden invloeden en opvattingen doorgegeven door kleine groepen in de samenleving. Gedrag patronen worden gecommuniceerd en van anderen overgenomen. Volgens Festinger gaat deze beïnvloeding over en weer en kan het gaan om uitgesproken woorden, maar ook om subtiele invloeden, zoals de gezichtsuitdrukking of de houding van een ander tijdens communicatie, die zo invloedrijk zijn.

De vrouwen geven blijk van de theorie van Festinger. De meeste vrouwen vertellen dat zij open staan voor de mening en het advies van vriendinnen. Wat opvalt is dat de meeste vrouwen vriendinnen om zich heen hebben verzameld die gelijksoortige beslissingen nemen. Vrouwen die zelf zeggen drie dagen te werken, hebben vaak vriendinnen die dit ook doen. Vrouwen die vertellen dat zij veel taken in het huishouden op zich nemen, hebben vaak vriendinnen die dit ook doen. Vrouwen die vertellen dat hun man best wel huisvader zou willen zijn, noemen direct een aantal voorbeelden van mannen die deze keuzen ook hebben gemaakt. Dit impliceert dat vrouwen een netwerk om zich heen verzamelen van mensen die op dezelfde golflengte zitten. Mensen die hen bevestigen bij de keuzen die zij maken, waardoor hun keuzen op elkaar gaan lijken. Respondenten zeiden:

‘... je krijgt contact met andere ouders door vriendjes en vriendinnetjes. Veel dingen herken je dan wel. Daarom spelen de kinderen denk ik ook goed met elkaar. Je vindt het dan prettig om bij elkaar te komen. Volgens mij is dat een automatische aftasting tussen ouders. Zo van hé bij hun voelt het goed, daarmee zit je dan op één lijn. (Sara)

‘... mensen zouden er niet raar van staan op te kijken als mijn man zou stoppen met werken, wij hebben mensen om ons heen die dit soort dingen ook wel doen’. (Isabella)

‘... mijn vriendinnen werken ook bijna allemaal drie dagen in de week. Drie dagen in de week kinderopvang is ook zo’n beetje de norm’. (Josephine)

‘... een vriendin van mij zit precies in dezelfde fase en doet het ongeveer hetzelfde als ik. Dat is zo lekker praten’. (Merel)

Het is dus opvallend dat de meeste vrouwen mensen om zich heen hebben verzameld die ongeveer dezelfde keuzen maken. Het gaat hierbij natuurlijk om de mensen waarbij de vrouw kan kiezen. Immers, vrouwen kunnen niet kiezen welke moeder ze nemen, maar kunnen wel kiezen welke vriendinnen zij leuk vinden. Dit betekent niet dat vrouwen bewust en alleen maar vriendinnen zoeken die dezelfde ideeën hebben. Zeker niet alle vrouwen geven blijk van het **bewust** om zich heen verzamelen van een netwerk van mensen die ongeveer dezelfde keuzen maken. Desalniettemin is het wel aannemelijk dat de vrouwen dit doen. Anders zouden niet zoveel vrouwen aangeven dat hun vriendinnen soortgelijke keuzen maken. Dit idee wordt ook bevestigd doordat een aantal respondenten blijk gaven van het bewust afstand nemen van vrienden met andere overtuigingen. Een aantal van hen zeiden:

‘... ik heb een vriendin die in scheiding ligt. Ze gaat daar op zo’n vervelende manier mee om, dat ik nu afstand van haar houd’. (Merel)

‘... Je ziet vaak dat de vriendinnen waar je echt intensief contact mee houdt, vaak ongeveer hetzelfde over opvoeden denken’ -.....- wij hebben vrienden die kiezen voor een hele vrije opvoeding. Hun kind mag zelf bepalen hoe laat dat hij naar bed wil. Daardoor zaten wij tot 23.00u ’s avonds op de camping met kinderen om ons heen. Zo doen wij dat niet. Bij ons liggen ze om 20.00u in bed, klaar. Dit heeft er wel toe geleid dat je dan minder intensief contact met elkaar hebt’. (Lucy)

‘... ik heb ook wel iemand waarmee ik nu het contact wel af houd omdat het niet goed voelt. Pas sprak hij zijn zoon weer op zo’n vervelende manier aan. Dat was mij eerder opgevallen. Het voelt dan niet lekker en dat blijft dan wel in je achterhoofd zitten. Je gaat dan minder snel het contact aanhalen’. (Sara)

4.3.4 Belang van de sociale omgeving

Na de gesprekken met de vrouwen kan inmiddels gesteld worden dat de sociale omgeving belangrijk is voor de vrouwen. Er is sprake van ‘other-directedness’, de vrouwen geven hier duidelijk blijk van. De belangrijkste partijen voor de vrouw op het terrein van de combinatie van arbeid en zorg zijn de partner, de ouders en vriendinnen. Hiermee is de eerste deelvraag beantwoord. Anderen mensen zoals collega’s, schoolpleinmoeders en kennissen worden veel minder genoemd bij keuzen rondom arbeid en zorg. Hiermee is de derde deelvraag beantwoord over welke partijen een grotere rol spelen dan andere partijen. We kunnen dus stellen dat op het gebied van arbeid en zorg de *strong ties* zeer belangrijk zijn. De *weak ties* worden benaderd bij praktische keuzen over bijvoorbeeld kinderopvang en het regelen van kinderfeestjes. Het feit dat *strong ties* belangrijker zijn voor de vrouw als het gaat om arbeid en zorg, lijkt zich te verklaren vanuit de reden dat *strong ties* de context van de vrouw beter begrijpen en kennen. De *strong ties* geven de vrouw daardoor steun en dat is nu precies waar de vrouw behoefte aan heeft. De tweede deelvraag over ‘de manier waarop keuzen rondom arbeid en zorg met de sociale omgeving besproken worden’, is voor een belangrijk deel te beantwoorden met het kwadrant van de sociale omgeving. Vrouwen praten over keuzen rondom arbeid en zorg met de partner, de ouders en de vriendinnen. Het blijkt dat de vrouwen de

keuzen delen met deze mensen. Soms vragen de vrouwen direct om advies en soms hebben zij een keuze al genomen, maar vertellen ze dit wel aan hun *strong ties*. De gesprekken verlopen in een steunende en rustige sfeer met de ouders en vriendinnen en kunnen gaan over praktische zaken alsmede over overtuigingen. Alhoewel met de ouders soms wel de discussie wordt aangegaan. Met de partner wordt er rustig gesproken, maar ook gediscussieerd zowel over praktische zaken alsmede over overtuigingen. Kortom: de sociale omgeving van de vrouw is belangrijk voor haar en zij is daarin op zoek naar anderen die haar steun bieden. Deze stelling wordt ondersteund met de voorbeelden die vrouwen geven van het bewust opzoeken en bewust uitsluiten van bepaalde personen. Hiermee is ook de tweede deelvraag beantwoord.

Als we de theorieën van Hakim en Crompton er weer bij halen, blijkt dus dat beide theorieën de lading niet dekken, daar waar het gaat om de keuzen van de vrouw rondom arbeid en zorg. Vrouwen geven zeer zeker blijk van de theorie van Hakim (preferences). Ze geven aan dat zij individuele voorkeuren hebben, maar ze vertellen ook dat zij deze voorkeuren bespreken met hun omgeving en afhankelijk van de reactie van hun omgeving, mogelijk aanpassingen maken. De theorie van Hakim blijkt dus deels een verklaring te bieden, maar doordat de wisselwerking met de sociale omgeving geen onderdeel is van haar theorie is haar theorie beperkt houdbaar. Hetzelfde geldt voor de theorie van Crompton. Vrouwen geven (minimaal) aan dat zij op de hoogte zijn van maatschappelijke ontwikkelingen en zich bewust zijn van bepaalde culturele rolpatronen. Echter blijkt ook weer dat zij in gesprekken met hun sociale omgeving situaties definiëren en bepalen hoe zij invulling willen geven aan aspecten rondom arbeid en zorg. De theorie van Crompton blijkt dus deels een verklaring te bieden, maar doordat de wisselwerking met de sociale omgeving geen onderdeel is van haar theorie, is de theorie beperkt houdbaar.

We kunnen zelfs wel stellen, dat de theorieën van Hakim en Crompton de essentie missen, namelijk: de afstemming van vrouwen met hun sociale omgeving.

4.4 De invloed van de sociale omgeving

In het theoretisch kader is de sociale omgeving uitvoerig onder de loep genomen. De rol van de sociale omgeving is aan de hand van drie uitgangspunten neergezet, namelijk:

1. De inbedding van gedrag in sociale relaties
2. De opvattingen van anderen leiden tot afstemming van gedrag
3. Mensen stemmen hun gedrag van tevoren op anderen af

Onder deze paragraaf worden deze drie uitgangspunten behandeld en wordt er bezien in welke mate de vrouwen blijk geven van de aanwezigheid van deze drie uitgangspunten. Tevens worden deelvragen vijf en zes beantwoord.

De inbedding van gedrag in sociale relaties

In het theoretisch kader is aan de hand van de theorie van Granovetter uitvoerig belicht dat gedrag is ingebed in het sociale. Volgens Dimaggio en Zukin komen beslissingen tot stand op basis van cognitieve schema's en zijn deze cultureel, structureel en politiek ingebed. Zoals beschreven in het theoretisch kader is voor dit onderzoek met name culturele en structurele inbedding relevant.

Er kan niet zonder meer gesteld worden dat de beslissingen van vrouwen cultureel zijn ingebed alhoewel er wel signalen zijn die hierop duiden. Zo geven de vrouwen er duidelijk blijk van dat zij de overtuigingen die zij meekrijgen in hun opvoeding, zelf merendeels ook terug laten komen in de manier waarop zij het ouderschap inrichten. Dit wordt uitgebreid toegelicht onder de noemer ouderschap. De vrouwen vertellen ook dat zij over het algemeen mensen om zich heen hebben (verzameld) die ongeveer op dezelfde golflengte zitten. Dit duidt erop dat overtuigingen en normen in de sociale omgeving van invloed zijn op de keuzen die vrouwen maken. Door deze signalen kan er geconcludeerd worden dat de beslissingen van vrouwen op bepaalde terreinen rondom arbeid en zorg, waaronder ouderschap, zeker cultureel zijn ingebed.

De vrouwen bevestigen nog steviger dat er sprake is van structurele inbedding. Het gedrag van vrouwen wordt beïnvloed door de relaties die zij met anderen hebben. De vrouwen spreken met anderen over alle gedefinieerde thema's rondom arbeid en zorg. De vrouwen geven allemaal aan dat zij zorgen en twijfels bij hun omgeving neerleggen. De vrouwen geven er niet altijd blijk van dat hun keuzen direct beïnvloed worden door anderen of dat zij hierdoor hun keuzen wijzigen. Wel geven zij aan dat zij door gesprekken met anderen nadachten over hun eigen keuzen. Als anderen andere opvattingen hebben zet dit de vrouwen aan het denken:

'... als anderen iets zeggen over hoe ik bijvoorbeeld de opvoeding aanpak dan ga ik daar wel over nadenken. Ik denk dan goed na of ik het gegrond vind of niet en afhankelijk daarvan kan ik nog wel eens wat aanpassen'. (Josephine)

'... ik leg eigenlijk al mijn zorgen en de dagelijkse dingen waarmee ik bezig ben neer bij mijn man, bij mijn ouders en vaak ook bij mijn vriendinnen. Ik vind het prettig om hun mening te horen en voor mijzelf te toetsen of ik goed bezig ben of niet'. (Eva)

'... voor de kleine beslissingen ben ik niet altijd op zoek naar wat anderen daarvan vinden, alhoewel het wel fijn is als anderen het goed vinden wat je doet. Voor de echt grote beslissingen is mijn moeder mijn geweten'. (Anna)

'... de gesprekken met mijn vriendin zijn echt een uitlaatklep voor mijn gevoel. Er gebeuren wel eens dingen waarvan je ontdaan bent en dan is het prettig om dat met haar te bespreken en te horen wat zij ervan vindt'. (Sara)

De opvattingen van anderen kunnen leiden tot afstemming van gedrag

Deelvraag vijf gaat over de rol van de opvattingen van anderen in het keuzeprocess van de vrouw rondom arbeid en zorg. In het theoretisch kader is beschreven dat anderen belangrijk zijn bij keuzen die gemaakt worden. 'Anderen zijn van groot belang voor wie je bent en of je er mag wezen' is in het theoretisch kader geciteerd. Het is daarom zeer aannemelijk dat de opvattingen

van anderen leiden tot afstemming van het gedrag. Dit is een onderwerp wat in de gesprekken met vrouwen, niet zomaar aan de oppervlakte kwam; niet alle vrouwen vonden dat zij de opvattingen van anderen belangrijk vinden. Toch blijkt bij dieper doorvragen dat bij de meeste vrouwen wel meespeelt wat anderen van hen en hun keuzen vinden. Hierbij gaat het dan vaak vooral om de *strong ties*. Meerdere vrouwen geven aan, dat ze het in de kern erg prettig vinden als hun ouders hen en hun keuzen bevestigen. Vriendinnen blijken hierin ook belangrijk te zijn, maar in de kern worden de ouders vaak als het belangrijkste genoemd (de partner buiten beschouwing gelaten). Er kan dus gesteld worden dat de opvattingen van anderen een rol spelen voor de vrouw, er zijn meerdere onderwerpen waaruit blijkt dat vrouwen de mening van de ander meenemen bij hun keuzen. Deze onderwerpen zijn door het theoretisch kader heen geweven. Bij één punt valt zonder meer op dat vrouwen belang hechten aan de opvatting van de ander: **vrouwen vinden het belangrijk dat anderen denken dat hun kinderen ‘goed’ zijn opgevoed.**

Vrouwen blijken thuis op een andere manier om te gaan met hun kinderen dan in het bijzijn van anderen. Als hun wordt gevraagd waarom geeft het merendeel van de vrouwen aan dat zij het belangrijk vinden dat hun kinderen ‘goed opgevoed’ overkomen:

‘... als er anderen bij zijn, let ik wel op dat ze netjes eten. Je wilt niet dat anderen denken dat jouw kinderen ongemanierd zijn.’ (Babette)

‘... een goed voorbeeld is dat je krampachtiger bent als je uit eten gaat met je kinderen waar anderen bij zijn. Je wilt dat ze netjes blijven zitten en netjes eten. Thuis mogen ze eerder van tafel af dan denk ik laat ze maar lekker lopen’. (Sophie)

‘... het is toch een beetje uiterlijk vertoon. Je wilt wel dat ze zien dat je kind netjes is opgevoed. Ik heb dan wel de neiging om mij sterker neer te zetten.’ (Lucy)

Niet alle vrouwen hebben dit soort opmerkingen gemaakt, maar het merendeel geeft wel aan het belangrijk te vinden dat anderen zien dat hun kind goed is opgevoed. Brinkgreve zegt hierover dat mensen zich anders gedragen als er anderen bij zijn omdat zij indruk willen maken op anderen. Dit blijkt te kloppen, want dat ‘de ogen van de ander dwingen’ is door het merendeel van de vrouwen bevestigd.

Stemmen vrouwen hun gedrag vantevoren af op de omgeving?

Onder deze noemer zijn de theorieën van Mead en Bourdieu beschreven. De theorieën van Mead en Bourdieu zijn typisch theorieën die zich tussen de micro- en macrosociologie bevinden. Zij hebben beiden een theorie ontwikkeld die stelt dat de sociale omgeving het gedrag beïnvloedt. Mead focust hier met name op het idee dat mensen voorafgaand aan keuzen en gedrag, bedenken wat die ander daarvan vindt. Vrouwen zouden dus hun gedrag van te voren afstemmen op wat anderen hiervan vinden. Een aantal van de vrouwen geeft hier blijk van. Zij vertellen dat ze vantevoren nadenken over wat ze met wie bespreken en wat ze van die gesprekken kunnen verwachten. Niet alle vrouwen

geven hier concrete voorbeelden van, maar het merendeel van de vrouwen geeft wel aan dat ze bepaalde zaken alleen met bepaalde personen bespreken.

‘... je sluit je ook af voor andere zaken. Ik zoek dus niet naar hoe het anders zou moeten of kunnen. Je zoekt naar advies ofwel van anderen ofwel in boeken, dat past binnen jouw kader’. (Lucy)

Ze kiezen er dus bewust voor om de mening van diegene met andere opvattingen niet te vragen. Dit geeft er duidelijk blijk van dat ‘de invloed van wat men denkt dat die ander denkt, tot afstemming van gedrag leidt’. Het antwoord op deelvraag zes is dan ook dat de vrouwen hun gedrag inderdaad afstemmen op wat die ander denkt.

‘...ik ga niet op een klagende manier over het leven met kinderen praten tegen die vriendin zonder kinderen. Zij heeft er immers bewust voor gekozen om geen kinderen te krijgen. Ik heb er bewust voor gekozen om ze wel te krijgen. Ik heb zelf dan het idee, dat ik niet zo moet gaan lopen zeiken want als ik haar was zou ik denken wat zit jij nou te zeiken, je bent er toch zelf aan begonnen. Die gesprekken voer ik wel met vriendinnen die zelf ook kinderen hebben’. (Merel)

‘... laatst had ik een probleem met het slapen van mijn zoon. Dan weet ik dat ik vriendin A niet hoeft te bellen, want zij neemt gemakshalve het kind in bed. Dat vind ik geen goed idee, dus haar bel ik niet. Ik heb een andere vriendin, die is echt van de regelmaat. Dan bel ik haar. Zij past meer bij mijn stijl van opvoeden en als je dat eenmaal weet, dan benader je diegene die op dat moment past bij hoe je het wilt aanpakken’. (Eva)

‘... je weet wel bij wie je wat weglegt. Je krijgt altijd gekleurde dingen terug. Mijn vader zegt bijvoorbeeld dat ik beter kan stoppen met werken. Mijn vriendin zegt juist, die heeft zelf ook een goede functie, dat moet je niet doen. Bepaalde discussies voer je met bepaalde mensen en bij anderen denk je daar heb ik het maar niet over, want die gaat toch iets zeggen wat ik niet vind’. (Josephine)

‘... mijn schoonmoeder is opgenomen geweest voor een schoonmaakmanie. Pas ging ik weg, dan doe ik de keukendeur even dicht. Want als mijn schoonmoeder langs fietst wil ik liever niet dat zij dat ziet. Daar heeft ze nogal een oordeel over. Terwijl mijn vriendinnen het bij mij wel schoon vinden’. (Josephine)

‘... We zijn vorig jaar op vakantie geweest toen ik 8 maanden zwanger was. Ik klim dan nog gewoon een berg op. Sommige mensen vinden dat raar. Ik ben zelf niet van de yoga enzo. Ik doe dan sportievere dingen. Ik check dit dan ook wel bij mensen om mij heen die zelf ook zo zijn. Bijvoorbeeld mijn collega’s, die houden ook niet van stil zitten. Ik zal mij eerder aan hun spiegelen dan aan anderen.’ (Juliëtte)

In het theoretisch kader is de theorie van Bourdieu aangehaald. Bourdieu spreekt over de habitus, welke helpt bij het inrichten van de 'eigen' leefstijl. Deze leefstijl lijkt vaak op wat men van thuis heeft meegekregen en of op de leefstijl van mensen uit de sociale omgeving. Bourdieu stelt dus dat het individu keuzen maakt, maar dat deze keuzen wel zijn gebaseerd op de context waarin men zich bevindt. De vrouwen geven hier blijk van. Zo blijkt dat de keuzen die vrouwen maken zeer vergelijkbaar zijn met hun vriendinnen en ook met hoe de ouders dit vroeger deden. Alhoewel, hierbij wel de kanttekening moet worden gemaakt dat de verdeling van arbeid en zorg bij de meeste vrouwen vroeger anders was; dit is mogelijk ook te verklaren vanuit de tradities in die tijd. Toch blijkt het concept van Bourdieu lastig meetbaar. De theorie is vrij abstract, waardoor de bevestiging van de theorie van Bourdieu niet in concrete voorbeelden vast te leggen is. Bourdieu stelt ook dat de habitus een moeilijk vatbare verworvenheid is. Dit alleen al, maakt dat de theorie van Bourdieu slecht meetbaar is en daarom niet bevestigd of verworpen kan worden.

Het merendeel van de vrouwen geeft er blijk van dat de opvattingen van anderen van invloed zijn op hun keuzen. Daarbij geeft een aantal van de vrouwen aan voorafgaand aan het handelen na te denken over wat anderen er van vinden. Een goed voorbeeld van de invloed van anderen op het gedrag van vrouwen is dat vrouwen graag aan anderen willen laten zien dat hun kinderen goed zijn opgevoed. Een groot gedeelte van de vrouwen geeft aan dat zij dit belangrijk vinden. Een 'mooier' voorbeeld van beïnvloeding, kan in dit kader bijna niet gevonden worden.

4.5 Gesprekken van de vrouwen met de sociale omgeving over de vijf thema's

In het theoretisch kader is de verwachting geschetst dat er vijf thema's zijn rondom arbeid en zorg waarover vrouwen praten met hun sociale omgeving. Deze thema's zijn tijdens de interviews besproken en de vrouwen is gevraagd of en zo ja op welke manier deze thema's gespreksonderwerpen zijn met hun sociale omgeving. Het blijkt dat met name de volgende thema's belangrijke gespreksonderwerpen zijn: verdeling arbeid en zorg, rol- en taakverdeling en ouderschap. Kinderopvang en de gewenste situatie zijn ook wel onderwerp van gesprek, maar de rol van de sociale omgeving rondom dit thema blijkt niet gemakkelijk te vatten te zijn.

De vijf thema's worden doorlopen en steeds worden deze thema's naast de ervaringen van de vrouw gelegd. Per thema zal deelvraag zeven beantwoord worden, namelijk: wat is de functie van de sociale omgeving bij maatschappelijke thema's die spelen voor vrouwen rondom arbeid en zorg?

4.5.1 Verdeling arbeid en zorg

Vrouwen praten veel over zowel hun werk als hun kinderen en vertellen ook dat zij zorgen, keuzen en twijfels bespreken met hun partner, vriendinnen en de meeste ook met hun ouders. De meeste vrouwen zoeken een balans tussen zorg en arbeid en passen dus in de 'adaptive' stijl van Hakim. Deze stijl wordt gekenmerkt door het zoeken naar een balans tussen zorg en arbeid, waarbij de vrouw niet volledig is geëngageerd aan haar werk. Aan de vrouwen werd gevraagd waarover zij vooral praten met hun omgeving. Alle vrouwen noemen of als eerst of in ieder geval vrij snel de kinderen. In het theoretisch kader is geschetst dat arbeid en zorg een thema is waarover veel

mensen een duidelijke mening hebben. Volledig stoppen met werken is als we de kranten moeten geloven iets wat veel mensen afkeuren. De vrouwen in dit onderzoek geven hier ook blijk van. Alle vrouwen werken minimaal drie dagen in de week. Wat hierbij opvalt is, dat vrouwen thuismoeders in het algemeen wel veroordelen; bij vriendinnen of zussen hebben ze er wel begrip voor omdat ze de persoonlijke situaties kennen. Zoals eerder gesteld hebben de *strong ties* begrip voor elkaar; dit blijkt ook bij dit thema aan de orde te zijn.

‘... Mijn zusje maakt anderen keuzen. Zij werkt veel meer dan ik. Mijn keuze zou dat niet zijn. Ik heb het er dan wel met haar over. Vraag haar of ze haar kinderen dan niet mist. Ik snap dan ook wel weer het dilemma waar zij voor staat. Ik snap dat zij andere keuzen moet maken.’ (Juliëtte)

‘... mijn ouders vroegen zich in eerste wel af of ik niet te veel uur op mijn werk was. We hebben daar wel over gepraat en toen zagen mijn ouders ook wel in dat ik er erg gelukkig mee was. Ze stelden wel wat vragen, maar zeiden uiteindelijk wel dit is goed voor jou’. (Sophie)

In het theoretisch kader werd gesteld dat ‘de werkende moeder’ een belangrijk thema is in de Nederlandse samenleving. De respondenten gaven hier slechts ten dele blijk van. Meerdere vrouwen gaven aan dat zij met vriendinnen, partner en ouders praten over een geschikt aantal arbeidsuren. Ze vertellen hierbij dat het combineren van arbeid en zorg neerkomt op het continu zoeken naar een goede balans.

‘... je moet natuurlijk kiezen voor wat voor jou het beste werkt. Het hangt van veel af. We (vriendinnen) hebben het er dan wel over met elkaar. Hoe jij voor jouw situatie de balans vindt. Iedereen kiest uiteindelijk wel wat het beste bij hem past. En als dat eenmaal loopt, dan is het zo.’ (Babette)

‘... je geeft elkaar hierover dus wel advies, maar uiteindelijk kies je voor een balans die voor jou het beste werkt.’ (Betty)

Maar, als het besluit over het aantal arbeidsuren eenmaal genomen is, blijkt het niet meer zo’n belangrijk thema te zijn; althans het staat niet ter discussie. Opvallend is dat vooral vrouwen met oudere kinderen het aantal werkuren niet meer zo’n belangrijk thema vinden. Vrouwen met jongere kinderen (tot 4 jaar) zijn meer bezig met het zoeken van een balans en praten hier meer over met anderen.

De verdeling van arbeid en zorg valt de meeste vrouwen zwaar. De vrouwen vertellen dat zij een grotere verantwoordelijkheid hebben over de zorgtaken dan hun mannen. Dit geldt voor de meeste vrouwen op zowel huishoudelijk gebied alsmede de zorgtaken voor de kinderen. Als hen wordt gevraagd of zij dit herkennen van vroeger of bij vriendinnen ook zien, dan geven de meeste aan dat

dat zo is. Alhoewel de meeste vrouwen wel uit een gezin komen waarbij de moeder nog sterker verantwoordelijk was voor de zorgtaken.

‘.. ja dat is wel redelijk hetzelfde. Ik heb wel veel vriendinnen waarbij de man ook wel meer doet en de zorg voor kinderen op zich neemt. In onze vriendenkring is het vanzelfsprekend, dat een man dit doet.’ (Babette)

‘... mijn vriendinnen hebben wel dezelfde verdeling. Bij mijn ouders thuis was het wel klassieker. Maar mijn moeder heeft dat altijd anders voor ons bedacht. Ze heeft dat geëmancipeerde er in gegoten’. (Isabella)

Uit het theoretisch kader blijkt dat mannen meer taken op zich nemen in het huishouden, maar dat dit nog zeer beperkt is gebleven. De meeste vrouwen bevestigen dit. Uit het theoretisch kader blijkt ook dat mannen meer zorgtaken ten opzichte van de kinderen op zich nemen. Dit wordt ook door de meeste vrouwen bevestigd. Bijna alle mannen hebben een zogenoemde ‘papadag’ (of ‘papamiddag’). De papadag is een trend aan het worden. We leven nu in een tijd waarin zowel de man als de vrouw werken en daardoor is de verdeling volgens vrouwen toch anders geworden. Echter, blijkt de papadag heel anders te worden ingericht dan de mamadag(en). *‘Op papadag gebeuren de leuke dingen en heeft papa geen tijd voor de schoonmaak’* zei één van de vrouwen (Betty). Meerdere vrouwen geven hier blijk van. Mannen maken van hun papadag een feestdag, terwijl vrouwen de huishoudelijke zaken vaak ook mee pakken. Vrouwen praten hier wel over met de omgeving. Het gaat dan met name om de rol- en taakverdeling, wat is weergegeven in de volgende paragraaf.

De rol van de sociale omgeving bij het thema arbeid en zorg is dat vrouwen met elkaar zoeken naar de balans hiertussen. Het blijkt dat het thema arbeid en zorg, dat in de Nederlandse samenleving zo veel aandacht krijgt, een topic is voor vrouwen. De sociale omgeving functioneert als een doorgeefluik. De maatschappelijke opvattingen komen wel binnen bij de vrouwen en de meeste vrouwen geven er ook blijk van de algemene opvattingen te kennen.

‘... ja ik weet wel dat er in de maatschappij wel een soort beeld leeft van een vrouw die niet te veel kan werken. De norm voor ‘te veel’ ken ik eigenlijk niet.’ (Betty)

‘... In het Nederland is het algemene beeld volgens mij wel dat de vrouw verantwoordelijk is voor het zorggedeelte.’ (Babette)

Echter zoeken de vrouwen met hun sociale omgeving naar de beste oplossing voor hen zelf en hun gezin. Ze hebben dus weinig boodschap aan de maatschappelijke opvattingen, maar vinden het veel belangrijker dat het past bij hun situatie en dat hun *strong ties* hen hierin steunen.

4.5.2 Rol- en taakverdeling man en vrouw

In het theoretisch kader is aangegeven dat de hedendaagse samenleving een rolverdeling kent waarbij de vrouw meer onbetaalde (zorg)taken op zich neemt dan de man. De man neemt op zijn beurt meer betaalde (arbeids)taken op zich dan de vrouw. Er is gesteld dat mannelijkheid (masculiniteit) lang geïdentificeerd is met werken en vrouwelijkheid (femininiteit) met zorgen. Verschillende onderzoeken zijn in het theoretisch kader belicht en ook hieruit kwam naar voren dat de klassieke rol- en taakverdeling sterk aanwezig is binnen de Nederlandse samenleving. In het theoretisch kader is het volgende gesteld: ‘daar, deze klassieke rolpatronen nog steeds sterk vertegenwoordigd zijn in de hedendaagse samenleving, is het aannemelijk dat het lastig is om deze rolpatronen te doorbreken. Zoeken paren tezamen met de sociale omgeving naar een bevestiging of ontkenning van deze klassieke rolpatronen of worden deze klassieke rolpatronen zelfs nog verder bestendigd door de sociale omgeving?’

De vrouwen geven duidelijk blijk van een klassieke rol- en taakverdeling. De vrouwen werken bijna allemaal minder dan hun man en vertellen ook dat het schoonmaken, wassen en strijken onder hun verantwoordelijkheid valt. Als hen wordt gevraagd waarom zij hiervoor gekozen hebben dan zeggen de meeste ‘dit is zo gegroeid’ of ‘daar hebben we eigenlijk niet over nagedacht’. Het is voor velen normaal en logisch om het zo te verdelen. Dit alleen al impliceert een uitdrukking van beïnvloeding door de sociale omgeving. Immers, als ‘iets zo gegroeid is’, is het aannemelijk dat dit heeft plaats gevonden onder beïnvloeding van de eigen ideeën en andermans ideeën.

‘... ik kook, was en strijk, dat soort dingen. Dat is echt beter hoor. Ik heb gemerkt dat als ik een maand ziek ben, dat niks meer wit is. Niks is gestreken en alles is gekrompen. Dus ik hou het lekker zo’. (Anna)

De vrouwen zeggen over het algemeen dat zij verantwoordelijk zijn voor de zorgtaken. Een vrouw noemde zich *‘de manager van het huishouden’ (Eva)* en een andere vrouw zei *‘ik ben de organisator, hij is de uitvoerder’*. (Juliëtte)

‘... ik ben de organisator van het gezin en moet ook mijn man aansturen. Mijn man kan vrolijk een krantje gaan zitten lezen en niet zien dat zijn kind om aandacht vraagt. Dat leidt tot irritatie en dat bespreek ik wel eens met mijn vriendinnen of we maken er grappen over. Dan vind je herkenning bij elkaar. Je bent het dan weer even kwijt. Je ziet dat het daar ook gebeurt en dat daar ook bonje over is. En uiteindelijk ga je het dan accepteren, dat leidt tot grote winst’. (Eva)

De vrouwen geven regelmatig aan, dat zij niet alleen verantwoordelijk zijn voor de zorgtaken, maar vaak ook de organisator zijn. De vrouwen vertellen regelmatig dat hun vriendinnen ook ongeveer dezelfde verdeling hebben in de taken. De meerderheid zegt herkenning te zoeken bij vriendinnen

op dit terrein. Hierover wordt gesproken in de jolige sfeer. Er worden bijvoorbeeld grappen gemaakt over dat mannen toch altijd mannen blijven en niet zo heel veel maken van de zorgtaken.

‘... wij maken daar wel is grappen over. Zo van die mannen moet je niet met dat soort taken (schoonmaken-wassen-strijken, IH) aan de gang laten gaan, want dat komt toch niet van de grond. Ik heb wel eens gedacht ‘wij accepteren het ook allemaal maar’. En sterker nog als die mannen wel wat doen, dan hebben we commentaar’. (Sophie)

Een aantal van de respondenten gaf aan dat er zeker ook wel eens serieus gesproken wordt over dit onderwerp met vriendinnen:

‘... mannen zijn allemaal hetzelfde hoor. Ik vind dat je ze erg moet uitdagen en je moet er voor zorgen dat ze taken op zich nemen. Dat gaat echt niet vanzelf. Aan de ene kant word ik er dan nog wel eens boos om, want eigenlijk hebben wij vrouwen dit zelf in de hand gewerkt. Maar toch blijkt het heel lastig om dit zelf als moeder bij je zoon te voorkomen. Aan de andere kant stellen de gesprekken met vriendinnen dan ook wel weer gerust, het leidt tot herkenning en erkenning’. (Isabella)

‘... pas had ik het er nog met mijn vriendinnen over dat mannen het makkelijker vinden om hun eigen plan te trekken. Hij gaat dan met een vriend fietsen en dan is het logisch dat ik thuis blijf, omdat wij vrouwen onze kinderen dan niet nog een dag bij de kinderopvang willen brengen. Dat is zeker wel iets waar we het over hebben. We leggen het ook wel bij onszelf neer hoor ‘zo van ja we doen het onszelf aan’. Wij zouden ook meer op onze strepen kunnen gaan staan en zorgen dat we ons eigen ding doen. Maar toch denk ik dat we in dat soort dingen altijd anders zullen blijven’. (Lucy)
‘... je bespreekt wel met elkaar welke taken de mannen op zich nemen. Je zet wel elkaars mannen tegen elkaar af. Het wordt ook wel eens gebruikt als argument. Ik zeg dan tegen mijn man dat hij dit toch echt moet doen omdat Kees (man van vriendin, IH) het ook doet’. (Merel)

‘... ik ben er altijd wel erg trots op dat mijn vriend veel doet. Dat vertel ik dan ook aan anderen. Ik merk wel dat onze situatie gezien wordt als bijzonder’. (Juliëtte)

In het theoretisch kader is de theorie van Hochschild aangehaald. Zij stelt dat vrouwen een dubbele dienst draaien omdat zij naast hun baan verantwoordelijk zijn voor de zorgtaken. De vrouwen geven hier niet allemaal blijk van en veel vrouwen geven aan dat hun man wel zijn best doet. Echter, blijkt dat de vrouw toch vaker de verantwoording pakt en de taken op zich neemt.

Er kan gesteld worden, als antwoord op deelvraag zeven, dat de sociale omgeving hierin een versterkende rol heeft, want de meerderheid van de vrouwen geeft aan dat zij in de gesprekken met vriendinnen herkenning vinden op dit terrein en een aantal noemt dan ook dat dit tot acceptatie leidt. Dat herkenning tot acceptatie leidt, is breed uiteengezet in het theoretisch kader.

Op basis van de gesprekken met de vrouwen kan gesteld worden, dat de klassieke rol- en taakverdeling verder bestendig wordt door de sociale omgeving.

Opvattingen over mannelijkheid en vrouwelijkheid

In het theoretisch kader werd gesproken over hegemoniale masculiniteit (mannelijkheid wordt geïdentificeerd met arbeid) en over de gedachte dat vrouwelijkheid wordt geïdentificeerd met zorgen. Dit is onder de noemer moederschap gezet.

Hier antwoorden de vrouwen opvallend in strijd met de theorie. Het blijkt dat beide begrippen niet opgaan voor de vrouwen. Ondanks dat de meerderheid van de vrouwen aangeeft een klassieke rol- en taakverdeling in het gezin te hebben, geven zij aan dat zij mannelijkheid niet expliciet identificeren met arbeid en vrouwelijkheid niet expliciet identificeren met zorg.

‘... ik vind zorgen niet persé vrouwelijk of zo. Ik vind gewoon dat je moet doen wat bij je past. Als je (als vrouw) een type bent dat kostwinner wil zijn, moet je dat gewoon doen. Dat vind ik dan niet onvrouwelijk.’ (Josephine)

‘... ik vind het prima als een man kiest voor zorgen. Dat zegt voor mij niets over mannelijkheid. Als dat zijn drive is en hij vindt dat helemaal gaaf, dan is dat prima.’ (Melanie)

De meeste vrouwen geven aan dat zij dit niets met mannelijkheid of vrouwelijkheid te maken vinden hebben. Ze geven aan dat het gaat om het zijn van ouder. Géén van de respondenten vindt een man die kiest voor huisvaderschap niet mannelijk of een vrouw die kiest voor kostwinnerschap niet vrouwelijk. Wel geven veel van de respondenten aan dat het hun keuze niet zou zijn. De meerderheid van de vrouwen ziet het inkomen ook als gezamenlijke verantwoordelijkheid. Dit is niet iets wat zij een specifieke taak vinden voor de man of als mannelijk zien.

‘... ik geloof niet zo in mannelijke of vrouwelijke taken. Ik geloof meer in bepaalde typen personen.’ (Betty)

4.5.3 Ouderschap

Het merendeel van de vrouwen geeft aan dat ouderschap een ‘gevoelig’ punt is. Ouderschap is een onderwerp waar je niet gemakkelijk kritiek of feedback over uit. Dit geldt zowel voor feedback geven aan anderen alsmede voor feedback krijgen over ouderschap. Respondenten brachten dit als volgt onder woorden:

‘... Weet je waar je heel erg gevoelig voor bent? Wat anderen van jou vinden als moeder. Dat is denk ik wel een teerpunt. Ik vind het minder erg als ze mij een onprettige collega vinden dan als zij mij een ‘slechte moeder’ vinden. Dus daar praat men niet makkelijk over. Daar moet je heel voorzichtig mee zijn.’ (Anna)

‘... Ik zou het heel erg vinden als mensen mij als moeder ter discussie zouden stellen. Dat is een moeilijk punt hoor. Je houdt zielsveel van je kinderen en je hebt altijd het beste met ze voor. Als iemand dat in twijfel zou trekken zou ik dat echt erg vinden. Dan wordt je liefde voor je kinderen in twijfel getrokken’. (Melanie)

In het theoretisch kader is geschetst dat ouderschap en moederschap vaak grotendeels bepaald worden door hoe iemand zelf is opgevoed. Volgens Kossek en Lambert gebruiken wij de ervaringen die we hebben van toen wij zelf kind waren, bij het vaststellen van onze rol als ouder. Het merendeel van de respondenten bevestigt de theorie van Kossek en Lambert. Alle vrouwen gebruiken hun eigen opvoeding als referentiekader bij de invulling van ouderschap. Het gaat hier niet alleen om de positieve ervaringen die zij kopiëren, maar ook om het zich afzetten tegen negatieve ervaringen. Hierbij speelt dus duidelijk invloed van de sociale omgeving uit het verleden een rol:

‘...ik heb zelf als kind altijd geborgenheid gevoeld en gehad. Dit wil ik voor mijn kinderen ook’. (Melanie)

‘...ouderschap is voor mij mijn gevoel volgen en dingen vanuit huis meenemen. Kinderen moet je een stabiele basis geven met regelmaat, streng zijn en lief zijn. Mijn ouders deden dat ook zo’. (Josephine)

‘...mijn eigen jeugd is voor een groot deel bepalend voor hoe ik het nu zelf doe. En ik ben ook wel een lezer; die combinatie is mooi’. (Merel)

‘... ik heb heel goed nagedacht over ouderschap. Ik heb gedacht over waar ik zelf vandaan kom, wat ik daaraan goed vind en wat niet’. (Anna)

Een aantal van de vrouwen geeft aan dat zij kijken naar anderen bij de vormgeving van hun ouderschap. In het theoretisch kader stellen Kossek en Lambert dit ook. Zij stellen, dat wij anderen (niet de ouders) observeren en vervolgens besluiten hoe wij zelf de rol van ouder invullen. Ook de theorie van Sarah Blaffer Hdry is uitgewerkt in het theoretisch kader; zij stelt dat de verwachtingen van vrouwen over moederschap zijn gebaseerd op hoe anderen (niet de ouders) het doen. Ook Barnett en Gareis worden behandeld in het theoretisch kader. Volgens hen gebruiken wij anderen bij de vorming van waarden over ouderschap. Een aantal van de vrouwen geeft aan dat zij wel eens situaties hebben gezien bij anderen, waarover zij een mening hadden. Een aantal vrouwen geeft voorbeelden van observaties van anderen, die hebben bijgedragen aan de vormgeving van het ouderschap:

‘... ik weet wel dat mijn man ooit eens zei: we gaan dus echt niet aan de kinderen vragen hoelaat zij naar bed willen. Ze gaan gewoon naar bed. Dat zagen we toen bij mijn zus’. (Sara)

‘... je praat veel over ouderschap als je situaties ziet bij anderen. Toen wij geen kinderen hadden en wij op vakantie waren, zagen we van alles gebeuren bij anderen. Je kunt dan vanaf de zijlijn kijken en zeggen dat je het heel anders gaat doen’. (Eva)

‘... je ziet dan concrete voorbeelden en daarover geef je dan naar elkaar toe (naar de partner) je mening’. Wat ik mij kan herinneren is bijvoorbeeld vakanties waar we nog met z’n tweeën waren. Kees en ik vonden er van alles van. Wij zouden het niet zo doen, etc. Dat zeg ik niet tegen mensen zelf, maar heeft wel invloed op hoe je zelf tegenover ouderschap staat.’ (Juliëtte)

‘... We hebben bij veel vrienden als eens van afstand gezien hoe zij het deden. Bij mijn man waren er veel die een oppas hadden. Wij waren hierdoor wel wat bewuster. Ik was bewuster dat ik niet zo veel thuis wilde zijn’. (Lucy)

Dat de ouders en de manier waarop de vrouwen zelf zijn opgevoed een rol spelen in hoe de vrouwen vorm geven aan ouderschap, is door de vrouwen bevestigd. Werkelijk alle respondenten noemen hun eigen opvoeding. De theorie van Kossek en Lambert over de observatie bij anderen, van Sarah Blaffer Hdry en van Barnet en Gareis wordt slechts door een deel van de respondenten bevestigd. Het blijkt bij een aantal vrouwen absoluut aan de orde te zijn, maar niet genoeg vrouwen geven hier blijk van om te kunnen stellen dat deze theorieën voor vrouwen in de keuzen van arbeid en zorg opgaan.

Het antwoord op deelvraag zeven voor het thema ouderschap is dat de sociale omgeving functioneert als referentiepunt. Het blijkt dat hun ouders en eventueel enkele anderen hun referentiepunt zijn voor de vormgeving van ouderschap. Bij ouders wordt er vooral gesproken over zaken die zij hebben overgenomen en bij anderen wordt er vooral gesproken over hoe zij het juist niet willen doen. Ook dit is weer een voorbeeld van ‘other-directedness’. Maatschappelijke thema’s over ouderschap worden door vrouwen weinig genoemd. Enkele vrouwen noemen dat zij boeken lezen over ouderschap. Omdat de meeste vrouwen ouderschap een gevoelig bespreekpunt vinden, wordt hier binnen de sociale omgeving niet veel over gesproken, maar er wordt wel veel gekeken. De sociale omgeving functioneert dus als referentiepunt, waarbij de vrouwen naar anderen kijken en besluiten of zij dit ook zo willen doen of niet.

4.5.4 Kinderopvang

De meeste vrouwen maken gebruik van formele kinderopvang; gemiddeld maken de vrouwen hier drie dagen in de week gebruik van. Enkele vrouwen maken gebruik van opa en oma als oppas, maar dit is de minderheid. In het theoretisch kader is gesteld dat kinderopvang een thema is waarvan de acceptatie in de samenleving is gegroeid. Bovendien is er gesteld dat het aannemelijk is dat vrouwen die willen blijven werken en diensengevolge keuzen moeten maken over kinderopvang, dit met elkaar bespreken.

‘... wij kregen eigenlijk allemaal tegelijkertijd kinderen. Dan heb je het ook wel over de kinderopvang. Ik heb wel samen met mijn man bewust gekozen voor kinderopvang. Dat deed de rest ook. Je bespreekt in ieder geval met elkaar wat je goed vindt aan de kinderopvang. Met collega’s wissel is ook nog wel is uit wat je als prettig ervaart bij de kinderopvang en soms hoor je dan dingen waarvan je vraagt of ze dat bij jouw kinderopvang ook kunnen doen.’ (Babette)

‘... ik wilde niet dat mijn ouders zouden oppassen. Mijn zus deed dat ook niet. We vinden het fijn als onze ouders lekker kunnen doen wat ze willen.’ (Sophie)

De meeste vrouwen geven aan dat kinderopvang een thema is in de gesprekken met de partner, de ouders en vriendinnen. Er blijkt bij enkele respondenten wel een verschil te zijn in de gesprekken die zij voeren met ouders over kinderopvang ten opzichte van de gesprekken die zij voeren met de partner en de vriendinnen over kinderopvang. Enkele respondenten geven aan dat kinderopvang door de ouders nog wel eens ter discussie wordt gesteld. De vrouwen zeggen hierover, dat zij dit relateren aan de tijd en dat hun ouders vaak wel weer bijdraaien als het goed gaat met het kind op de kinderopvang.

‘... mijn ouders hadden in eerste instantie wel zorgen over het aantal uren kinderopvang. Ik snap wel dat zij daar anders in staan. Ik heb dat gerelateerd aan de tijd. Mijn moeder heeft haar mening nu wel bijgesteld. Ze zei dat ze nu ziet hoe blij mijn zoon rondloopt. Dat hij een blij en gezellig mannetje is en stabiel is.’ (Lucy)

Ze vertellen dat het gebruik van kinderopvang voor hun zelf, vriendinnen en partner niet meer dan logisch is. Het gebruik van kinderopvang is niet meer dan normaal. Dit bevestigt dus het theoretisch kader, immers vrouwen hebben met de sociale omgeving het idee gecreëerd dat kinderopvang ‘normaal’ is. Bij het onderwerp kinderopvang noemen een aantal vrouwen opeens ook andere partijen. Dan zijn de buren en plaatselijke kennissen belangrijk, de zogenoemde *weak ties*. Deze mensen zijn niet zozeer belangrijk bij de keuze of er gebruik gemaakt gaat worden van kinderopvang, maar meer bij de keuze voor een bepaald kinderdagverblijf. De keuze of er gebruik gemaakt wordt van een kinderopvang ligt meer op overtuigingsniveau en dit bespreken de vrouwen niet met de *weak ties*. De keuze voor een bepaald kinderdagverblijf ligt meer op praktisch niveau en hiervoor benaderen de vrouwen dus juist wel de *weak ties*.

‘... we hebben hierover wel gepraat met de buren. Want die wonen in de buurt en maken gebruik van mogelijkheden die wij ook hebben’. (Isabella)

‘... in de buurt gaan veel kinderen naar dezelfde kinderopvang en daar hebben we het dan wel over. Ook over de kwaliteit van de kinderopvang’. (Sara)

‘... je deelt de ervaringen die jij hebt met kinderopvang wel met elkaar. Pas zei een vrouw uit een ander dorp iets waarvan ik dacht, dat zouden ze bij onze kinderopvang ook moeten doen. Dat heb ik toen bij mijn kinderopvang aangegeven’. (Babette)

Vrouwen geven aan dat er wel een bepaalde norm is voor kinderopvang. Als je er voor kiest om je kinderen vijf dagen in de week naar de kinderopvang te brengen is dit volgens velen niet geaccepteerd. Vrouwen vertellen daarbij vaak ook dat zij (de vrouw) vaak worden aangekeken op de keuzen die worden gemaakt over kinderopvang. Volgens vrouwen worden mannen hier niet 'op aangekeken'. Vrouwen zeggen hierover:

'... kiezen voor 40 uur kinderopvang is volgens mij volgens de meeste vrouwen een egoïstische keuze. Alsof je jezelf belangrijker vindt dan je kinderen'. (Melanie)

'... mijn kinderen gaan vier dagen naar de kinderopvang, daar vinden mensen al van alles van. Je moet je dan bijna verantwoorden hoor. Pas zei iemand tegen mij: waarom neem je dan kinderen? Daar moet je wel weer van herstellen van dat soort opmerkingen. Ik heb dat ook besproken met mijn vriendin; die hielp mij daar wel bij'. (Sara)

'... heb nou geen enkele illusie dat mannen worden aangesproken op kinderopvang. Nee hoor, als wij zouden kiezen voor 40 uur kinderopvang, dan zou ik daar op aangesproken worden'. (Betty)

Hieruit valt dus af te leiden dat kinderopvang wel geaccepteerd is geraakt, maar wel met een bepaalde norm. De vrouwen zeggen weinig over de maatschappelijke opvattingen over kinderopvang. Ze hebben het meer specifiek over hun eigen situatie en die van vriendinnen. De meeste vrouwen maken maximaal vier dagen in de week gebruik van kinderopvang en vertellen hierover dat hun sociale omgeving hier over het algemeen prima op reageert. Ook bij dit thema gaat op dat de *strong ties* vaak begrip hebben voor keuzen die vrouwen maken, omdat ze de context van de vrouw kennen en begrijpen. Ze weten in welke situatie de vrouw zich bevindt. De mensen op afstand, de zogenoemde *weak ties* laten zich sneller oordelend uit ten opzichte van keuzen van vrouwen. Waarschijnlijk ook omdat de *weak ties* niet betrokken zijn bij de persoonlijke situatie en context van de vrouw.

Het antwoord op deelvraag zeven, de rol van de sociale omgeving bij het thema kinderopvang, is niet gemakkelijk te duiden. Er kan gesteld worden dat maatschappelijke opvattingen over kinderopvang wel bekend zijn bij de vrouwen. De sociale omgeving functioneert dus als een doorgeefluik in die zin dat vrouwen met hun omgeving praten over wat ideaal is qua kinderopvang. De sociale omgeving blijkt bij dit thema ook groter te zijn, vrouwen praten hierover met meer mensen. Toch blijkt kinderopvang wel een thema te zijn, waarbij vrouwen sterk afhankelijk zijn van andere factoren. Denk hierbij aan kinderopvangplaatsen en financiën, waardoor de rol van de sociale omgeving naar de achtergrond verschuift. Echter, blijkt kinderopvang nu ook juist wel weer een thema te zijn waarover anderen zich oordelend kunnen uitlaten. Misschien juist ook weer omdat de sociale omgeving groter is bij dit thema.

4.5.5 Gewenste situatie

Ondanks dat de meeste vrouwen aangeven dat zij de combinatie van zorg en arbeid als zwaar ervaren, geven niet alle vrouwen aan dat zij het anders zouden willen doen. Het merendeel wel, maar niet allemaal. De meeste vrouwen geven aan dat ze het prettig zouden vinden als zij zelf minder zouden kunnen werken. De meeste vrouwen zouden één dag minder willen werken. Verder geven de vrouwen aan dat ze weinig anders zouden doen. Dit is conflicterend met wat de vrouwen zeggen over de dubbele lasten en hoe zwaar die wel niet is. De gewenste situatie is met alle vrouwen besproken en hierin was ook aandacht voor 'de kloof tussen willen en doen'. In het theoretisch kader is er ruim aandacht voor de gepresenteerde cijfers van het CBS waarin is weergegeven dat de meeste mensen vinden dat een vrouw naast het zijn van moeder, moet kunnen werken. Echter, blijkt uit andere cijfers van het CBS dat mannen veel minder tijd aan de zorgtaken besteden, waardoor bij de vrouw een dubbele belasting ontstaat. Wanneer de vrouwen hierover bevraagd worden, geven ze aan niet te weten waardoor dit komt. Ze geven aan dat het voornemen er vaak is om de lasten 'eerlijk' te delen, maar dat door de tijd heen een 'scheve' verdeling ontstaat.

'... ik heb wel gelijk gezegd hoe ik het wilde. Ik stel ook wel eisen aan mijn man. Maar toch ben ik wel verantwoordelijk. Hij doet zijn dingen wel, maar het zou zo fijn zijn als je de verantwoordelijkheid echt kon delen' (Isabella)

Dit brengt ons weer bij de rol- en taakverdeling tussen man en vrouw welke zoals gesteld door de sociale omgeving bestendig wordt. Vrouwen lijken niet te kunnen ontsnappen aan de dubbele belasting doordat zij elkaar bevestigen en op deze manier acceptatie vinden voor deze situatie.

4.5.6 De sociale omgeving met betrekking tot de vijf thema's

De vrouwen geven er blijk van dat de sociale omgeving met betrekking tot de vijf thema's zowel functioneert als doorgeefluik en als referentiepunt. Daarbij komt dat de sociale omgeving ook een versterkende rol heeft en dat vrouwen er steun vinden. De sociale omgeving functioneert als doorgeefluik als het gaat om de verdeling van arbeid en zorg. Maatschappelijke ideeën zijn bekend bij de vrouwen, maar de vrouwen bespreken met hun sociale omgeving welke verdeling voor hen het beste werkt. De sociale omgeving heeft een versterkende en bestendige rol als het gaat om de rol- en taakverdeling. De vrouwen geven er blijk van dat zij dit met hun sociale omgeving bespreken en herkenning bij elkaar vinden. Met betrekking tot ouderschap functioneert de sociale omgeving als referentiepunt. Vrouwen kijken naar hoe zij zelf zijn opgevoed en naar anderen bij de vormgeving van ouderschap. De sociale omgeving functioneert als steunpunt en als motor van verandering, daar waar het gaat om kinderopvang. Immers, vrouwen geven aan dat kinderopvang voor hen niet meer dan normaal is en dat zij dit ook met elkaar bespreken. Twintig jaar geleden, zou dit heel anders zijn geweest. Toch is het functioneren van de sociale omgeving ten opzichte van kinderopvang niet gemakkelijk te duiden. De sociale omgeving is weliswaar groter, maar vervult niet één specifieke functie voor de vrouw. De sociale omgeving lijkt hier en daar ook wel naar de

achtergrond te verdwijnen bij dit thema, omdat dit thema sterk afhankelijk is van andere omstandigheden.

5. Conclusie en discussie

In dit hoofdstuk worden, naar aanleiding van de resultaten in het voorgaande hoofdstuk, conclusies getrokken. Hierbij zal er ook een antwoord gegeven worden op de centrale vraagstelling. Daarnaast wordt er in dit hoofdstuk stil gestaan bij de generaliseerbaarheid van dit onderzoek. Tevens wordt er een reflectie gegeven op de gebruikte theorie en het onderzoeksdesign. Naar aanleiding van de generaliseerbaarheid van het onderzoek en de reflectie op dit onderzoek, worden aanbevelingen gedaan voor vervolgonderzoek. Dit hoofdstuk sluit af met een aanzet tot discussie over vrouwen die arbeid en zorg combineren.

5.1 Beantwoording centrale vraagstelling

In dit onderzoek stond de volgende vraagstelling centraal:

Welke rol speelt de sociale omgeving van de vrouw bij de keuzen die zij maakt in het vinden van een balans tussen (betaalde) arbeid en zorg?

De sociale omgeving is van belang bij keuzen die vrouwen maken rondom arbeid en zorg. In een post-moderne samenleving zijn anderen van belang voor vrouwen ('other-directedness'). Tradities nemen steeds meer af en individualiteit is een kernbegrip. Tegelijkertijd ontstaan er steeds meer keuzen, maar doordat tradities afnemen weten vrouwen niet goed waaraan zij hun keuzen moeten refereren. Dit leidt tot een paradox tussen vrijheid enerzijds en sociale dwang anderzijds. Deze paradox lossen vrouwen op door een netwerk om zich heen te verzamelen van anderen die hen helpen en steunen bij de keuzen die zij maken.

Voor vrouwen zijn met name de partner, de ouders en vriendinnen belangrijke partijen bij de keuzen die zij maken rondom arbeid en zorg. Dit zijn de zogenoemde *strong ties*. De vrouw heeft behoefte aan informatiedeling met deze *strong ties* en is op zoek naar hun steun en daar waar mogelijk hun bevestiging. De partner en ouders hebben vaak een steunende en bevestigende functie, alhoewel de meeste vrouwen met de partner ook vaak de discussie aan gaan.

Het is zeer opvallend dat alle vrouwen buiten hun partner en ouders om, mensen om zich heen hebben verzameld die soortgelijke beslissingen nemen. Vrouwen die zelf zeggen drie dagen te werken, hebben vaak vriendinnen die dit ook doen. Vrouwen die vertellen dat zij veel taken in het huishouden op zich nemen, hebben vaak vriendinnen die dit ook doen. Vrouwen die vertellen dat hun man best wel huisvader zou willen zijn, noemen direct een aantal voorbeelden van mannen die deze keuzen ook hebben gemaakt. Bovendien blijkt er zelfs sprake te zijn van het bewust aangaan van de relatie met en bewuste uitsluiting van de 'kiesbare' *strong ties*, zoals vriendinnen. Dit gaat voor een aantal thema's zelfs ook op voor de ouders. Immers, een aantal van de vrouwen geeft aan dat zij bepaalde onderwerpen niet of minder met hun ouders bespreken, zoals kinderopvang. Andere mensen (*weak ties*) zoals: collega's, schoolpleinmoeders en kennissen worden veel minder genoemd bij keuzen rondom arbeid en zorg. De *weak ties* zijn dus minder belangrijk voor de vrouw op dit gebied. De *weak ties* worden eigenlijk alleen genoemd bij praktische keuzen die vrouwen

moeten maken rondom arbeid en zorg, zoals welke kinderopvang goede kwaliteit biedt en hoe een kinderfeestje succesvol georganiseerd kan worden.

We kunnen dus stellen, dat op het gebied van arbeid en zorg de *strong ties* zeer belangrijk zijn en belangrijker zijn dan de *weak ties*. Het feit dat *strong ties* belangrijker zijn voor de vrouw als het gaat om arbeid en zorg, lijkt zich te verklaren vanuit de reden dat *strong ties* de context van de vrouw beter begrijpen en kennen. De *strong ties* geven de vrouw daardoor steun voor de keuzen die zij maakt binnen haar context. Ook als deze keuze(n) misschien in eerste instantie afwijk(t)(en) van wat 'normaal' is krijgt zij van haar *strong ties* steun, omdat die de context van haar beslissing kennen. Deze steun is nu precies waar de vrouw behoefte aan heeft.

De partner, ouders en vriendinnen spelen ieder een verschillende *rol* voor de vrouw, alhoewel deze verschillen slechts in nuances te onderscheiden zijn. Zo biedt de partner de vrouw steun en discussie op zowel praktisch niveau als op overtuigingsniveau. De ouders bieden de vrouw met name steun op praktisch niveau en overtuigingsniveau. De meeste vrouwen hebben ook met hun ouders discussies op overtuigingsniveau, maar niet op praktisch niveau. Vriendinnen bieden vooral steun en bevestiging. Dit bieden zij op praktisch- en overtuigingsniveau. Wat hierbij opvallend is, is dat vrouwen met de 'niet-kiesbare' *strong ties* wel discussies voeren en met de 'kiesbare' *strong ties* niet. De *invloed* van anderen op de vrouw is niet gering. Het merendeel van de vrouwen geeft er blijk van dat de opvattingen van anderen van invloed zijn op hun keuzen. Daarbij geeft een aantal van de vrouwen aan voorafgaand aan het handelen na te denken over wat anderen er van vinden. Een goed voorbeeld van de invloed van anderen op het gedrag van vrouwen is, dat vrouwen graag aan anderen willen laten zien dat hun kinderen goed zijn opgevoed. Een groot gedeelte van de vrouwen geeft aan dat zij dit belangrijk vinden. Een 'mooier' voorbeeld van beïnvloeding kan binnen dit onderzoekskader bijna niet gevonden worden.

In dit onderzoek stond een vijftal thema's centraal. Dit zijn thema's die vantevoren zijn geselecteerd en waarvan werd verwacht dat de vrouw hierover gesprekken voerde met haar sociale omgeving. Als de vrouwen hierover gesprekken voeren, kan verwacht worden dat anderen invloed uitoefenen op de keuzen van de vrouw. Het eerste thema was de **verdeling van arbeid en zorg**. Het blijkt dat het thema arbeid en zorg, dat in de Nederlandse samenleving zo veel aandacht krijgt, een topic is voor vrouwen. Vrouwen praten hierover met anderen. De verdeling van arbeid en zorg valt de meeste vrouwen zwaar. Daarom hebben zij behoefte om met hun sociale omgeving te praten over het vinden van de balans tussen arbeid en zorg. Onderwerpen zijn dan vooral het aantal arbeidsuren dat de vrouw maakt, de zogenoemde papa-dag en de taakverdeling thuis. De sociale omgeving functioneert, voor het thema verdeling van arbeid en zorg, als een doorgeefluik. De maatschappelijke opvattingen komen wel binnen bij de vrouwen en de meeste vrouwen geven er ook blijk van de algemene opvattingen te kennen. Echter zoeken de vrouwen met hun sociale omgeving naar de beste oplossing voor hen zelf en hun gezin. Ze hebben dus weinig boodschap aan de maatschappelijke opvattingen, maar vinden het veel belangrijker dat het past bij hun situatie en

hebben het liefst dat hun *strong ties* hen hierin steunen. Het tweede thema was de **rol- en taakverdeling tussen man en vrouw**. Bijna alle vrouwen hebben een klassieke rol- en taakverdeling binnen het gezin. Wanneer hen wordt gevraagd waarom zij hiervoor gekozen hebben, geven ze aan dat dit zo is gegroeid. De meeste vrouwen vertellen dat zij zich soms wel storen aan deze taakverdeling. Het blijkt echter, dat zij deze rol- en taakverdeling vaak al hebben gezien bij hun ouders thuis en dat zij in de gesprekken met vriendinnen ook herkenning vinden op dit terrein. Er kan geconcludeerd worden dat de sociale omgeving hierin een versterkende rol heeft, want de meerderheid van de vrouwen geeft aan dat zij in de gesprekken met vriendinnen herkenning vinden op dit terrein en een aantal noemt dan ook dat dit tot acceptatie leidt. Dat herkenning tot acceptatie leidt, is breed uiteengezet in het theoretisch kader. Op basis van de gesprekken met de vrouwen kan gesteld worden, dat de klassieke rol- en taakverdeling verder bestendigd wordt door de sociale omgeving.

Het derde thema was **ouderschap**. In het theoretisch kader is geschetst dat ouderschap en moederschap vaak grotendeels bepaald worden door hoe iemand zelf is opgevoed. Volgens Kossek en Lambert gebruiken wij de ervaringen die we hebben van toen wij zelf kind waren, bij het vaststellen van onze rol als ouder. Het merendeel van de respondenten bevestigt de theorie van Kossek en Lambert. Alle vrouwen gebruiken hun eigen opvoeding als referentiekader bij de invulling van ouderschap. Het gaat hier niet alleen om de positieve ervaringen die zij kopiëren, maar ook om het zich afzetten tegen negatieve ervaringen. Hierbij speelt dus duidelijk invloed van de sociale omgeving uit het verleden een rol. Vrouwen gebruiken niet alleen hun eigen ervaringen uit het verleden bij de definiëring van ouderschap. Een aantal van de vrouwen vertelt namelijk dat zij ook kijkt naar hoe anderen het doen en op basis daarvan beslist of zij ook zo vorm wil geven aan ouderschap. Hier is dus opnieuw sprake van ‘other-directedness’, waarbij de ander gebruikt wordt als referentiekader. Echter, hebben niet alle vrouwen hier blijk van gegeven. Dit betekent dat niet zondermeer kan worden aangenomen dat vrouwen anderen gebruiken bij de definiëring van ouderschap. Het vierde thema ging over **kinderopvang**. Kinderopvanggebruik blijkt typisch een thema te zijn waarvan de acceptatie in de Nederlandse samenleving is gegroeid. De vrouwen vertellen dat het gebruik van kinderopvang binnen hun sociale omgeving vaak als niet meer dan logisch wordt gezien. Vrouwen hebben met de sociale omgeving het idee gecreëerd dat kinderopvang ‘normaal’ is. Alleen ouders kunnen nog wel eens vraagtekens plaatsen bij het gebruik van kinderopvang. De meeste vrouwen vertellen dat zij dit wijden aan het feit dat in de tijd van hun ouders kinderopvang niet ‘normaal’ was (en de sociale omgeving van hun ouders dus geen bevestiging zouden geven voor het gebruik van kinderopvang). Bij het onderwerp kinderopvang noemen een aantal vrouwen opeens ook andere partijen. Dan zijn de burens en plaatselijke kennissen belangrijk, de zogenoemde *weak ties*. Deze mensen zijn niet zozeer belangrijk bij de keuze of er gebruik gemaakt gaat worden van kinderopvang, maar meer bij de keuze voor een bepaald kinderdagverblijf. De keuze of er gebruik gemaakt wordt van een kinderopvang ligt meer op overtuigingsniveau en dit bespreken de vrouwen niet met de *weak ties*. De keuze voor een bepaald kinderdagverblijf ligt meer op praktisch niveau en hiervoor benaderen de vrouwen dus juist wel de *weak ties*. De rol van de sociale omgeving bij het gebruik van kinderopvang is dus niet eenduidig te

definiëren. Er kan gesteld worden dat maatschappelijke opvattingen over kinderopvang wel bekend zijn bij de vrouwen. De sociale omgeving functioneert dus als een doorgeefluik in die zin dat vrouwen met hun omgeving praten over wat ideaal is qua kinderopvang. De sociale omgeving blijkt bij dit thema ook groter te zijn, vrouwen praten hierover met meer mensen. Toch blijkt kinderopvang wel een thema te zijn, waarbij vrouwen sterk afhankelijk zijn van andere factoren. Denk hierbij aan kinderopvangplaatsen en financiën, waardoor de rol van de sociale omgeving naar de achtergrond verschuift. Echter, blijkt kinderopvang nu ook juist wel weer een thema te zijn waarover anderen zich oordelend kunnen uitlaten. Misschien juist ook weer omdat de sociale omgeving groter is bij dit thema en de vrouwen de *weak ties* hier wel over benaderen, daar waar zij dit bij de andere thema's minder doen. Het laatste thema was **de gewenste situatie**. Ook hier blijken vrouwen over te praten met hun omgeving alhoewel dit beperkt is. Ondanks dat de meeste vrouwen aangeven dat zij de combinatie van zorg en arbeid als zwaar ervaren, geven niet alle vrouwen aan dat zij het anders zouden willen doen. Het merendeel wel, maar niet allemaal. De meeste vrouwen geven aan dat ze het prettig zouden vinden als de taken eerlijker zouden worden verdeeld.

5.2 Generaliseerbaarheid van het onderzoek

De combinatie van theoriegebruik en het onderzoeksdesign heeft opgeleverd dat twee aspecten die niet eerder op elkaar zijn toegepast, namelijk de vrouw die keuzen maakt rondom arbeid en zorg en de sociale omgeving, nu wel op elkaar zijn toegepast. Het onderzoek heeft opgeleverd dat gesteld kan worden, dat voor vrouwen die arbeid en zorg combineren, werkzaam zijn binnen het onderwijs en een gelijkwaardig opleidingsniveau hebben als hun partner, de sociale omgeving een belangrijke rol speelt. De sociale omgeving speelt niet alleen een belangrijke rol op zowel praktisch- als op overtuigingsniveau voor de vrouw, maar de sociale omgeving oefent ook invloed op haar uit.

Het is aannemelijk dat deze conclusies ook voor vrouwen gelden die zorg en arbeid combineren, maar niet werkzaam zijn binnen het onderwijs of überhaupt niet werken. Echter, kan dit niet zondermeer gesteld worden. Het onderzoek heeft dus een waardevolle substantiële theorie opgeleverd. Immers, een thema als arbeid en zorg is zeer persoonlijk en privé en nu blijkt dat bij de vormgeving en invulling van dit thema anderen belangrijk zijn. Dat een persoonlijk en privé thema als arbeid en zorg afhankelijk is van (de opvattingen van) anderen kan gezien worden als bewijs voor het in het theoretisch kader gepresenteerde idee van 'other-directedness' in post-moderne samenlevingen. De paradox van de vrijheid enerzijds en de sociale dwang anderzijds gaat dus volledig op en maakt de relevantie van dit soort sociologische onderzoeken zeer sterk.

De generaliseerbaarheid van dit onderzoek is echter alsnog beperkt. Immers, deze theorie gaat slechts op voor de vrouw die aan eerder genoemde criteria voldoet. Verder onderzoek zal nodig zijn om te komen tot een formele theorie op dit gebied.

5.3 Reflectie op theorie en onderzoeksdesign

De combinatie van verschillende theorieën is succesvol gebleken voor dit onderzoek. Er zijn verschillende theorieën gezocht bij het thema arbeid en zorg en er zijn specifieke theorieën gezocht rondom de vijf thema's. Alle theorieën bleken goed toepasbaar, alleen de theorie van Bourdieu blijkt praktisch slecht toepasbaar. De theorie is zeer aannemelijk en men mag ook verwachten dat deze theorie op de vrouw die zorg en arbeid combineert van toepassing is, maar de theorie blijkt niet goed onderzoekbaar te zijn. Achteraf gezien had deze theorie dus beter niet opgenomen kunnen worden in het theoretisch kader.

De theorie van Kossek en Lambert is gedurende het onderzoek toegevoegd. Dit is een voorbeeld van het iteratieve proces. Immers, aan de hand van antwoorden van de respondenten is in de theorie gezocht naar een verklaring. In eerste instantie was er geen rekening gehouden met deze theorie, maar door het constant bewegen tussen empirie en theorie, bleek dat deze theorie toch moest worden toegevoegd.

Een kanttekening die gemaakt moet worden ten aanzien van het iteratieve proces is dat er alleen veranderingen zijn doorgevoerd in de theorie, maar niet in de dataverzameling. De vooraf opgestelde thema's zijn in het gehele onderzoek gebruikt. Dit betekent dat het iteratieve of cyclische proces maar voor de helft is doorlopen. Er is namelijk theorie toegevoegd aan de hand van de dataverzameling, maar de aanpassing van de dataverzameling aan de hand van de bevindingen is achterwege gebleven. Dit heeft er tevens in geresulteerd dat er gedurende het onderzoek gewerkt is met één vaste en vooraf opgestelde probleemstelling. Er is, zoals gesteld, wel theorie toegevoegd aan de scriptie zoals de theorie van Kossek en Lambert over de manier waarop ouders kijken naar anderen bij de definiëring van ouderschap.

Het onderzoeksdesign is succesvol geweest. De interviews hebben bruikbare informatie opgeleverd. De topiclist was functioneel en bleek ook geschikt te zijn om aan alle vrouwen voor te leggen. Aan de hand van de eerste twee interviews zijn nog minimale veranderingen doorgevoerd, maar daarna bleek de topiclist goed te voldoen. Het nadeel van de interviews was dat respondenten regelmatig spraken over de invloed van anderen, maar als de onderzoeker hierop doorvroeg sloeg hun verhaal om in ontkenning. Hier blijkt toch een gevoelig punt te liggen. De vrouwen wilde niet zo maar spreken over 'de invloed van anderen'. Dit impliceert dat vrouwen mogelijk alleen het topje van de ijsberg hebben laten zien en dat bij vervolgonderzoek mogelijk nog veel meer aspecten van invloed van de sociale omgeving naar boven komen.

5.4 Aanbevelingen vervolgonderzoek

Na dat de generaliseerbaarheid van dit onderzoek is behandeld en er een reflectie is gegeven op de theorie en het onderzoeksdesign, kunnen er aanbevelingen worden gedaan voor vervolgonderzoek. In dit onderzoek is er zo zuiver mogelijk onderzoek gedaan naar de sociale omgeving van de vrouw. Op deze manier is de sociale omgeving als een soort variabele onderzocht. Echter is deze variabele los van andere variabelen onderzocht. Dit had als reden dat alleen op deze manier de sociale omgeving onderzocht kon worden. Een vervolgonderzoek zou kunnen bestaan uit een onderzoek

naar meerdere factoren die van invloed zijn op de vrouw, zoals bijvoorbeeld: het financiële plaatje alsmede het opleidingsniveau. Op deze manier kan de sociale omgeving tezamen met meerdere variabelen onderzocht worden en dan zou het mogelijk zijn om een rangorde aan te brengen in de factoren die van invloed zijn op de vrouw.

Een andere mogelijkheid tot vervolgonderzoek zou zijn om nog dieper de sociale omgeving in 'te duiken'. Immers, het onderzoek is middels interviews onderzocht. Regelmatig vertelden vrouwen over de invloed van anderen, maar als de onderzoeker hierop doorvroeg sloeg hun verhaal wel eens om in ontkenning. Dit zou kunnen betekenen dat de vrouwen het lastig vonden om de invloed van anderen te erkennen. Een oplossing hiervoor is participierend onderzoek. Deze onderzoeksmethode heeft Arlie Hochschild gebruikt voor haar boek de 'late dienst', waarbij zij een aantal stellen heeft geobserveerd. Op deze manier kan de onderzoeker nog 'zuiverder' de rol en invloed van de sociale omgeving bestuderen. Wanneer de onderzoeker dit zou doen binnen een ander veld, is de kans groot dat tezamen met de uitkomsten van dit onderzoek, een theorie zou oprijzen die generaliseerbaar is tot een formele theorie.

5.5 Discussie

In het theoretisch kader is ruim aandacht geweest voor de arbeidsparticipatie van de vrouw. Nu dat gesteld is dat anderen belangrijk zijn voor vrouwen die keuzen rondom arbeid en zorg maken, is het belangrijk om vanuit een ander perspectief naar de arbeidsparticipatie van de vrouw te kijken. Arbeidsparticipatie van de vrouw wordt gezien als een kwestie van voorwaarden scheppen door de overheid, terwijl nu blijkt dat er patronen zijn in de sociale omgeving die de arbeidsparticipatie van de vrouw beïnvloeden. Het gaat hier om patronen die niet gemakkelijk veranderbaar blijken te zijn. Sterker nog, vrouwen zoeken naar een sociale netwerk van gelijkgestemden waardoor de sociale omgeving niet functioneert als motor van verandering, maar als behoudend en steunend voor de huidige patronen.

Deze patronen blijken ook nog eens van invloed te zijn op de voorwaarden die voor vrouwen belangrijk zijn om tot arbeidsparticipatie te komen, waaronder de rol- en taakverdeling tussen man en vrouw. Het is immers voor vrouwen vrij essentieel dat hun arbeidstaken niet ten koste gaan van hun zorgtaken en dat de combinatie van arbeid en zorg behapbaar blijft. Doordat vrouwen de scheve taakverdeling tussen man en vrouw met hun sociale omgeving bevestigen en bestendigen kunnen wij stellen dat dit de arbeidsparticipatie van de vrouw kan belemmeren.

Wiens taak is het nu eigenlijk om de arbeidsparticipatie van de vrouw te bevorderen en als men het antwoord op deze vraag heeft, hoe moet deze bevordering dan verder plaatsvinden? Dit is een discussie die op micro-niveau bezien zou moeten worden in gesprek met de vrouw en haar omgeving. Dan pas kan de Nederlandse samenleving mogelijk loskomen van vastgesloten patronen die de arbeidsparticipatie van de vrouw (mogelijk) bemoeilijken; dan pas kan de overheid haar doelstellingen rondom de arbeidsparticipatie van de vrouw realiseren.

6. Waarom de man vooral met de eigen partner praat en de vrouw vergelijkt met anderen

Dit hoofdstuk biedt een vergelijking tussen hoe de sociale omgeving van invloed is op enerzijds mannen en anderzijds vrouwen die keuzen maken rondom arbeid en zorg. Hiertoe worden de uitkomsten van twee onderzoeken vergeleken. In beide onderzoeken staat de sociale omgeving centraal, in het ene onderzoek wordt dit toegepast op de man en in het andere onderzoek wordt dit toegepast op de vrouw. Dit hoofdstuk biedt de koppeling hier tussen. In dit hoofdstuk worden opvallende resultaten besproken, vergelijkingen worden gemaakt en mogelijke verklaringen worden gezocht. In deze vergelijking is niet gezocht naar nuances, maar de harde werkelijkheid wordt besproken. In dit hoofdstuk zijn uitspraken van mannen in blauw weergegeven en de uitspraken van vrouwen in het paars. De ‘traditionele verdeling’ is ook hierin gehanteerd.

6.1 ‘Moeilijke vraag’ versus ‘Ik zal eens een boekje open doen’

Wat sterk opvalt in de interviews is, dat vrouwen graag en veel praten over het balanceren tussen arbeid en zorg. De meeste vrouwen hoeven nauwelijks na te denken bij de vragen die hen gesteld worden. Mannen daarentegen geven vaak meerdere keren in een interview aan dat zij de gestelde vraag een moeilijke vraag vinden. Dit veronderstelt dat vrouwen vaker bezig zijn met het vinden van een balans tussen zorg en arbeid dan mannen. Dit veronderstelt tevens dat vrouwen hier vaker met anderen over spreken dan mannen. Toch lijken zowel de mannen als de vrouwen het gespreksonderwerp belangrijk te vinden. De vrouwen vinden het gespreksonderwerp belangrijk, omdat de verdeling van arbeid en zorg een belangrijk thema is in hun leven en sommige vrouwen geven aan dat dit een thema is waar veel zorgen mee gepaard gaan. De mannen geven blijk van waardering voor de interviews door heel duidelijk te bedanken voor het gesprek. Een aantal mannen komt zelfs tot nieuwe inzichten.

6.2 ‘Ik’ versus ‘wij’

Een algemene beschouwing aan de hand van de interviews is, dat mannen vooral in de wij-vorm spreken als het gaat om de verdeling tussen zorg en arbeid. Duidelijk merkbaar in de interviews met de mannen is, dat de mannelijke respondenten spreken in termen van wij en niet in de ik-vorm. Dit veronderstelt dat de invloed van de partner heel sterk verweven is met de eigen keuzen rondom zorg en arbeid. De gesproken taal laat immers deze verwevenheid zien. Uit de gesprekken met de vrouwen is te concluderen dat de vrouw de leiding neemt in keuzen rondom arbeid en zorg. De partner wordt bijvoorbeeld niet altijd als eerste genoemd bij een keuze rondom arbeid en zorg. Bovendien stellen de meeste vrouwen, dat zij over het algemeen leidend zijn en initiatief nemen tot gesprekken met de partner over (keuzen over) arbeid en zorg. De meeste vrouwen zeggen ook, dat zij niet alleen leidend zijn in het organiseren van gesprekken met elkaar, maar ook leidend zijn in hoe de verdeling van zorg en arbeid wordt aangepakt. Dit zou kunnen verklaren waarom mannen in termen van ‘wij’ spreken en vrouwen voornamelijk in de ik-vorm praten.

6.3 De sociale omgeving in *strong* en *weak ties*

De sociale omgeving zoals gedefinieerd in het theoretisch kader bestaat uit *strong* en *weak ties* (Granovetter, 1973). De vrouwen geven er blijk van op zoek te zijn naar de mening van *strong ties*. Zij ervaren de gesprekken met *strong ties* en dan met name ouders en belangrijke vriendinnen als steunend. De gesprekken met de partner ervaren zij ook als steunend, maar zij geven aan dat deze gesprekken ook regelmatig discussiërend van aard zijn. Bij mannen is dit ook wel het geval, maar in mindere mate. Mannen spreken uit dat de *strong ties* zich regelmatig ongevraagd bemoeien met de keuzen rondom arbeid en zorg. Dit wordt niet altijd in dank afgenomen.

Vrouwen verzamelen anderen om zich heen met soortgelijke opvattingen. Vrouwen die zelf zeggen drie dagen te werken, hebben vaak vriendinnen die dit ook doen. Vrouwen die vertellen dat zij veel taken in het huishouden op zich nemen, hebben vaak vriendinnen die dit ook doen. Vrouwen die vertellen dat hun man best wel huisvader zou willen zijn, noemen direct een aantal voorbeelden van mannen die deze keuzen ook hebben gemaakt. Dit impliceert dat vrouwen een netwerk om zich heen verzamelen van mensen die op dezelfde golflengte zitten. Mannen daarentegen geven aan, dat zij niet bezig zijn met de situaties van anderen. Ze hebben het er ook niet al te vaak over. Ze vergelijken hun eigen situaties dus niet of nauwelijks met anderen uit hun omgeving.

‘... ik weet niet of dit in mijn omgeving terug komt. Het is voor mij niet zo interessant wat anderen daarin doen’. (Abel)

‘... ik wil graag horen van de mensen die belangrijk voor mij zijn, hoe zij bepaalde situaties zouden aanpakken. Wat hun oplossingen zijn voor bepaalde problemen. Ik ben dan op zoek naar antwoorden en herkenning van hen’. (Eva)

6.4 Mannen en vrouwen over de vijf thema's

Onderstaand zijn de verschillen en overeenkomsten tussen mannen en vrouwen ten opzichte van de vijf thema's weergegeven. Alleen de opmerkelijkheden zijn uiteengezet.

Verdeling van zorg en arbeid

De verdeling van zorg en arbeid lijkt in een gezin niet altijd een bewuste keuze te zijn. Vrouwen vertellen hierover dat de verdeling hen zwaar valt, omdat zij het gevoel hebben meer aandeel in de taken te hebben. Zij vertellen tegelijkertijd dat de verdeling ‘zo gegroeid is’. Met name het aantal arbeidsuren is een gespreksonderwerp dat vrouwen bespreken met anderen. De mannen geven aan, dat dit thema met vrienden of familie sporadisch besproken wordt. Dit onderwerp wordt vooral met de eigen partner besproken. De eigen partner speelt dus een doorslaggevende rol.

‘... we hebben hier niet echt met anderen over gesproken, dit doen we vooral met z'n tweetjes’. (Martin)

‘... je moet natuurlijk kiezen voor wat voor jou het beste werkt. Het hangt van veel af. We (vriendinnen) hebben het er dan wel over met elkaar. Hoe jij voor jouw situatie de

balans vindt. Iedereen kiest uiteindelijk wel wat het beste bij hem past. En als dat eenmaal loopt, dan is het zo.’ (Babette)

Rol- en taakverdeling man en vrouw

De rol- en taakverdeling blijkt voor het merendeel van de vrouwen een belangrijk thema te zijn en voor het merendeel van de mannen is dit niet echt belangrijk. Mannen weten niet precies hoe de taakverdeling bij anderen is.

‘... de taakverdeling is niet echt een onderwerp waar we over praten, daar heb ik het niet echt over. Ik denk wel dat mijn vrouw met haar vriendinnen hierover spreekt’.
(Andy)

Deze mannelijke respondent voelt de situatie goed aan, want inderdaad het merendeel van de vrouwen praat met haar omgeving over de rol- en taakverdeling. De vrouwen zeggen over het algemeen dat zij verantwoordelijk zijn voor de zorgtaken. Een vrouw noemde zich *‘de manager van het huishouden’ (Eva)* en een andere vrouw zei *‘ik ben de organisator, hij is de uitvoerder’ (Juliëtte)*. De vrouwen vertellen regelmatig, dat hun vriendinnen ook ongeveer dezelfde verdeling hebben in de taken. De meerderheid zegt herkenning te zoeken bij vriendinnen op dit terrein. Hierover wordt gesproken in de jolige sfeer. Een aantal van de vrouwelijke respondenten geeft aan, dat er zeker ook wel eens serieus gesproken wordt over dit onderwerp met vriendinnen.

‘... mannen zijn allemaal hetzelfde hoor. Ik vind dat je ze erg moet uitdagen en je moet er voor zorgen dat ze taken op zich nemen. Dat gaat echt niet vanzelf. Aan de ene kant word ik er dan nog wel eens boos om, want eigenlijk hebben wij vrouwen dit zelf in de hand gewerkt. Maar toch blijkt het heel lastig om dit zelf als moeder bij je zoon te voorkomen. Aan de andere kant stellen gesprekken met vriendinnen dan ook wel weer gerust. Het leidt tot herkenning en erkenning. (Isabella)

Ondanks dat de mannen zeggen dat de rol- en taakverdeling niet echt onderwerp van gesprek is, blijkt er toch sterke invloed van de sociale omgeving te zijn. De mannelijke respondenten handelen namelijk veelal op basis van wat zij gezien hebben in hun eigen jeugd. Vooral de vader dient in dit kader als rolmodel.

‘... bij mijn ouders zie ik deze taakverdeling zeker terug. Mijn vader deed ook niets in huis. Ik heb dat echt van huis uit meegekregen. Ik zie de argumenten en de wijze van discussiëren, die mijn vrouw en ik thuis hebben, letterlijk twintig jaar terug in de tijd bij mijn eigen ouders. Echt precies hetzelfde.’ (Martin)
‘... de taakverdeling zoals wij die kennen is vergelijkend met zoals het bij mijn ouders vroeger was. Dat is zeker wel vergelijkend. Mijn vader hielp ook mee in het huishouden, dit heb ik wel echt meegekregen.’ (Jörgen)

Ouderschap

De theorie van Kossek en Lambert (2005) stelt dat wij de ervaringen die we hebben van toen wij zelf kind waren, gebruiken bij het zelf vaststellen van onze rol als ouder. Deze stellingname gaat op voor zowel de mannelijke als voor de vrouwelijke respondenten. Zowel de mannen als de vrouwen vertellen dat zij hun eigen opvoeding als referentiekader gebruiken. Ze gebruiken het referentiekader om bewust aspecten hetzelfde te doen en om bewust andere keuzen te maken. Voor beide is de eigen opvoeding dus bepalend.

‘... ik heb totaal geen overeenkomsten met mijn eigen ouders, ik heb bewust dingen anders gedaan. Dit is een heel bewust proces geweest’. (Leonardo)

‘... ik heb heel goed nagedacht over ouderschap. Ik heb gedacht over waar ik zelf vandaan kom, wat ik daaraan goed vind en wat niet. (Anna)

Een aantal vrouwen geeft ook aan dat zij voor de definitie ten aanzien van goed ouderschap, kijken naar anderen. Vrouwen kijken bij anderen naar aspecten die zij goed of niet goed vinden en nemen de goede dingen over. Mannen lijken echter niet bezig zijn met hoe anderen het doen. Zij concentreren zich vooral op hun eigen situatie.

Een overeenkomst tussen mannen en vrouwen is dat beiden aangeven, anders met hun kinderen om te gaan als er andere mensen bij zijn. In dit kader gaat de Social impact theorie op van Latané (1981). Deze theorie stelt immers dat mensen beïnvloed worden door echte, geïmpliceerde of voorgestelde druk door sociale aanwezigheid van de ander. In dit kader lijkt vooral de geïmpliceerde of voorgestelde druk van een ander betekenis te spelen. Deze geïmpliceerde of voorgestelde druk uit zich in het verschijnsel dat de ouders indruk willen maken op anderen; dit komt naar voren in de theorie van Brinkgreve (2009). Zij stelt dat mensen voor wat betreft de keuzen die zij maken, voortdurend bezig zijn met indruk maken op anderen.

‘... bij anderen ben je erg aanhankelijk met kinderen en wil je de indruk wekken dat er goed contact is. Terwijl ik soms niet zo goed weet wat hij (het kind) aan het doen is. Ik wek de indruk dat ik zo’n praatrelatie heb, maar dat heb ik eigenlijk niet.’ (Falko)

‘... het is toch een beetje uiterlijk vertoon. Je wilt wel dat ze zien dat je kind netjes is opgevoed. Ik heb dan wel de neiging om mij sterker neer te zetten’. (Lucy)

Een essentieel verschil tussen mannen en vrouwen is dat bijna alle mannen aangeven dat zij wel eens aangesproken worden op hoe zij omgaan met hun kind of kinderen. De mannelijke respondenten vertellen dat het uitspreken van kritiek met name door de eigen ouders, met name door de moeder, gebeurt. In mindere mate bemoeien de schoonouders en vrienden zich met de opvoeding. Vrouwen geven aan dat zij niet of nauwelijks worden aangesproken op hoe zij invulling geven aan ouderschap. Dit verschil lijkt zich te verklaren vanuit het volgende. Als vrouwen wordt

gevraagd wat zou je doen als je aangesproken zou worden op de omgang met je kinderen, vertellen ze dat ze dit vervelend zouden vinden. Want, de meerderheid van de vrouwen geeft aan, dat als dit het geval zou zijn, zij dit vervelend zouden vinden, omdat ouderschap een gevoelig punt is. Ouderschap is een onderwerp waar vrouwen niet gemakkelijk kritiek of feedback over ontvangen. Mannen omschrijven feedback juist als ongevraagde bemoeienissen en laten dit gemakkelijk van zich afglijden. Dit raakt ze niet.

‘... de opa en oma bemoeien zich er lekker mee zonder dat zij echt taken op zich hebben. Ik neem dit vaak wel met een korreltje zout hoor, zo van ja, jij hebt lekker makkelijk praten’. (Abel)

‘ik zou het heel erg vinden als mensen mij als moeder ter discussie zouden stellen. Dat is een moeilijk punt hoor. Je houdt zielsveel van je kinderen en je hebt altijd het beste met ze voor. Als iemand dat in twijfel zou trekken zou ik dat echt erg vinden. Dan wordt je liefde voor je kinderen in twijfel getrokken’. (Melanie)

Kinderopvang

Op het moment dat kinderopvang aangeroerd wordt in de interviews, vinden zowel de mannen als de vrouwen kinderopvang een hele logische zaak. Echter, de meerderheid van zowel de mannen als de vrouwen geeft aan, de kinderen voor maximaal drie dagen naar de formele kinderopvang te willen brengen. Het lijkt bijna wel een ‘magische grens’. Beide partijen geven aan, dat zij het gevoel zouden hebben beoordeeld te worden door hun omgeving op het moment dat zij hun kinderen vijf dagen in de week naar de formele kinderopvang zouden brengen.

‘... mijn familie vindt de crèche sowieso maar armoe, dat je niet voor je eigen kind zorgt, laat staan bij vijf dagen.’ (Dion)

‘... kiezen voor 40 uur kinderopvang is volgens mij volgens de meeste vrouwen een egoïstische keuze. Alsof je jezelf belangrijker vindt dan je kinderen’. (Melanie)

Een kanttekening hierbij is echter wel, dat de vrouwen het gevoel hebben dat vooral zij, de vrouw zelf, hierop aangesproken zal worden. De man maakt geen onderscheid hierin.

Verder valt op, dat zowel de mannen als de vrouwen aangeven dat de sociale omgeving van belang is bij keuzen rondom kinderopvang. De *weak ties* worden ingeschakeld als het gaat om praktische zaken rondom kinderopvang en niet zozeer als het gaat om fundamentele opvattingen hierover. Met andere woorden: welke kinderopvang gekozen wordt, is typisch een thema dat besproken wordt met de *weak ties* en òf en hoeveel er gebruik gemaakt wordt van kinderopvang is typisch een thema dat (alleen) besproken wordt met de *strong ties*. Hier is echter wel een tweedeling in te maken: de man bespreekt de fundamentele opvatting vooral met de eigen partner, de vrouw bespreekt deze fundamentele opvatting ook met de partner, maar daarnaast ook met vriendinnen en ouders.

Gewenste situatie

Zowel de mannen als de vrouwen geven in de interviews aan, dat de huidige situatie sterk in de buurt komt van de gewenste situatie. De vrouwen zeggen echter dat de huidige situatie tevens de gewenste situatie nadert, maar dat de taken in het gezin eerlijker verdeeld moeten worden. De mannen daarentegen zijn iets stilliger. Het merendeel geeft aan de huidige situatie als gewenst te beschouwen. Alleen kleine veranderingen worden genoemd door de mannelijke respondenten, bijvoorbeeld ‘*de verdeling van de dagen is voor mij ideaal, maar de kinderopvang mag van mij wat dichter in de buurt zijn*’. (Milko) De taakverdeling, die door vrouwen expliciet genoemd wordt, wordt door de mannen niet genoemd.

6.5 Conclusie

Wanneer mannen en vrouwen keuzen maken rondom arbeid en zorg, blijkt de invloed van de sociale omgeving van de vrouw sterker naar voren te komen. De vrouw vergelijkt, overlegt, discussieert en spiegelt haar keuzen aan die van de omgeving. Dit betekent niet automatisch dat ze alle keuzen op dezelfde manier maakt of overneemt, maar de mening en oordelen spelen een belangrijke rol. Zij is op zoek naar best practices van anderen. De sociale omgeving van de man lijkt een minder belangrijke rol te spelen. De eigen partner speelt over het algemeen de belangrijkste rol als er beslissingen genomen moeten worden rondom zorg en arbeid. In veel thema's lijkt de man alleen te overleggen met de eigen partner. Gechargeerd betekent dit, dat de sociale omgeving van de vrouw de meeste invloed heeft op keuzen rondom arbeid en zorg en dat de man over het algemeen genomen de vrouw hierin volgt.

Literatuurlijst

- Barnett, R.S. & Gareis, K.C. (2008). *The changing realities of work and family: Community The Critical Missing Link in Work-Family Research*. Malden: Blackwell Publishing Ltd.
- Bekkering, J., & Jansweijer, R. (1998). *De verdeling van arbeid en zorg: prikkels en belemmeringen*. Den Haag: Wetenschappelijke raad voor het Regeringsbeleid.
- Boeije, H. (2005). *Analyseren in kwalitatief onderzoek*. Boom Onderwijs. Amsterdam
- Bourdieu, P. (1986). *The forms of capital*. In: Richardson, J.G. (Ed). *Handbook of theory and research for sociology of education*. Greenwood Press. New York.
- Doorn, S. van, Koster, W. de en Verheul, J. (2007) *Keuzestress!? Over de sociale inbedding van individuele keuzes*. Sociologie (3) 2007, 3.
- Blok, E. (1978). *Loonarbeid van vrouwen in Nederland 1945-1955*. Nijmegen: sun. In Verdeelde Tijd (2008). Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau.
- Bonoli. (2007). *Time Matters: Postindustrialization, New Social Risks, and Welfare State Adaptation In Advanced Industrial Democracies*. In: Comparative Political Studies, Volume 40, nr, 5: 495-520.
- Brandth, B., & Kvande, E. (1998). *Flexible works and flexible fathers*. In: Work, employment and Society. Nr. 15: 251-267.
- Breedveld, K. & Broek, A. V. van den (2004). *De veeleisende samenleving. De sociaal-cuturele context van psychische vermoeidheid*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau/NWO.
- Brinkgreve, C. (2009). *DE OGEN VAN DE ANDER: De sociale bronnen van zelfkennis*. Amsterdam-Antwerpen: Augustus.
- CBS (2010). *Arbeidsdeelname; Tijdsbesteding van jonge paren met en zonder minder- en meerderjarige kinderen (kinderen < 12 jaar)*. Den Haag: Centraal bureau voor de Statistiek.
- CBS (1975-1985). *Enquete beroepsbevolking*. Den Haag: Centraal bureau voor de Statistiek.
- CBS (1987-2005). *Enquete beroepsbevolking: Netto arbeidsparticipatie vrouw in procenten*. Den Haag: Centraal bureau voor de Statistiek.
- CBS (1991- 2006). *Enquete beroepsbevolking: Wekelijkse arbeidsduur vrouwen in procenten*. Den Haag: Centraal bureau voor de Statistiek.
- CBS (2008). *Enquete beroepsbevolking: Werkende moeders naar aantal arbeidsuren, in procenten*. Den Haag: Centraal bureau voor de Statistiek.
- CBS (1990-2000). *Statistiek Kindercentra en Statistiek welzijnswerk en kinderopvang (vanaf 2001): Aantal kinderopvangopvangplaatsen in absolute aantallen*. Den Haag: Centraal bureau voor de Statistiek.
- CBS (1990-2000). *Statistiek Kindercentra en Statistiek welzijnswerk en Kinderopvang (vanaf 2001): Aantal kinderen in kinderopvang (aantal deelnemers) in absolute aantallen*. Den Haag: Centraal bureau voor de Statistiek.
- Crompton, R. (2006). *Employment and the Family: The Reconfiguration of Work and Family life in Contemporary Societies*. Cambridge: University Press.
- Jong, M. de (2003). *Grootmeesters van de sociologie: Comte, Marx, Weber, Durkhei, Parsons, Elias, Berger, Habermas en Bourdieu*. Krimpen aan de Lek: Boom.

- Dulk, L. den (2001). *Work-Family Arrangements in Organisations. A Cross-National Study in the Netherlands, Italy, the United Kingdom and Sweden*. Rozenberg Publishers, Amsterdam.
- Dulk, L. den, & Peper, B. (2007). *Working parents' use of work-life policies*. In: Sociologia, nr.53: 51-70.
- Elias, N. (1971). Sociologie en psychiatrie. Amsterdam: Van Genneep.
- Festinger, L., Schachter, S., & Back, K. (1963). *Social Pressure in informal groups*. USA: Stanford University Press & Tavistock Publications.
- Flick, U. (2006). *an introduction to qualitative research*. Londen: Sage publications.
- Giddens, A. (2001). *Sociology*. Blackwell publices.
- Glaser, B., & Strauss, F. (1999). *The discovery of grounded theory*. New York: Aldine de Gruijter.
- Granovetter, M.S. (1973). *The Strength of Weak Ties*. American Journal of Sociology, vol. 78: 1360-1380.
- Granovetter, M.S. (1985). *Economic Action and Social Structure: The Problem of Embeddedness*. American Journal of Sociology, Vol. 91: 481-510.
- Griffiths, J. (1995). *Normative and Rational Choice Accounts of Human Social Behavior*. In: Journal of Law and Economics, Volume 2, nr. 4: 285-299.
- Hagen, M. (2009). *Hoogopgeleide, werkende vrouwen....Ambitieuus, maar psychisch moe: Een onderzoek naar maatschappelijke risicofactoren die van invloed zijn op psychische vermoeidheid bij hoogopgeleide werkende vrouwen in Nederland*. Rotterdam: Erasmus Universiteit Rotterdam.
- Hakim, C. (2000). *Work-lifestyle choices in the 21st century - preference theory*. Oxford University Press.
- Hakim, C. (2003). *A new approach to explaining fertility patterns: preference theory*. Population and Development Review. 29(3) 349 -374. Population Counsil. New York.
- Hdry, S. B. (2000). *Moederschap*. Utrecht: Het Spectrum B.V.
- Hemerijck, A. (2005). *Keuzen in de Sociale Zekerheid. Hoofdstuk: De andere Verzorgingsstaat- Naar een sociale investeringsagenda*. Amsterdam: De Burght: 54-75.
- Hochschild, A. (1990). *De late dienst: werkende ouders en de thuisrevolutie*. Houten: de Haan.
- Janssens, J. (2003). Verdeling van zorg en arbeid: sectie Orthopedagogiek: gezin en gedrag. In: *Pedagogiek* , 23^e jaargang, nr. 4: 273-275.
- Knijn, G., & Verheijen, C. (1988). *Tussen plicht en ontplooiing; het welbevinden van moeders met jonge kinderen in een veranderende cultuur*. Nijmegen: ITS In: Jeugd en Samenleving 19, 792-95.
- Kooistra, J., & van Mourik, I. (1997). *LEEFVORMEN, IDENTITEIT EN SOCIALISATIE: Van klassiek gezin tot postmodern samenleven*. Utrecht: Lemma BV.
- Kool-Smit, J. (1967). *Het onbehagen bij de vrouw*. In: De gids, 130ste jaargang, nr. 9/10: 267- 281.
- Korstanje (1955). *Problemen rondom de toekomstige behoefte aan vrouwen in het arbeidsproces*. Rotterdam: Gemeentelijke Sociale Dienst voor Sociale Zaken in Verdeelde Tijd (2008). Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau.

- Kossek, E.E. & Lambert, S.J. (2005). *Work and life integration: organizational, cultural, and individual perspectives*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc. Publishers.
- Latané, B. (1981) In Konijnendijk, A. (2008). *De invloed van de sociale omgeving op volgzzaamheid met een waarschuwingeninstructie*. Universiteit Twente. Enschede
- Macionis, J., & Plummer, K. (2008). *Sociology*. USA: Pearson Education.
- Mead, G.H. (1962). *Social behaviourism*. In Sociology: Macionis, J. & Plummer, K. USA: Pearson Education.
- Nijhoff, P. (1982). *The Presentation of Self in Everyday Life: De dramaturgie van het dagelijks levenschijn en werkelijkheid in sociale interacties*. Utrecht: Bijleveld.
- Patton, M. (2002). *Qualitative research and evaluation methods*. London: Sage publications.
- Pfau-Effinger, B. (2004). *Socio-historical paths of the male breadwinner model: An explanation of cross-cultural differences*. In: The British Journal of Sociology, jg. 55, nr. 3. In Verdeelde Tijd. Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau.
- Plantenga, J. (1993). *Een afwijkend patroon: Honderd jaar vrouwenarbeid in Nederland en West-Duitsland*. Amsterdam: in Verdeelde Tijd. Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau.
- Plantenga, J. (2000). *Economen over de organisatie van arbeid en zorg: De voor- en nadelen van een winst- en verliesrekening*. In: Nemesis, 16 (6), 177-181.
- Pool, M. & Lucassen, N. (2004). *De glazen Tussenwand; waar ouders tegenaan lopen bij de verdeling van arbeid, zorg en huishouden*. Den Haag: Nederlandse Gezinsraad. (NGR).
- Portegijs, W., Cloin, M., Keuzenkamp, S., Merens, A. & Steenvoorden, E. (2008). *Verdeelde tijd: Waarom vrouwen in deeltijd werken*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Riesman, D. (1970). *The lonely crowd*. In Sociology: Macionis, J. & Plummer, K. USA: Pearson Education.
- SCP (1970-2006). *Onderzoek naar Culturele veranderingen in Nederland (CV): Zijn vrouwen geschikter voor het opvoeden van kinderen? In procenten, vrouwen en mannen van 16-74 jaar*. Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau.
- SCP (1975-2004). *Onderzoek naar Culturele veranderingen in Nederland (CV): Huwelijk & gezin en Progressiviteit & Conservatisme (1970): Aandeel van de bevolking dat het buitenshuis werken van een moeder (met jonge kinderen) bezwaarlijk vindt*. Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau.
- SCP (1975-2005). *Tijdsbestedingsonderzoek (TBO): Aandeel van mannen vanaf 25 jaar in onbetaalde zorgtaken met en zonder kinderen in verschillende leeftijdscategorien*. Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau.
- SCP (1988-2006). *Onderzoek naar culturele veranderingen in Nederland (CV): Kan een werkende moeder net zo'n hechte relatie hebben met haar kind als een niet-werkende moeder?* Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau.
- SCP (2006). *Veranderingen in de leefsituatie en levensloop*. Portegijs, W., B. Hermans & V. Lalta. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau & Centraal Bureau de Statistiek.

- SCP (2008). *Beroepsarbeid door vrouwen. Een benadering vanuit de plaats van de vrouw in het gezin*. Berends, A.B. & Boelmans-Kleinjan A.C. en CBS (1973): Arbeidskrachtentelling (AKT) Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau.
- SCP (2008). *Betaalde arbeid*. Beckers, I., Hermans, B. en Portegijs, W. Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau en Bureau voor de Statistiek: 77-114.
- SCP (2008). *Nieuw Elan voor emancipatie*. Merens, A. Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau en Bureau voor de Statistiek: 17-22.
- SCP (2008). *Onbetaalde arbeid en de combinatie van arbeid en zorg*. Cloin, M. en Souren, M. Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau en Bureau voor de Statistiek: 115- 158.
- SCP (2008). *Verdeelde tijd: Waarom vrouwen in deeltijd werken: Nederland deeltijdland*. Portegijs, W. Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau: 15-21.
- SCP. (2008). *Verdeelde tijd: Waarom vrouwen in deeltijd werken: Vijftig jaar deeltijdwerk in Nederland: ontstaan en ontwikkeling van deeltijdbanen*. Merens, A. Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau: 22-41.
- SCP. (2008). *Verdeelde tijd: Waarom vrouwen in deeltijd werken: Drijfveren voor deeltijdwerk: wat vrouwen willen en wensen*. Cloin, M. Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau: 63- 83.
- Tijdens, K. (2006). *Een wereld van verschil: arbeidsparticipatie van vrouwen 1945-2005*. Rotterdam: Erasmus universiteit Rotterdam.
- Veen, R. van der & Trommel, W. (1999). *De herverdeelde samenleving: De ontwikkelingen en recente herzieningen van de Nederlandse verzorgingsstaat*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Vries, J. de (1979). De twintigste eeuw. In: J. H. van Stuijvenberg (red.), *De economische geschiedenis van Nederland* Groningen: Wolters-Noordhoff. In *Verdeelde Tijd* (2008) Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau.
- Pegtel, A. (2010) *Blijve huismutsen*. In: Vrij Nederland.
- Willems, W. (2007). *Over vriendschap*. In: De gids, Themanummer over 'de titels van Montaigne': 620-623.
- Zanden, J. v. (1997). *Een klein land in de 20e eeuw. Economische geschiedenis van Nederland 1914-1995*. Utrecht: Het Spectrum in *Verdeelde Tijd* (2008) Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau.
- Zukin, S. & Dimaggio, P. (1990) *Structures of Capital: The Social Organization of the Economy*. Cambridge: Cambridge University Press.

Bijlagen

Topiclist interviews- niveau 1

Algemeen

- Gespreksonderwerpen omgeving 0
- Aard en sfeer van de gesprekken 0
- Bespreekmogelijkheden omgeving 0

Verdeling arbeid en zorg

- Doen (feitelijke situatie) arbeid en zorg 0
- Hoe gekomen tot verdeling 0
- Balans vinden zorg en arbeid 0
- Verschil en overeenkomsten vrienden 0
- Verschil en overeenkomsten ouders 0
- Geslaagde loopbaan 0
- Gesprekken, oordelen en invloed anderen 0

Rolverdeling en Taakverdeling

- Taakverdeling thuis (klussen en zorg) 0
- Vergelijken rolverdeling bij anderen 0
- Werk 0
- Verantwoordelijkheden 0
- Gesprekken, oordelen en invloed anderen 0

Geslachtsrollen (opvattingen mannen en vrouwen)

- Mannelijkheid 0
- Vrouwelijkheid 0
- Mars & Venus 0
- Omgekeerde rollen 0
- Gesprekken, oordelen en invloed anderen 0

Ouderschap

- Vaderschap en moederschap 0
- Ouderschap 0
- Verschillen en overeenkomsten ouders 0
- Mogelijke conflicten door opvattingen 0
- Consistentie ouderschap 0
- Gesprekken, oordelen en invloed anderen 0

Kinderopvang

- Gebruik 0
- Keuzeproces 0
- Overeenkomsten met omgeving in vorm en uren 0
- Verantwoording afleggen 0
- Gesprekken, oordelen en invloed anderen 0

Gewenste situatie

- Gewenste verdeling zorg en arbeid 0
- Opvattingen versus status quo 0
- Gesprekken oordelen en invloed anderen 0

Topiclist interviews- niveau 2

Algemeen

- Waar praat je vooral over met de mensen in je omgeving? Met wie dan? Bepaat je met iedereen hetzelfde?
- Hoe zou je de sfeer in dergelijke gesprekken omschrijven? (Vind je hier een rustpunt of discussie?)
- Op welke manier is er ruimte om zorgen, twijfels, keuzen en onzekerheden te bespreken?

Verdeling arbeid en zorg

- Vertel eens hoe is bij jullie (in het gezin) de verdeling tussen zorg en arbeid? (wie werkt er deeltijd/voltd?)
- Hoe heb je keuzes hierover weten te maken?
- Hoe heb je een balans weten te vinden tussen zorgtaken en arbeidtaken?
- Hoe is de verdeling in zorg en arbeid bij mensen in jouw omgeving? Op welke punt is jouw verdeling hetzelfde en anders dan vroeger bij je ouders? En bij vrienden?
- Welke rol hebben anderen gespeeld in de keuzes die je gemaakt hebt? Heb je het gevoel dat je bijna uitleg zou moeten geven als je voltds (of deeltids) zou gaan werken?
- Met wie heb je allemaal overlegd om tot deze indeling te komen?
- Wanneer is voor jou jouw loopbaan geslaagd? Geldt dat ook voor anderen in jouw vriendenkring?
- Wat vinden je collega's hiervan? Welke sfeer brengt dit met zich op het werk? Hebben collega's invloed?

Rolverdeling en Taakverdeling

- Hoe is bij jullie de taakverdeling thuis? Vertel is wie hangt de schilderijen op en wie doet de strijk?
- Hoe is deze taakverdeling bij vrienden, ouders of anderen uit je omgeving?
- Praat je met (of klaag jij) wel is bij anderen over de taakverdeling? Wie draagt de 'overall' verantwoording voor de taken thuis, dus het huishouden?
- In hoeverre beschouwen jullie het inkomen als een gezamenlijke of gedeelde verantwoording?
- Hoe denken anderen in jouw omgeving over deze verantwoordelijkheden?

Geslachtsrollen (opvattingen man vrouw)

- Wanneer is een man echt een man? Wanneer is een vrouw echt een vrouw?
- Hoe mannelijk vind je een man als hij huisvader is of als hij heel veel zorgt?
- Vind je een vrouw vrouwelijk als zij kostwinner is in een gezin?
- Stel je man komt met het idee dat jij kostwinner wordt en hij gaat zorgen, hoe reageer je hierop?
- Hoe zou je dit vertellen aan je omgeving? Hoe zou jouw omgeving hierop reageren?
- Ken je het boek mannen van mars, vrouwen van Venus? Herken je hier wel is iets uit? Praat je hierover met je omgeving? Leg je je neer bij deze opvattingen en bieden deze dus een verklaring?

Ouderschap

- Hoe ben jij gekomen tot wat voor jou goed ouderschap is? (Wat houdt voor jou goed ouderschap in?)
- Wat houdt voor jou goed vaderschap en goed moederschap in?
- Op welke manier komt het voorbeeld dat jij hebt gehad qua ouderschap, terug in hoe jij nu zelf ouder bent?
- Zie je ook gelijkenissen hierin in je omgeving?
- Hebben deze opvattingen wel is tot conflicten geleid tussen jou en iemand uit de omgeving?
- Ben je wel is aangesproken op hoe je omgaat met je kinderen door anderen? Zo ja, door wie en waarom en hoe? Welk effect had dit op je?
- Wat zijn de verschillen in hoe jij omgaat met je kind thuis of als anderen erbij zijn (geef je je kind een tik of huilen, etc)

Kinderopvang

- Op welke manier maak je gebruik van kinderopvang en hoe ben je tot dit besluit gekomen?
- In hoeverre zie je in jouw omgeving dezelfde vorm van kinderopvang terug komen?
- In hoeverre zie je in jouw omgeving hetzelfde aantal uren van kinderopvang terugkomen?
- Heb je ooit het gevoel gehad dat je je ten opzichte van iemand hierover hebt moeten verantwoorden?
- Stel je brengt jouw kind voor 40 uur per week naar de kinderopvang, denk je dan dat anderen daar wat vinden?
- Wat is hiervan het effect op jou?
- Wie in het gezin moet zich daar dan het meest voor verantwoorden? Jij of je partner?

Gewenste situatie

- Even los van de omgeving, carrière en geld. Hoe zou jij dan de verdeling tussen zorg en arbeid het liefst in willen vullen?
- Stroken jouw opvattingen over zorg en arbeid met de manier waarop je dit ook daadwerkelijk doet?